

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ Ν.Ο.Π.Ε.
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΤΟΜΕΑΣ Α' ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2008-2009

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
του Βασιλείου Σταύρου Τριανταφυλλίδη
ΑΜ: 835 ΠΜΣ

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΑΔΙΚΟΠΡΑΚΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ

Επιβλέποντες

Θεόδωρος Λύτρας, Λέκτορας
Δημήτριος Λιάππης, Λέκτορας

Αθήνα, 2009

**Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ
ΣΤΗΝ ΑΔΙΚΟΠΡΑΚΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. ΘΕΣΗ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ – ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣσελ. 5	
II. Η ΑΔΙΚΟΠΡΑΚΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗσελ. 9	
1. Εισαγωγή – Συγκριτικές παρατηρήσεις.....σελ. 9	
2. Οι προϋποθέσεις εφαρμογής της § 823 γερμΑΚ – Ιδίως το παράνομο.....σελ. 11	
3. Η σημασία των υποχρεώσεων επιμέλειας (Verkehrspflichten) και της καθιέρωσης τυποποιημένων κανόνων συμπεριφοράς στην αδικοπρακτική ευθύνη.....σελ. 13	
4. Η σύνδεση με το αντικείμενο έρευνας της παρούσας εργασίας.....σελ. 16	
5. Το Επίπεδο της Τεχνικής.....σελ. 17	
III. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΕΙΔΗ ΤΩΝ «ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ»σελ. 19	
1. Η έννοια των κανόνων της τεχνικής.....σελ. 19	
2. Κωδικοποιητικά έργα κανόνων της τεχνικής στη Γερμανία – Είδη των κανόνων της τεχνικής.....σελ. 20	
3. Ταξινόμηση των κανόνων με βάση το περιεχόμενό τους.....σελ. 22	
4. Η νομική φύση των κανόνων της τεχνικής.....σελ. 23	
5. Οι κανόνες της τεχνικής στην ελληνική έννομη τάξη.....σελ. 25	
6. Η διακρίβωση του επιπέδου της τεχνικής μέσα από τους τεχνικούς κανόνες....σελ. 27	
IV. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΑΔΙΚΟΠΡΑΚΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗσελ. 28	
1. Πρώτες παρατηρήσεις – αρχικά πορίσματα της γερμανικής νομολογίας.....σελ. 28	
2. Παραλληλισμός των αξιολογήσεων στο δίκαιο της τεχνικής ασφάλειας και στο αδικοπρακτικό δίκαιο.....σελ. 30	
3. Οι κανόνες της τεχνικής ως υποχρεώσεις πρόνοιας (Verkehrspflichten).....σελ. 33	
4. Η σύμφωνη με τους κανόνες συμπεριφορά ως κατ' αρχήν ανταποκρινόμενη στην απαιτούμενη στις συναλλαγές επιμέλεια.....σελ. 36	
5. Η επιφύλαξη: Οι κανόνες της τεχνικής ως minimum προστασίας και η ανεξαρτησία του δικαίου των αδικοπραξιών.....σελ. 38	
6. Η απόκλιση από τους κανόνες ως προσβολή (;) της επιμέλειας.....σελ. 42	
7. Η απόκλιση από τους κανόνες και η απόδειξη της αιτιώδους συνάφειας.....σελ. 44	
8. Οι κανόνες της τεχνικής ως προστατευτικοί νόμοι υπό την έννοια της § 823 II γερμΑΚ.....σελ. 47	

V. Η ΑΔΙΚΟΠΡΑΚΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ – ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	σελ. 51
1. Φαινομενολογία από την ελληνική νομολογία: Η σημασία των <i>stricto sensu</i> κανόνων της τεχνικής.....	σελ. 51
2. Φαινομενολογία από την ελληνική νομολογία: Οι σημασία των νομοθετικά θεσπισμένων κανόνων της τεχνικής από το δικαίον της τεχνικής και εργασιακής ασφάλειας.....	σελ. 55
3. Ο χαρακτηρισμός της μη τήρησης των κανόνων της τεχνικής, ως νομικά σημαντικής παραλείψεως	σελ. 57
4. Η μη τήρηση των νομοθετικά θεσπισμένων κανόνων της τεχνικής ως συμπεριφορά πληρούσα τις προϋποθέσεις του παρανόμου και της υπαιτιότητας του αρθρ. 914 ΑΚ.....	σελ. 58
5. Η μη τήρηση των <i>stricto sensu</i> κανόνων της τεχνικής ως συμπεριφορά πληρούσα τις προϋποθέσεις του παρανόμου και της υπαιτιότητας του αρθρ. 914 ΑΚ.....	σελ. 61
6. Η διπλή επιφύλαξη.....	σελ. 62
7. Ο αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ παράβασης των τεχνικών κανόνων και επελθούσας ζημίας	σελ. 64
VI. ΤΕΛΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.....	σελ. 67
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	σελ. 69

I. ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ – ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Η αδικοπραξία, ήτοι η παράνομη και υπαίτια πράξη, ή άλλως το «αστικό αδίκημα» αποτελεί τη συνηθέστερη στην πράξη γενεσιουργό αιτία ενοχής εκ του νόμου και, ως εκ τούτου, ευθύνης προς αποζημίωση εξ αυτής της πρωτογενούς ενοχής. Στο πλαίσιο αυτού του υποσυστήματος περί αδικοπρακτικής ευθύνης του ΑΚ, η διάταξη του άρθρου 914 του ελληνικού Αστικού Κώδικα αποτελεί την κύρια νομική βάση, το θεμελιώδες πραγματικό (Grundtatbestand), επί του οποίου ερείδεται η αξίωση του ζημιωθέντος προς αποζημίωση από ζημιογόνες πράξεις, οι οποίες πηγάζουν από τους πλέον ετερόκλητους τομείς δραστηριοτήτων της σύγχρονης ζωής (Lebensbereiche) και των συναλλαγών.

Η διατύπωση της διάταξης αυτής, κατά το πρότυπο του αρθρ. 41 ελβΚΕν¹, δείχνει την πρόδηλη βούληση του έλληνα νομοθέτη, ο οποίος τάχθηκε² κατά του ισχύοντος σε άλλες χώρες περιπτωσιολογικού συστήματος³, και προέκρινε τη μορφή της γενικής ρήτρας. Η ούτως διατυπωμένη διάταξη του αρθρ. 914 ΑΚ μπορεί, έτσι, εύκολα να συμπεριλάβει στο πραγματικό της ένα μεγάλο πλήθος αδικοπραξιών από ποικίλους τομείς, αποτελώντας ένα εύχρηστο αλλά και επαρκώς ασφαλές εργαλείο στα χέρια του δικαστή· ο τελευταίος, μάλιστα, καλούμενος να εφαρμόσει τη διάταξη στην καθημερινή δικαστηριακή πρακτική, θα προβαίνει σε κάθε περίπτωση σε συγκεκριμενοποίησή της, καθιερώνοντας νομολογιακά διαπλασμένους «τύπους» εφαρμογής της.

Ωστόσο, συμβαίνει στην πράξη πολλοί τομείς ανθρώπινης δραστηριότητας να καλύπτονται από ένα πυκνό «πλέγμα» κανονιστικών ρυθμίσεων, οι οποίες φαίνεται να περιέχουν οδηγίες, συστάσεις ή ακόμη και επιταγές προς τους ιδιώτες που δραστηριοποιούνται στους οικείους αυτούς τομείς, αναφορικά με τη συμπεριφορά τους. Οι ρυθμίσεις αυτές μπορεί να έχουν τη μορφή νόμων, με την τυπική ή ουσιαστική έννοια, άρα και διαταγμάτων της Διοίκησης, ή ακόμη και ιδιωτικών ρυθμίσεων, οι οποίες θεσπίζονται με βάση την ιδιωτική πρωτοβουλία. Το δίκαιο των κατασκευών (ιδίως η πολεοδομική νομοθεσία, αλλά όχι μόνον) θέτει κανόνες ως προς την εκτέλεση κατασκευαστικών έργων· το δίκαιο του περιβάλλοντος ρυθμίζει τη λειτουργία επιβαρυντικών του περιβάλλοντος εγκαταστάσεων, καθώς και άλλων κινδυνωδών για το περιβάλλον δραστηριοτήτων· το δημόσιο οικονομικό δίκαιο ρυθμίζει την επιχειρηματική οικονομική δραστηριότητα κλπ. Ειδική κατηγορία αποτελεί το πεδίο της

¹ Σύμφωνα με την ορθότερη άποψη· πρβλ. *Απ. Γεωργιάδη*, σε ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου αρθρ. 914, αρ. 5 και 6, όπου και περαιτέρω παραπομπές.

² Με «επαινετή τόλμη» κατά το *Σταθόπουλο*, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, σελ. 785.

³ Όπως για παράδειγμα στις αγγλοσαξονικές, αλλά και σε κάποιο βαθμό και στη Γερμανία, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

τεχνικής ασφάλειας συσκευών, εγκαταστάσεων, δραστηριοτήτων κλπ., το οποίο ειδικά στην Ελλάδα ρυθμίζεται (ή απορυθμίζεται ;) από ένα πλήθος ετερόκλητων και διαφορετικής νομικής ισχύος κανόνων δικαίου ή και ρυθμίσεων ιδιωτικών οργανώσεων, όπως οι κανόνες τυποποίησης.

Το δίκαιο των αδικοπραξιών τίθεται λοιπόν, ενόψει του πυκνού κανονιστικού πλέγματος νομοθετικών ή και ιδιωτικών κανόνων στους τομείς αυτούς, αντιμέτωπο με το επιτακτικό ερώτημα εάν και σε ποιον βαθμό θα ενσωματώσει αυτούσια τα πρότυπα σωστής συμπεριφοράς (Standards) ή τις υποχρεώσεις, που οι διατάξεις αυτές προβλέπουν, στη δογματική του, θεωρώντας την προσβολή ενός τέτοιου κανόνα «παράνομη πράξη»⁴, ή εάν θα διαφοροποιηθεί. Πολλώ δε μάλλον ενόψει και του γεγονότος ότι η διάταξη αυτή αποτελεί, κατά κρατούσα άποψη, «λευκό» κανόνα δικαίου (Blanketnorm)⁵, παραπέμποντα στο σύνολο της νομοθεσίας. Το ζήτημα αυτό, η σημασία δηλαδή των κανόνων αυτών για το δίκαιο της αδικοπρακτικής ευθύνης, αποτελεί και το θέμα της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Ενόψει των πολλών βιοτικών, και συνακόλουθα και δικαιοικών, τομέων που αφορά το προκείμενο ζήτημα, κάτι που θα καθιστούσε δυσχερή την εποπτεία όλης της ύλης και την εξαντλητική διερεύνηση των επιμέρους ζητημάτων στο πλαίσιο μιας διπλωματικής εργασίας, το θέμα θα μας απασχολήσει εδώ ιδίως από την οπτική του τομέα της τεχνικής ασφάλειας, άρα των τεχνικών κανόνων.

Για την εξέταση του ζητήματος αυτού χρήσιμο μεθοδολογικό εργαλείο θα αποτελέσει η μικρό-συγκριτική νομική έρευνα. Με τον όρο αυτό υποδηλώνεται η σύγκριση επιμέρους ρυθμίσεων περισσότερων δικαίων, οι οποίες αποσκοπούν στη λύση ενός όμοιου λίγο-πολύ προβλήματος⁶. Το κοινό σημείο αναφοράς στη μικρο-συγκριτική έρευνα είναι ένα νομικά σημαντικό κοινωνικό πρόβλημα (εδώ το πρόβλημα της σημασίας των κανόνων της τεχνικής στην αδικοπρακτική ευθύνη) που εξετάζεται στο πλαίσιο καθενός από τα συγκρινόμενα δίκαια. Η σύγκριση των διαφορετικών δικαίων είναι, λοιπόν, λειτουργική: εξετάζονται ρυθμίσεις διαφόρων δικαίων με την ίδια λειτουργία.

Η αναγκαιότητα της δικαιοσυγκριτικής μεθόδου⁷ στο θέμα της παρούσας διπλωματικής εργασίας στηρίζεται εν πρώτοις στην ιστορική «καταγωγή» της διάταξης του αρθρ. 914, στη διατύπωση του οποίου επέδρασαν τα νομοθετικά πρότυπα των αρθρ. 41 § 1 ελβΚΕν, § 823 γερμΑΚ και αρθρ. 1382 γαλλΑΚ. Περαιτέρω, έναυσμα για την παρούσα εργασία απετέλεσε η πλούσια επί του θέματος βιβλιογραφία αλλοδαπών εννόμων τάξεων, και ιδίως η γερμανική,

⁴ Ωστόσο, οι κανόνες αυτοί αναπτύσσουν σημασία και για τα άλλα στοιχεία της αδικοπρακτικής ευθύνης, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

⁵ Βλ. και π.κ. υποσημ. 10.

⁶ Σε αντίθεση με την μακρο-συγκριτική μέθοδο, αντικείμενο της οποίας είναι η σύγκριση δικαίων στο σύνολό τους. Για τη μικρο-συγκριτική μέθοδο βλ. Δωρή, Η μικρο-συγκριτική νομική έρευνα και η χρησιμότητά της στην ερμηνεία του ελληνικού ιδιωτικού δικαίου, σε ΝοΒ 31 (1983), 77 επ.; Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού δικαίου, σελ. 208 επ.

⁷ Για το ότι δεν πρόκειται πράγματι για ιδιαίτερη «μέθοδο», αλλά για ένα εκ των αντικειμενικών-τεολογικών κριτηρίων ερμηνείας, βλ. Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού δικαίου, σελ. 211.

καθώς το εν λόγω πρόβλημα δεν έχει απασχολήσει – τουλάχιστον στον ίδιο βαθμό – την ελληνική θεωρία. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η συγκριτική επισκόπηση του ζητήματος φωτίζει πολύπλευρα το πρόβλημα και, αναφορικά ειδικότερα με τις έννομες τάξεις ευρωπαϊκών χωρών, συμβάλλει στην προσέγγιση και αλληλεπίδραση των δικαίων, την «εγκαθίδρυση ενός διεθνούς διαλόγου»⁸ με απώτερο στόχο την ενοποίηση των δικαίων. Η σύγκριση στο θέμα που μας απασχολεί εδώ θα περιοριστεί ανάμεσα στο ελληνικό και το γερμανικό δίκαιο, τόσο για λόγους έκτασης του παρόντος πονήματος, όσο και για το λόγο ότι η σχετική γερμανική βιβλιογραφία παρουσιάζεται ιδιαίτερα πλούσια.

Ωστόσο, πρέπει να παρατηρηθεί εξ αρχής ότι η δικαιοσυγκριτική δεν προμηθεύει τον ερμηνευτή με έτοιμες λύσεις, αλλά αποτελεί ένα από τα κριτήρια ερμηνείας, και μάλιστα με επικουρική μόνον λειτουργία. Τα πορίσματα της δικαιοσυγκριτικής μεθόδου να μην βοηθούν στη σφαιρικότερη και αποστασιοποιημένη αντίληψη του θέματος, καθώς ο ερμηνευτής διαπιστώνει τις λύσεις που άλλα δίκαιο δίνουν στο ίδιο πρόβλημα, περικλείουν όμως και σημαντικότερους κινδύνους. Η άκριτη μεταφορά λύσεων αλλοδαπών έννομων τάξεων στο σύστημα του δικού μας δικαίου, εγκυμονεί τον κίνδυνο της δημιουργίας ξένων σωμάτων στο σύστημα του ιδιωτικού – εν προκειμένω – δικαίου, και την διασάλευση της αξιολογικής αρμονίας αυτού⁹.

Για το λόγο αυτό, οι λύσεις σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να αναζητώνται και να θεμελιώνονται μέσα στο πλαίσιο του εθνικού συστήματος δικαίου. Λύσεις και πορίσματα της επιστήμης άλλων εννόμων τάξεων μπορούν να ληφθούν υπ' όψιν και να συμβάλουν στην εξέταση του ζητήματος, μόνον εφόσον διαπιστωθεί ότι συνάδουν με τις αξιολογήσεις του ελληνικού δικαίου· σε τελική δε ανάλυση, επιχειρήματα από τη δικαιοσυγκριτική θεώρηση του προβλήματος μπορούν να ενισχύσουν την ορθότητα μιας ήδη δυνάμενης να θεμελιωθεί στο ελληνικό δίκαιο ερμηνευτικής εκδοχής, επιτελώντας έτσι μian *επικουρική* λειτουργία¹⁰.

Στο κυρίως θέμα της παρούσας εργασίας θα επιχειρηθεί εν πρώτοις μια συγκριτική επισκόπηση των κυριότερων σημείων της αδικοπρακτικής ευθύνης στο ελληνικό και το γερμανικό δίκαιο, ώστε να καταδειχθούν τα σημεία προσέγγισης και απόστασης μεταξύ των δύο δικαίων (π.κ. υπό II.). Στη συνέχεια θα παρεμβληθούν ορισμένες σύντομες παρατηρήσεις για την έννοια και τα είδη των κανόνων της τεχνικής στη Γερμανία και την Ελλάδα (υπό III.), ώστε να προετοιμαστεί το έδαφος για το κυρίως αντικείμενο προβληματισμού, τη σημασία των

⁸ Καραμπατζός, σε Παπανικολάου/Ρούσσου/Χριστοδούλου/Καραμπατζού, Το νέο δίκαιο της ευθύνης του πωλητή, σελ. 189.

⁹ Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού δικαίου, σελ. 212.

¹⁰ Βλ. προηγ. υποσημ.

κανόνων αυτών για την αδικοπρακτική ευθύνη στο πλαίσιο της γερμανικής (υπό IV.), αλλά και της ελληνικής έννομης τάξης (υπό V.) και την παράθεση των τελικών παρατηρήσεων (υπό VI.).

II. Η ΑΔΙΚΟΠΡΑΚΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ

1. Εισαγωγή – Συγκριτικές παρατηρήσεις

Η αδικοπρακτική ευθύνη, στο πλαίσιο του ελληνικού αστικού δικαίου, θεμελιώνεται στη διάταξη του αρθρ. 914 ΑΚ¹¹, η οποία προορίζεται κατ' αρχήν να περικλείσει όλες τις περιπτώσεις αδικοπρακτικής ευθύνης· παρατηρούμε λοιπόν ότι, σε αντίθεση με άλλες έννομες τάξεις, ο ελληνικός Αστικός Κώδικας ρυθμίζει ενιαία τις προϋποθέσεις για την αδικοπρακτική ευθύνη σε μια γενική διάταξη, που προσλαμβάνει τη μορφή γενικής ρήτρας¹². Σε αντίθεση με το σύστημα αυτό, άλλα δίκαια ακολουθούν σύστημα περιπτώσιολογικό, όπου η αδικοπρακτική ευθύνη θεμελιώνεται σε διαφορετική, ειδική κάθε φορά, διάταξη, η οποία προβλέπει και ένα ειδικό αστικό αδίκημα¹³. Η στάθμιση, όπως είναι φανερό, λαμβάνει χώρα μεταξύ της επιδίωξης ευελιξίας από τη μία και της ασφάλειας δικαίου από την άλλη, ως δύο εκ των πρωταρχικών επιδιώξεων κάθε έννομης τάξης.

Το γερμανικό δίκαιο ακολουθεί ένα ενδιάμεσο σύστημα, χωρίς πάντως να μπορούμε σε καμία περίπτωση να μιλήσουμε για «γενική ρήτρα»¹⁴. Ενώ μεν περιέχει μια γενική διάταξη, αυτή της § 823 γερμΑΚ, η οποία προορίζεται να περικλείσει τις βασικότερες περιπτώσεις αδικοπρακτικής ευθύνης, εντούτοις η διάταξη αυτή είναι ιδιόμορφα διατυπωμένη. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή: «Όποιος προσβάλλει παράνομα, με πρόθεση ή αμελώς τη ζωή, το σώμα, την υγεία, την ελευθερία, την ιδιοκτησία είτε κάποιο άλλο δικαίωμα ενός άλλου, υποχρεούται σε αποζημίωση (σε αποκατάσταση της εκ της προσβολής αυτής γεννηθείσης ζημίας) του άλλου (του τρίτου)». Κατά τη δεύτερη παράγραφο της ως άνω διάταξης: «Την ίδια υποχρέωση έχει όποιος παραβιάζει ένα νόμο που αποσκοπεί στην προστασία ενός άλλου. Εάν, σύμφωνα με το περιεχόμενο του νόμου, είναι δυνατή η προσβολή του ακόμη και χωρίς υπαιτιότητα, η υποχρέωση αποζημίωσης γεννάται μόνο στην περίπτωση πταίσματος (στην περίπτωση που συντρέχει υπαιτιότητα στο πρόσωπο του προσβάλλοντος)»¹⁵.

¹¹ Σύμφωνα με την ορθότερη άποψη, η ΑΚ 914 έλκει την καταγωγή της από το άρθρο 41 ελβΚΕν: Μπαλής, Γεν. Αρχαί, §171· Λιτζερόπουλος, Στοιχεία, § 241· Δεληγιάννης, ΕΕΝ 23, 153. Βλ. και τις παραπομπές στον Απ. Γεωργιάδη, σε ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου αρθρ. 914 αρ. 5.

¹² Σταθόπουλος, ΓενΕνοχΔ, σελ. 784 επ.

¹³ Κατ' εξοχήν τα δίκαια των αγγλοσαξονικών χωρών.

¹⁴ Σημαντικά στην οριακή αυτή, όπως περιγράφεται, απόφαση των συντακτών του BGB βάρυναν λόγοι ασφάλειας του δικαίου και οριοθέτησης του κύκλου των δικαιωμάτων, για τα οποία θα παρείχετο μια αξίωση αποζημίωσης, οριοθέτηση την οποία δεν κρίθηκε σκόπιμο να επωμισθεί ο δικαστής. Βλ. *Sörgel – Spickhoff*, Vor § 823, αρ. 7.

¹⁵ § 823 BGB Abs. 1 : „Wer vorsätzlich oder fahrlässig das Leben, den Körper, die Gesundheit, die Freiheit, das Eigentum oder ein sonstiges Recht eines anderen widerrechtlich verletzt, ist dem anderen zum Ersatz des daraus entstehenden Schaden verpflichtet“. Abs. 2 : „Die gleiche Verpflichtung trifft denjenigen, welcher gegen ein den Schutz eines anderen bezweckendes Gesetz verstößt. Ist nach dem Inhalt des Gesetzes ein Verstoß gegen dieses auch ohne Verschulden möglich, so tritt die Ersatzpflicht nur im Falle des Verschuldens ein“.

Κοινό και των δύο διατάξεων είναι η σαφής διάκριση μεταξύ «παρανόμου» και «υπαιτιότητας», ως δύο ξεχωριστών προϋποθέσεων της αδικοπρακτικής ευθύνης¹⁶. Γίνεται αντιληπτή, ωστόσο, η ακόλουθη διαφοροποίηση των δύο διατάξεων: Σύμφωνα με τη διάταξη του ελληνικού ΑΚ απαιτείται ως προϋπόθεση απλώς η παρανομία, δηλαδή η αντίθεση της πράξης σε απαγορευτικό ή επιτακτικό κανόνα δικαίου¹⁷.

Αντιθέτως, σύμφωνα με την αντίστοιχη διάταξη του γερμανικού αστικού κώδικα, απαιτείται η *παράνομη προσβολή ορισμένων μόνο*¹⁸ (απολύτων) *εννόμων αγαθών*. Από αυτή την αφετηρία είχε παλαιότερα υποστηριχθεί στη Γερμανία ότι το παράνομο, ως προϋπόθεση αδικοπρακτικής ευθύνης κατά την § 823 κρίνεται από το αποτέλεσμα της πράξης¹⁹. Εντούτοις, και έπειτα από μεταγενέστερες εργασίες διακεκριμένων εκπροσώπων της γερμανικής θεωρίας²⁰, τείνει να επικρατήσει η διδασκαλία ότι το παράνομο απορρέει από μια ανθρώπινη *συμπεριφορά* (Verhaltensunrechtslehre) και όχι από ένα αποτέλεσμα, θεωρία η οποία ήδη κρατεί και σε μας, ενόψει άλλωστε και της απλούστερης διατύπωσης της ΑΚ 914. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η νεότερη θεωρία τόσο στη Γερμανία όσο και στην Ελλάδα φαίνεται να αποστερεί το αρχικό δίλημμα από την σημασία που είχε αποκτήσει, και να εξομαλύνει εν τέλει την πρακτική διαφοροποίηση ανάμεσα στις δύο θεωρίες²¹, διαφοροποίηση η οποία σε μεγάλο βαθμό είναι άλλωστε εννοιοκρατική²².

Η προαναφερθείσα, ωστόσο, διαφορά μεταξύ των δύο διατάξεων – θεμελίων αδικοπρακτικής ευθύνης ελαχιστοποιείται²³ τόσο από τη δεύτερη παράγραφο της § 823 γερμΑΚ, όσο και – κυρίως - από τη διεύρυνση εκ μέρους της θεωρίας του πεδίου εφαρμογής της διάταξης αυτής, ιδίως μέσω της – μεταγγισθείσης και ήδη – γνωστής και σε εμάς²⁴ θεωρίας περί διευρύνσεως του παρανόμου. Σύμφωνα με τη διδασκαλία αυτή, το παράνομο στην αδικοπρακτική ευθύνη μπορεί να θεμελιώνεται και επί τη βάσει της παραβάσεως γενικών

¹⁶ Πρβλ. Γεωργιάδη, σε ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου αρθρ. 914 αρ. 3 και 6.

¹⁷ Σύμφωνα με την ερμηνεία που έχει επικρατήσει, η διάταξη αυτή παραπέμπει στο σύνολο της νομοθεσίας για το χαρακτηρισμό μιας πράξης ως παράνομης, αποτελώντας κατ' ουσίαν «λευκό» κανόνα δικαίου. Βλ. Γεωργιάδη, σε ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου αρθρ. 914 αρ. 6 και τις εκεί παραπομπές στη θεωρία.

¹⁸ Σταθόπουλος, ο.π., σελ. 787-788· Χριστοδούλου Κ., Η τάση για διεύρυνση του παρανόμου και οι πρακτικές επιπτώσεις της στο ελληνικό σύστημα ευθύνης, σε τιμ. τομ. Κ. Μπέη, τομ. V, σελ. 4257, υποσημ. 3.

¹⁹ Η λεγόμενη διδασκαλία της “Erfolgsunrechtslehre”. Βλ. Larenz, SchuldR II (1981), σελ. 607 επ· Brox, SchuldR BesT (1977), § 35.III.1· Staudinger – Schäfer § 823 αρ. 1-4.

²⁰ Nipperdey, Rechtswidrigkeit, Sozialadäquanz, Fahrlässigkeit, Schuld im Zivilrecht, NJW 1957, 1777 επ· Ennecerus/Nipperdey, § 209· Münzberg, Verhalten und Erfolg als Grundlagen der Rechtswidrigkeit und Haftung (1966)· Wiethölter, Der Rechtfertigungsgrund des verkehrsrichtigen Verhaltens (1960), κ.α..

²¹ Larenz/Canaris, SchuldR II/2 (1994) § 75.II.3.b· Esser/Weyers, SchuldR II, εκδ. 8^η (2000) § 55.II.3.c· Σταθόπουλος, ο.π., σελ. 304· Σπυριδάκης, Το αδίκημα κατά 914 ΑΚ, θεωρητικοί προβληματισμοί και πρακτικές εφαρμογές, σελ. 62.

²² Χριστοδούλου, ο.π. σελ. 4283 επ.

²³ Αν δεν εκμηδενίζεται.

²⁴ Βλ. Σταθόπουλο, ο.π., σελ. 793 επ., ιδίως 798 επ· Λιτζερόπουλο, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο § 241 δ'· Απ. Γεωργιάδη, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος (1999), σελ. 144 αρ. 35· τον ίδιο, σε Γεωργιάδη – Σταθόπουλου ΑΚ αρθρ. 914 αρ. 21, 56· Σπυριδάκη, ο.π., σελ. 52· Καράκωστα Ι., Προστασία του καταναλωτή ν. 2251/1994, σελ. 222-224· Αστ. Γεωργιάδη, Ενοχικό Δίκαιο Γενικό Μέρος Α', σελ. 81· Φίλιο, Ενοχικό Δίκαιο Α', Γενικό Μέρος, β' έκδοση (1996), σελ. 308· Κορνηλάκη, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο II, § 83, σελ. 479 επ.

υποχρεώσεων ασφάλειας (ή πρόνοιας)²⁵ – εξωτερικώς αμελής συμπεριφορά - κατά τη συναλλακτική και εν γένει κοινωνική δραστηριότητα ενός ατόμου²⁶.

Τη ρύθμιση της αδιοπρακτικής ευθύνης στο γερμανικό δίκαιο (πέρα από τις ειδικές διατάξεις) συμπληρώνει η § 826 γερμΑΚ, η οποία υποχρεώνει σε αποζημίωση εκείνον που με πρόθεση και κατά τρόπο αντίθετο στα χρηστά ήθη προκαλεί ζημία σε κάποιον άλλο (αντίστοιχη της δικής μας ΑΚ 919). Οι τρεις αυτές διατάξεις, των §§ 823 Abs. 1, 2 και 826 χαρακτηρίζονται από τη γερμανική θεωρία ως οι «τρεις μικρές γενικές ρήτρες» στο σύστημα του δικαίου των αδιοπραξιών. Πρόκειται, λοιπόν, για τρία θεμελιώδη πραγματικά (Grundtatbestände) αδιοπρακτικής ευθύνης, ήτοι: (α) την προσβολή συγκεκριμένων εκφάνσεων της προσωπικότητας και συγκεκριμένων δικαιωμάτων, σύμφωνα με την § 823 Abs. 1 γερμΑΚ, (β) την παραβίαση ενός προστατευτικού νόμου (Schutzgesetz) σύμφωνα με την § 823 Abs. 2 γερμΑΚ και (γ) τη δόλια και αντίθετη στα χρηστά ήθη πρόκληση ζημίας κατά την § 826 γερμΑΚ.

Παρά τις ένθεν κακείθεν διατυπωθείσες στην πορεία του χρόνου απόψεις²⁷, η σύγχρονη γερμανική θεωρία καταλήγει πλέον στην απόρριψη οποιασδήποτε ιεραρχικής σχέσης μεταξύ των διατάξεων αυτών, και κλίνει περισσότερο προς μια σχέση αμοιβαίας αλληλοσυμπλήρωσης τους²⁸.

2. Οι προϋποθέσεις εφαρμογής της § 823 γερμΑΚ – Ιδίως το παράνομο

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας θα μας απασχολήσει κυρίως η διάταξη της § 823 γερμΑΚ ως θεμέλιο της αδιοπρακτικής ευθύνης (unerlaubte Handlungen) στο γερμανικό δίκαιο. Η διάταξη αυτή, όπως και η αντίστοιχη ελληνική 914 ΑΚ, χαρακτηρίζεται από μια ξεκάθαρη δομή, ως προς τις προϋποθέσεις εφαρμογής της. Το μεγαλύτερο μέρος της γερμανικής θεωρίας²⁹ συμφωνεί, έτσι, σε μια κατανομή των προϋποθέσεων εφαρμογής της διάταξης αυτής

²⁵ Οι υποχρεώσεις αυτές καλούνται στη Γερμανία Verkehrspflichten, έννοια υπερκείμενη του παλαιότερου όρου Verkehrssicherungspflichten. Για την παράβαση υποχρεώσεων επιμέλειας ως παράνομη ενέργεια που γεννά (εφόσον πληρούνται και οι υπόλοιπες προϋποθέσεις) υποχρέωση αποζημίωσης, βλ. αντί πολλών Σταθόπουλο, ο.π., σελ. 793 επ., ιδίως 798 επ.

²⁶ Larenz, SchuldR II, εκδ. 12^η, σελ. 615· Larenz/Canaris, SchuldR II (1994) § 81.I.1. επ· Esser-Schmidt, SchuldR I.2 § 25.V.1.· Esser/Weyers, SchuldR II, εκδ. 7^η (1990) § 55.I.2.· Kötz, Deliktsrecht εκδ. 2^η, σελ. 113· Fikentscher, SchuldR (1997), αρ. 1222 επ· Koziol, Haftpflichtrecht II2 (1984), σελ. 47 επ· v. Bar, Verkehrspflichten κ.α.

²⁷ Υπέρ της αναγόρευσης της § 823 Abs. 1 ως «κεντρικού κανόνα» του γερμανικού δικαίου των αδιοπραξιών, βλ. Larenz/Canaris, ο.π., § 76.I.2.a· Canaris, σε Festschrift für Larenz 1983, σελ. 27, 58 επ. κλπ. Υπέρ της εκ διαμέτρου αντίθετης άποψης, του κεντρικού ρόλου δηλαδή της § 823 Abs. 2, v. Bar, Verkehrspflichten, σελ. 154 επ.

²⁸ Sörgel – Spickhoff, Vor § 823, αρ. 16.

²⁹ Ενδεικτικά: Larenz/Canaris, SchuldR II/2, § 75 II 2· Deutsch/Ahrens, Deliktsrecht, αρ. 12 επ·· Emmerich, SchuldR Bes. Teil, § 20 αρ. 7 επ· Brox/Walker, SchuldR Bes. Teil, αρ. 438 επ.

σε τρία επίπεδα – δομή που, σε γενικές γραμμές, θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή και στο πλαίσιο της δικής μας ΑΚ 914:

α) Αντικειμενικό πραγματικό του κανόνα, που περιλαμβάνει τα στοιχεία: (i) της πράξης (*Handlung*), (ii) της ζημίας (*ζημιογόνου αποτελέσματος - Verletzungserfolg*) και (iii) του αιτιώδους συνδέσμου (*Kausalzusammenhang*).

β) Παράνομο (ουσιαστικά παράνομη προσβολή ενός από τα προβλεπόμενα στη διάταξη αυτή έννομα αγαθά)³⁰ και

γ) Υπαιτιότητα (δόλος ή αμέλεια, υποκειμενικό πραγματικό του κανόνα)

Εντούτοις, και παρά τη σαφή της δομή, η διάταξη αυτή χαρακτηρίζεται όπως προείπαμε ως «μικρή γενική ρήτρα». Ο χαρακτηρισμός αυτός δικαιολογείται από το γεγονός ότι μπορεί να παρίσταται ως εξαιρετικά αμφίβολο σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, όπως άλλωστε και με βάση την ΑΚ 914, εάν η συμπεριφορά του ζημιώσαντος εμπίπτει στην έννοια της «αμελούς και παράνομης προσβολής»³¹. Η υψηλή βαθμίδα αφαιρέσεως της διάταξης και η ανάγκη συγκεκριμενοποίησής της, ειδικά ως προς το στοιχείο του παρανόμου, είναι ισοδύναμη σε ένταση με την αντίστοιχη στην περίπτωση μιας γενικής ρήτρας.

Πράγματι, το παραπάνω σχήμα καθίσταται αλυσιτελές σε δύο περιπτώσεις, σύμφωνα πάντα με την προσέγγιση της γερμανικής θεωρίας, η οποία απετέλεσε και την αφετηρία της συζήτησης περί των υποχρεώσεων πρόνοιας (*Verkehrspflichten*): επί *παραλείψεων* και επί *έμμεσων προσβολών*³². Χωρίς να υπεισέλθουμε σε ζητήματα, η ανάλυση των οποίων θα υπερέβαινε τα μέτρα της παρούσας διπλωματικής εργασίας, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι το πρόβλημα εφαρμογής του προαναφερθέντος σχήματος στις δύο παραπάνω περιπτώσεις εντοπίζεται στο γεγονός ότι, για να μπορέσει κανείς να διαπιστώσει με βεβαιότητα μια παράνομη συμπεριφορά στις περιπτώσεις αυτές, θα πρέπει να υφίσταται κάποια υποχρέωση

³⁰ Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, το στοιχείο του παρανόμου πληρούται με την προσβολή κάποιου από τα έννομα αγαθά που απαριθμούνται στη διάταξη, εκτός αν συντρέχει κάποια περίπτωση άρσης του αδίκου. Υποστηρίζεται όμως και η θέση ότι δεν αρκεί η προσβολή κάποιου από τα παραπάνω αγαθά, αλλά απαιτείται αυτοτελώς και να παραβιάζεται κάποιος κανόνας δικαίου, ώστε να είναι παράνομη η συμπεριφορά.

³¹ *Larenz/Canaris*, ο.π., σελ. 399-400.

³² Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διακρίνουμε την έννοια της έμμεσης προσβολής – ενν. των προστατευόμενων από την § 823 εννόμων αγαθών και δικαιωμάτων – όπως αυτή έχει διαμορφωθεί στη γερμανική θεωρία περί αδικοπραξιών, από την ελληνική σύλληψη της έννοιας της έμμεσης ζημίας στο πεδίο των αδικοπραξιών. Η έμμεση προσβολή στο γερμανικό δίκαιο των αδικοπραξιών, ως ένας από τους τομείς που αναδεικνύεται η σπουδαιότητα των υποχρεώσεων πρόνοιας για τη θεμελίωση του παρανόμου, χρησιμοποιείται ως όρος όταν αφετηρία για την επελθούσα ευθύνη απετέλεσε μεν μια θετική ενέργεια, αυτή όμως οδήγησε στο ζημιογόνο αποτέλεσμα όχι ευθέως και αμέσως, αλλά δια της μεσολάβησης και συμβολής περαιτέρω αιτιών, όπως ενεργειών τρίτων ή της ίδιας της συμπεριφοράς του ζημιωθέντος. Βλ. *Sörgel/Zeuner* (1999) αρ. 156· *v. Bar*, ο.π., σελ. 157· *Fikentscher*, ο.π., αρ. 1058· *Raab*, *Die Bedeutung der Verkehrspflichten und ihre systematische Stellung im Deliktsrecht*, σε *JuS*2002, 1042. Αντιθέτως, ο προβληματισμός περί αποκατάστασης ή μη της έμμεσης ζημίας στο ελληνικό δίκαιο των αδικοπραξιών αναφέρεται στο διακριτέο ζήτημα αν θα πρέπει να αποκαθίσταται η ζημία που υφίστανται από την υπαίτια παράβαση ενός κανόνα δικαίου και πρόσωπα που δεν καλύπτονται από τον προστατευτικό σκοπό του κανόνα αυτού. Για το ζήτημα αυτό βλ. αντί πολλών *Σταθόπουλο*, ο.π., σελ. 809 επ.

προς αποτροπή ή αποφυγή του συγκεκριμένου κινδύνου (η πραγμάτωση του οποίου επιφέρει το ζημιογόνο αποτέλεσμα) από τον παραλείψαντα ή των εμμέσως προσβάλλοντα, ειδάλλως ο εφαρμοστής του κανόνα θα ευρίσκεται αντιμέτωπος με ανυπέρβλητα προβλήματα εδραίωσης της αιτιώδους συνάφειας³³.

Αντιθέτως, στην περίπτωση των πράξεων, δηλαδή των *θετικών ενεργειών*, οι οποίες οδηγούν άμεσα στην πρόκληση του ζημιογόνου αποτελέσματος (*άμεσες προσβολές*), οποιαδήποτε συμπεριφορά οδηγεί στην προσβολή ενός από τα προστατευόμενα στην παράγραφο 832 § 1 γερμΑΚ έννομα αγαθά είναι *κατ' αρχήν* παράνομη, εφόσον δεν συντρέχουν ειδικές περιστάσεις – ιδίως κάποιος λόγος άρσης του άδικου χαρακτήρα³⁴.

3. Η σημασία των υποχρεώσεων επιμέλειας (Verkehrspflichten)³⁵ και της καθιέρωσης τυποποιημένων κανόνων συμπεριφοράς στην αδικοπρακτική ευθύνη

Ως εκ τούτου, έχει ήδη από καιρού καταστεί σαφές στη γερμανική θεωρία ότι, ειδικά για τις περιπτώσεις των παραλείψεων και των «εμμέσων προσβολών» εννόμων αγαθών, ως περιστατικών αδικοπρακτικής ευθύνης, η προϋπόθεση του παρανόμου μόνον τότε πληρούται, όταν υφίσταται μια *υποχρέωση προς αποφυγή ή αποτροπή του συγκεκριμένου κινδύνου*, την οποία ο ζημιώσας δια της παραλείψεώς του ή δια της εμμέσου προσβολής του παραβαίνει³⁶.

Στο σημείο αυτό αναδεικνύεται, πράγματι η εξαιρετική σημασία των υποχρεώσεων πρόνοιας ή επιμέλειας (Verkehrspflichten), οι οποίες, σύμφωνα με τη διατύπωση της γερμανικής νομολογίας, περιγράφονται ως τα απαιτούμενα, ανάλογα με την περίσταση, μέτρα ασφάλειας προς προστασία τρίτων, τα οποία υποχρεούνται να τηρεί οποιοσδήποτε δημιουργεί ή διατηρεί κάποια πηγή κινδύνων³⁷. Πρόκειται, ακριβώς, περί των προαναφερθεισών υποχρεώσεων αποφυγής και αποτροπής κινδύνων (Gefahrvermeidungs – und – abwendungspflichten)· σ' αυτό ακριβώς το στοιχείο της αποτροπής κινδύνων εντοπίζεται πρακτικά αλλά και δογματικά το

³³ Εγγύτερα επί του θέματος βλ. *Larenz/Canaris*, ο.π., σελ. 400 επ.· *Raab*, ο.π., σελ. 1041-2.

³⁴ Πρβλ. *Sörgel – Spickhoff*, BGB, § 823 αρ. 113.

³⁵ Βλ. *Larenz/Canaris*, ο.π., σελ. 400 επ., για την παρουσίαση των δύο θεμελιωδών για τη μετέπειτα ανάπτυξη των υποχρεώσεων πρόνοιας αποφάσεων: RGZ 52 (1902), 373 (*morsche Baum*) και RGZ 102, 372 (*Milzbrandfall*).

³⁶ *Emmerich*, ο.π., § 23, αρ. 3· *Esser/Weyers*, SchuldR II/2, εκδ. 8^η (2000) § 55 V· *Larenz/Canaris*, ο.π., § 76 III· *Sörgel/Zeuner*, ο.π., § 823, αρ. 154 επ.· *Kötz/Wagner*, DeliktsR, εκδ. 9^η (2001), αρ. 101 επ.

³⁷ Βλ. BGHZ 5, 378, 380 επ.· 14, 83, 85· 34, 206, 209· 65, 221, 224· BGH NJW 1990, 1236 με περαιτέρω παραπομπές. Αντί άλλων βλ. επίσης ν. *Bar*, ο.π., σελ. 43 επ.

κεντρικό κριτήριο της διδασκαλίας των υποχρεώσεων επιμέλειας, το οποίο και τους προσδίδει εσωτερική ενότητα καθώς και τη θεωρητική τους θεμελίωση³⁸.

Ως λόγοι καταλογισμού (Zurechnungsgründe) των υποχρεώσεων επιμέλειας σε κάποιον, λόγοι δηλ. για τους οποίους βαρύνεται κάποιος με μια τέτοια υποχρέωση, αναφέρονται στη γερμανική θεωρία συνήθως (α) η δημιουργία ή ανοχή ενός τομέα κυριαρχίας - ευθύνης, (β) η ανάληψη μιας δραστηριότητας και (γ) η τέλεση μιας προηγούμενης – συνήθως επικίνδυνης – πράξης³⁹.

Στην Ελλάδα, το ζήτημα τίθεται στο πλαίσιο της θεωρίας της διεύρυνσης του παρανόμου. Σύμφωνα με τη διδασκαλία αυτή, η προϋπόθεση του παρανόμου συντρέχει όχι μόνο όταν παραβιάζεται μια ειδική διάταξη νόμου, αλλά και όταν *δεν τηρείται η επιμέλεια που μπορεί και πρέπει να δείχνει ένας μέσος άνθρωπος για την ασφάλεια και προστασία προσώπων και αγαθών, με τα οποία έρχεται σε επαφή*⁴⁰. Η επιμέλεια αυτή καθιερώνεται από την έννομη τάξη μας, η οποία προβλέπει γενικές υποχρεώσεις συμπεριφοράς (απορρέουσες ιδίως από την αρχή της καλής πίστης) για τον καθένα, ανάλογα με τον κύκλο προσώπων στον οποίο ανήκει. Και σε μας τονίζεται μάλιστα η ιδιαίτερη σημασία της θεωρίας αυτής, όταν η ζημιογόνος συμπεριφορά συνίσταται σε παράλειψη.

Επιπλέον, το ζήτημα έχει συνδεθεί και στις δύο έννομες τάξεις με τη σχέση της αμέλειας προς το παράνομο⁴¹. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση που ο παράνομος χαρακτήρας της πράξεως συνίσταται στην παραβίαση από το δράστη των γενικών υποχρεώσεων συμπεριφοράς, θα πρόκειται για πλημμελή, αντισυναλλακτική (κατά κανόνα δε αμελή) συμπεριφορά του δράστη. Αντίστροφα, η απαγόρευση της αμελούς συμπεριφοράς (αντικειμενικά, ως τρόπου συμπεριφοράς) από το νόμο, συνεπάγεται της αναγωγή της σε παράνομη πράξη⁴².

Καθίσταται προφανές ότι, όπως άλλωστε και στην Ελλάδα, η διευρυμένη αυτή σύλληψη της αδικοπρακτικής ευθύνης, και πάντα, βέβαια, επί τη βάση της νομοθετικής επιλογής και

³⁸ Larenz/Canaris, ο.π., σελ. 402· βλ. περαιτέρω τον ίδιο, ο.π., σελ. 403 επ. για το θέμα της μεθοδολογικής νομιμοποίησης και της συστηματικής κατάταξης των υποχρεώσεων πρόνοιας στα πλαίσια του γερμανικού δικαίου, όπως και τον v. Bar, ο.π., σελ. 15, 19 επ.

³⁹ Larenz/Canaris, ο.π., σελ. 407-412.

⁴⁰ Αντί άλλων, βλ. Σταθόπουλο, ΓενΕνοχΔ, σελ. 798. Υπέρ της διεύρυνσης, Δεληγιάννης, Σχόλιο, EEN 1956, 154 επ.· ο ίδιος, ΑΙΔ 15, 153· Λιτζερόπουλος, ο.π., § 241 δ'· Απ. Γεωργιάδης, σε Γεωργιάδη – Σταθόπουλου ΑΚ αρθρ. 914, αρ. 21 κ.α. Βλ. τις παραπομπές σε Σταθόπουλο, ο.π., σελ. 798 υποσημ. 36.

⁴¹ Έτσι και Γεωργιάδης, σε Γεωργιάδη – Σταθόπουλου ΑΚ αρθρ. 914, αρ. 21· Σταθόπουλος, ΓενΕνοχΔ, σελ. 801.

⁴² Σταθόπουλος, ΓενΕνοχΔ, σελ. 116 επ.· ο ίδιος, σε Γεωργιάδη – Σταθόπουλου ΑΚ αρθρ. 330, αρ. 39 επ. Έτσι, διευκρινίζει ο συγγραφέας, «κατάφαση της υπαιτιότητας, με την παραπάνω έννοια, θα σημαίνει κατάφαση και της παρανομίας και αντιστρόφως. Η ίδια πράξη (αμελής, αντισυναλλακτική συμπεριφορά) συνιστά και την παράνομη και την υπαίτιο συμπεριφορά». Η διάκριση, ωστόσο, μεταξύ αυτών των δύο στοιχείων (παρανόμου – υπαιτιότητας) διατηρείται, καθώς αντιστοιχεί σε δύο πραγματικά διαφορετικές αξιολογήσεις. Στη Γερμανία, ο διαχωρισμός μεταξύ της εξωτερικής και της εσωτερικής αμέλειας είναι εντονότερος και παρουσιάζει μεγαλύτερη σημασία. Βλ. ενδεικτικά: Staudinger/Hager, BGB, 1994, § 823, αρ. Α 6· v. Bar, JuS 1988, 169· Deutsch/Ahrens, ο.π., αρ. 121· Larenz, SchuldR I, 14. Aufl., § 20 IV.

σύμφωνα με τη στάθμιση συμφερόντων που εμπερικλείει ο κανόνας δικαίου⁴³, θέτει ένα σημαντικό βάρος στους όμους της νομολογίας. Ο δικαστής επιφορτίζεται δηλαδή με το καθήκον να εξακριβώσει και να «τυποποιήσει» τις απαιτούμενες από την έννομη τάξη και, επιπλέον, αξιόσιμες γενικές υποχρεώσεις συμπεριφοράς – *τυποποιημένες συμπεριφορές επιμέλειας και ασφάλειας (Sorgfalts- und Sicherheitsstandards)* - στις οποίες όφειλε να ανταποκριθεί ο ζημιώσας και τις οποίες παραβαίνοντας συμπεριφέρεται παράνομα, καθορίζοντας ουσιαστικά με αυτόν τον τρόπο τα όρια μεταξύ επιτρεπόμενων και απαγορευμένων ενεργειών για ένα μεγάλο αριθμό τομέων της καθημερινής ζωής.

Ενόψει του πλήθους των αορίστων εννοιών, είναι προφανές ότι ο παραπάνω τύπος δεν προσφέρει σημαντική βοήθεια για κάθε συγκεκριμένη περίπτωση· μεθοδολογικώς, ωστόσο, η άρση του αδιεξόδου του ερμηνευτή και εφαρμοστή, ως προς την συγκεκριμενοποίηση των εννοιών αυτών και την αποσαφήνιση του δογματικού πεδίου, θα επιτυγχάνεται μέσω της στάθμισης των συγκρουόμενων συμφερόντων των μερών. Αντιπαραβάλλονται, δηλαδή, *in concreto* από τη μια το συμφέρον που έχει ο ζημιώσας για την επίδειξη της συγκεκριμένης συμπεριφοράς, η κοινωνική χρησιμότητα της συμπεριφοράς του, υπό το φως των σταθμίσεων του νόμου και το κόστος/κόπος, με το οποίο θα επιβαρυνόταν για την αποτροπή του αποτελέσματος αυτού και από την άλλη η προβλεψιμότητα της προσβολής, το πιθανό της μέγεθος και οι ευκαιρίες του ζημιωθέντα προς αποφυγήν της, λαμβανομένου υπ' όψιν και του πιθανώς απαιτούμενου κόστους⁴⁴.

Ο δικαστής, μολοντί κατ' αρχήν ελεύθερος στην αποστολή του αυτή, εντούτοις, και σύμφωνα με την κρατούσα σήμερα μεθοδολογική τάση της «θεωρίας των νομοθετικών αξιολογήσεων»⁴⁵, δεσμεύεται από τις θεμελιώδεις εμπερικλειόμενες στον κανόνα δικαίου αξιολογήσεις, οι οποίες έχουν εντεθεί εκεί από το νομοθέτη, και από τις διαμέσου αυτών εκφραζόμενες γενικές δικαιοκτικές αρχές.

Περαιτέρω, στις περιπτώσεις αυτές συγκεκριμενοποίησης από τη νομολογία γενικών ρητρών – ή «μικρών γενικών ρητρών», όπως εν προκειμένω η § 823 γερμΑΚ – και διαμόρφωσης αξιολογικών κριτηρίων εφαρμογής μιας τέτοιας διάταξης, η νομολογία των ανώτατων δικαστηρίων τείνει να προσλάβει την κανονιστική ποιότητα μιας – επικουρικής έστω – πηγής δικαίου⁴⁶, ώστε ο δικαστής να υποχρεούται να ακολουθήσει κατ' αρχήν ήδη «θετικοποιημένα» δια της πάγιας νομολογίας κριτήρια στάθμισης και αξιολόγησης και να

⁴³ Για την αρχή της δεσμεύσεως του δικαστή από το νόμο, βλ. Παπανικολάου, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου, σελ 206, αρ. 285 και σελ. 212, αρ. 295 επ.

⁴⁴ Larenz/Canaris, ο.π. § 76 III 4 b· Kötz, ο.π., αρ. 109· Mertens, σε: MünchKomm-BGB, § 823 αρ. 23.

⁴⁵ Εγγύτερα, Παπανικολάου, ο.π., σελ. 95 επ.

⁴⁶ Για τη νομολογία ως επικουρική πηγή δικαίου, ακόμη και στο ηπειρωτικό σύστημα δικαίου, βλ. Παπανικολάου, ο.π., σελ. 70 επ., 208· Bydlinski, Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff, σελ. 510· Larenz/Canaris, ο.π., σελ. 256 επ.

αποφασίσει συνυπολογίζοντάς τα στο πλαίσιο ενός κινητού συστήματος, με την έννοια του Wilburg⁴⁷. Τέτοια κριτήρια (κατανομής του κινδύνου ουσιαστικά) είναι η καταλληλότητα της συμπεριφοράς του ζημιώσαντος, η οικονομική χρησιμότητά της, σκέψεις περί μιας κοινωνικοοικονομικά σκόπιμης κατανομής κινδύνων, καθώς και προπάντων η αντίληψη των συναλλαγών και η προσδοκώμενη από αυτήν ρόλοι των μερών⁴⁸.

Στην ελληνική θεωρία, ως κυριότερο και ευρύτερο κριτήριο, με βάση το οποίο θα κρίνεται αν υπάρχει ή όχι κάποια υποχρέωση πρόνοιας, αναγορεύεται η *καλή πίστη*⁴⁹. και αυτό σε απόλυτη αρμονία με την κρατούσα άποψη, σύμφωνα με την οποία το νομοθετικό θεμέλιο των υποχρεώσεων πρόνοιας ανευρίσκεται – μεταξύ άλλων - στις γενικές ρήτρες που καθιερώνουν την αρχή της καλής πίστης και δη στις ΑΚ 288 και 281.

4. Η σύνδεση με το αντικείμενο έρευνας της παρούσας εργασίας

Το σημείο αυτό εξέλιξης – ή διεύρυνσης σύμφωνα με άλλη διατύπωση – της αδικοπρακτικής θεωρίας, κοινό τόσο στην γερμανική όσο και στην ελληνική έννομη τάξη, δηλαδή η διαμόρφωση και παγιοποίηση αξιολογικών κριτηρίων για τη συγκεκριμενοποίηση της έννοιας του παρανόμου από τη νομολογία, μας οδηγεί ακριβώς στον πυρήνα του αντικειμένου της παρούσας εργασίας. Διότι, ουδέν καταλληλότερο μέρος για την αναζήτηση και εξεύρεση προτύπων συμπεριφοράς (Verhaltensstandards), επιταγών συμπεριφοράς (Verhaltensgeboten) για ένα συγκεκριμένο βιοτικό τομέα, οι οποίες μετουσιώνονται από τη νομολογία - και τη θεωρία – σε υποχρεώσεις πρόνοιας και επιμέλειας (Verkehrspflichten), από τους κοινωνικούς και επαγγελματικούς άτυπους κανόνες που κρατούν, σύμφωνα με την αντίληψη των συναλλαγών στον τομέα αυτό. Στον τομέα αυτό, άλλωστε, και στη συγκεκριμένη δραστηριότητα θα πρέπει να στρέψει το βλέμμα του ο εφαρμοστής του δικαίου και για τη διακρίβωση του αντικειμενικού *μέτρου επιμέλειας*⁵⁰, επί τη βάσει του οποίου θα καθορίσει την ορθότητα ή μη μιας συμπεριφοράς. Εφόσον, λοιπόν, ομιλούμε περί τεχνικών τομέων της ζωής, είναι μετά την

⁴⁷ Με την έννοια ότι τα κριτήρια αυτά μπορούν να πληρούνται σε κάθε περίπτωση με παραλλάσσουσα εκάστοτε ένταση· και, περαιτέρω, ότι, όσο μεγαλύτερο βαθμό πληρώσεως εμφανίζει ένα από αυτά τα στοιχεία, τόσο λιγότερο θα απαιτείται η συνδρομή των υπολοίπων. Για τη σημασία του «κινητού συστήματος», ως σύγχρονης μορφής της αξιολογικής νομικής σκέψης, βλ. *Wilburg Walter*, *Entwicklung eines beweglichen Systems im bürgerlichen Recht*· Παπανικολάου, ο.π., σελ. 103 επ.

⁴⁸ *v. Bar*, ο.π., § 5 Π· *Münzberg*, ο.π., σελ. 259 επ· *Mertens*, σε: *MünchKomm-BGB*, § 823 αρ. 24.

⁴⁹ *Σταθόπουλος*, ΓενΕνοχΔ, σελ. 799.

⁵⁰ Για το μέτρο της επιμέλειας στη γερμανική έννομη τάξη, βλ. *Wagner*, *MünchKomm-BGB*, 4. Aufl., § 823 αρ. 33.

προηγηθείσα ανάπτυξη προφανές ότι ο πλέον κατάλληλος τομέας άντλησης τέτοιων προτύπων συμπεριφοράς – και άρα υποχρεώσεων πρόνοιας - είναι: οι κανόνες της τεχνικής⁵¹!

Η εξαιρετική, εντούτοις, σημασία των κανόνων αυτών στο πλαίσιο της αδικοπρακτικής ευθύνης δεν εξαντλείται μόνο στο ρόλο τους αυτό αλλά, όπως θα καταδειχθεί από την ακολουθούσα ανάπτυξη, αντικατοπτρίζεται και στα υπόλοιπα στοιχεία του πραγματικού του θεμελιωτικού της ευθύνης κανόνα.

Στο σημείο, ωστόσο, αυτό και προτού περάσουμε στο κυρίως θέμα της εργασίας, πρέπει να αναφερθούμε, έστω και ακροθιγώς, στην έννοια του «επίπεδου της τεχνικής» (*Stand der Technik* – έννοια βέβαια, η οποία εμφανίζει πιθανόν περισσότερο ενδιαφέρον στα πλαίσια της γερμανικής έννομης τάξης), το οποίο – προκατανοητικώς – θα πρέπει να γίνει αντιληπτό ως ο τρέχων βαθμός εξέλιξης της Τεχνικής σε ένα δεδομένο χρονικό σημείο.

5. Το Επίπεδο της Τεχνικής

Ως ένα από τα προαναφερθέντα κριτήρια που λαμβάνονται υπ' όψιν στη Γερμανία για τη διαμόρφωση προτύπων συμπεριφοράς, κατά την αντίληψη των συναλλαγών, και συνακόλουθα υποχρεώσεων επιμέλειας, είναι για τον τομέα των τεχνικών έργων η συμβατότητα της συμπεριφοράς με τα προβλεπόμενα προληπτικά μέτρα που είναι δυνατά και οικονομικά αξιόσιμα σύμφωνα με το «επίπεδο της τεχνικής».

Ο όρος «επίπεδο της τεχνικής» μπορεί να περιγραφεί ως το σύνολο των σύμφωνων με τις νεότερες εξελίξεις τεχνικών προτύπων (*Standards*), τα οποία εξασφαλίζουν τη βέλτιστη διαχείριση κινδύνων και των οποίων η πρακτική καταλληλότητα έχει αποδειχθεί μέσω μιας επιτυχούς δοκιμασίας τους σε όμοιες ή παρόμοιες τεχνολογικές συμπεριφορές, υπό τις συνθήκες που επικρατούν στις επιχειρήσεις· ή που πάντως, σε κάθε περίπτωση, φαίνεται με σιγουριά ότι η εφαρμογή τους δεν επιρρίπτει στον επιχειρηματία κάποια μη αξιόσιμη δαπάνη⁵².

Οι «κοινώς ανεγνωρισμένοι κανόνες της τεχνικής» σημαίνουν κατ' αρχήν το ίδιο· ωστόσο, περιλαμβάνουν, σύμφωνα με την κρατούσα στη Γερμανία άποψη μόνον αυτές τις τεχνικές διαδικασίες, οι οποίες έχουν ήδη καθιερωθεί και στην *πρακτική* των επιχειρήσεων (άρα όχι αυτές που έχουν μόνον επιτυχώς διέλθει του σταδίου της εξέτασης, χωρίς όμως και να έχουν καθιερωθεί στην πράξη) και ισχύουν ως πρακτικά επιτυχείς λύσεις προβλημάτων⁵³.

⁵¹ *Marburger*, *Die Regeln der Technik im Recht*, σελ. 429 επ· *Sörgel – Spickhoff*, *BGB*, § 823 αρ. 113. Για το ότι το θέμα αυτό έχει πολλάκις κριθεί έτσι στη γερμανική νομολογία, βλ. αμέσως στη συνέχεια, υποσημ. 54.

⁵² *Marburger*, *Die Regeln der Technik im Recht*, σελ. 161.

⁵³ *Marburger*, *ο.π.*, σελ. 162.

Για τα στο επόμενο κομμάτι της εργασίας διακρινόμενα είδη των κανόνων της τεχνικής, και ειδικά για τους κανόνες DIN και τις διατάξεις για την πρόληψη των ατυχημάτων (Unfallverhütungsvorschriften), έχει πολλάκις κριθεί από τη γερμανική νομολογία ότι αντικατοπτρίζουν το «Επίπεδο της Τεχνικής» και συνεπώς είναι κατάλληλοι, όπως στη συνέχεια θα δούμε, για τον καθορισμό της απαιτούμενης σύμφωνα με την αντίληψη των συναλλαγών συμπεριφοράς⁵⁴.

Η προεκτεθείσα ορολογία, όπως είναι φανερό, μολονότι καθιερωμένη στη θεωρία και πρακτική του γερμανικού δικαίου της αδιοπρακτικής ευθύνης και, μάλιστα, ιδιαίτερης σημασίας όπως θα δούμε στη συνέχεια, καθώς συνδέεται με ένα ολόκληρο οικοδόμημα περί της σημασίας των κανόνων της τεχνικής στην αδιοπρακτική ευθύνη, μικρή μόνο χρησιμότητα έχει για την έως τώρα διδασκαλία της αδιοπρακτικής ευθύνης στην Ελλάδα. Και αυτό για δύο λόγους: Πρώτον, διότι το θέμα της σημασίας των κανόνων της τεχνικής στον τομέα των αδιοπραξιών δεν έχει μέχρι σήμερα απασχολήσει την ελληνική θεωρία και νομολογία – τουλάχιστον όχι ενσυνείδητα· και δεύτερον, και ίσως καταλυτικά σημαντικότερον: διότι η ελληνική έννομη τάξη στερείται της εξαντλητικής ρύθμισης των επιμέρους τομέων της τεχνικής από «κανόνες» (οποιαδήποτε κι αν είναι η νομική τους φύση), η οποία αντιθέτως χαρακτηρίζει τη γερμανική έννομη τάξη.

Το τελευταίο αυτό στοιχείο ίσως και να αποτελεί ισχυρότατο αντεπιχείρημα κατά πιθανών σκέψεων αξιοποίησης των πορισμάτων της διδασκαλίας αυτής στην Ελλάδα· ωστόσο, όπως θα γίνει αντιληπτό στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο, και στη χώρα μας υφίσταται σε πολλούς τομείς της τεχνικής ζωής ένα διόλου ευκαταφρόνητο ρυθμιστικό πλαίσιο πάσης φύσεως κανόνων, όπως και μια – ευρωπαϊκώς εκπορευόμενη – τάση για τυποποίηση κανόνων και συμπεριφορών στους εν λόγω τομείς. Σε κάθε περίπτωση, άλλωστε, η θεωρητική τουλάχιστον, όσο και πρακτική ενδεχομένως, σημασία της έκθεσης αυτής της θεωρίας και της διερεύνησης πιθανής χρησιμότητάς της στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης αποτελεί ικανό κίνητρο για την ανάληψη της παρούσας εργασίας.

Έπειτα από την προηγηθείσα συνοπτική ανάλυση επιμέρους στοιχείων της αδιοπρακτικής ευθύνης κατά τον γερμΑΚ που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για την παρούσα εργασία και συγκριτικής επισκόπησής τους με το ελληνικό αστικό δόγμα, και πριν από το κυρίως τμήμα της αξιολόγησης των κανόνων της τεχνικής στο πλαίσιο των αδιοπραξιών, κρίνεται σκόπιμο να παρεμβληθεί μία σύντομη εννοιολογική παρουσίαση και διάκριση των υφιστάμενων στη Γερμανία και την Ελλάδα κανόνων της τεχνικής.

⁵⁴ BGHZ 103, 338, 341 επ.· 114, 273, 277· BGH NJW 1997, 583· BGH VersR 1956, 31, 32· 1964, 942, 944.

III. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΕΙΔΗ ΤΩΝ «ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ»

1. Η έννοια των κανόνων της τεχνικής

Η έννοια «κανόνες της τεχνικής» (Regeln der Technik) μπορεί αδρομερώς να περιγραφεί ως οι κατευθυντήριες γραμμές (Anleitungen) για τις χειρωνακτικές ή βιομηχανικές διαδικασίες κατασκευής ή χρήσης τεχνικών εγκαταστάσεων, μηχανημάτων, συσκευών, τέλεσης οικοδομών εργασιών κ.τ.τ. Υπό άλλη διατύπωση, συνιστούν οι κανόνες αυτοί διατάξεις – κανονισμούς που καθορίζουν την κατασκευή, δόμηση, σύνθεση, τα χαρακτηριστικά καθώς και τη χρήση και εφαρμογή τεχνικών αντικειμένων⁵⁵. Οι κανόνες αυτοί αποτελούν εκδήλωση της επιδίωξης για ομογενοποίηση αγαθών και υπηρεσιών, για εκλογίκευση, εναρμόνιση και απλοποίηση των διαδικασιών καθώς και για ασφάλεια και εξελεγκσιμότητα τεχνικών αντικειμένων⁵⁶.

Οι κανόνες αυτοί μπορεί να υφίστανται είτε υπό τη μορφή των προφορικών μεταδιδόμενων εμπειρικών κανόνων, όπως για παράδειγμα συμβαίνει στην περίπτωση της χειρωνακτικής τεχνικής εργασίας, οι κανόνες της οποίας σε ένα μεγάλο βαθμό έχουν διαμορφωθεί και καθιερωθεί μέσω αυτής της πολυετούς διεργασίας· είτε, όπως είναι το συνήθως συμβαίνον στις μέρες μας, να έχουν διατυπωθεί σε κάποιο γραπτό κείμενο.

Και οι ίδιοι οι γραπτοί κανόνες της τεχνικής μπορούν να υποδιαιρεθούν σε περισσότερες υποκατηγορίες. Στην Γερμανία, εντούτοις, από την ευρύτερη έννοια των «κανόνων της τεχνικής», τη νομική επιστήμη απασχολούν κυρίως οι ούτως ειπείν «κωδικοποιημένοι» κανόνες, κανόνες δηλαδή, οι οποίοι υφίστανται επεξεργασία και εκπορεύονται από ποικίλες⁵⁷ δημοσίου δικαίου ή ιδιωτικές επιτροπές πραγματογνωμόνων (Sachverständigen), δημοσιεύονται και βρίσκονται συνήθως κωδικοποιημένοι σε συγκεντρωτικά κείμενα κανόνων («κώδικες»). Οι κανόνες αυτοί, μαζί με τους άγραφους και προφορικά μεταδιδόμενους εμπειρικούς τεχνικούς κανόνες, αποτελούν το κύριο πεδίο προβληματισμού, στο πλαίσιο τόσο της παρούσας εργασίας, όσο και της ευρύτερης βιβλιογραφίας επί του θέματος, αποτελώντας έτσι τους τεχνικούς κανόνες «εν στενή έννοια». Ωστόσο, το σύνολο των τεχνικών κανόνων δεν εξαντλείται σε αυτή την κατηγορία· δε θα πρέπει, πράγματι, να παραβλέψει κανείς ότι πολλοί κανόνες της τεχνικής εμπεριέχονται και σε κείμενα νόμων, διαταγμάτων και διοικητικών πράξεων. Οι κανόνες αυτοί, μαζί με τους προαναφερθέντες τεχνικούς κανόνες «εν στενή έννοια» αποτελούν τους κανόνες της τεχνικής «εν ευρεία έννοια».

⁵⁵ Lukes Rudolf, Urheberrechtsfragen bei der Überbetrieblichen Technischen Normen, σελ. 7.

⁵⁶ βλ. Lukes, ο.π., σελ. 7.

⁵⁷ Θα αναφερθούμε στη συνέχεια.

2. Κωδικοποιητικά έργα κανόνων της τεχνικής στη Γερμανία – Είδη των κανόνων της τεχνικής

Τα έργα που κωδικοποιούν κανόνες της τεχνικής στη Γερμανία διακρίνονται σύμφωνα με την πρωταρχική διάκριση του Marburger⁵⁸, στις εξής τρεις κατηγορίες: α) Τους «υπερ-επιχειρησιακούς» τεχνικούς κανόνες (überbetrieblichen technischen Normen), β) τα κανονιστικά έργα των δημοσίου δικαίου τεχνικών επιτροπών εμπειρογνομόνων (Regelwerke öffentlich-rechtlicher technischer Ausschüsse) και γ) τη συλλογή των διατάξεων για την πρόληψη ατυχημάτων (Unfallverhütungsvorschriften).

α) Οι «υπερ-επιχειρησιακοί» τεχνικοί κανόνες⁵⁹: Πρόκειται για τους τεχνικούς κανόνες που συντάσσονται στο πλαίσιο ιδιωτικού δικαίου ενώσεων – συνδέσμων επιτροπών εμπειρογνομόνων – πραγματογνομόνων, οι οποίες αποτελούνται από εκπροσώπους του σχετικού κύκλου ενδιαφερόμενων προσώπων, προς εναρμόνιση ενσώματων και άυλων αντικειμένων⁶⁰, διαδικασιών κλπ. Οι κανόνες αυτοί ουσιαστικά θέτουν από τη μια πρότυπα ως προς την κατασκευή αντικειμένων και από την άλλη πρότυπα ανθρώπινης συμπεριφοράς⁶¹.

Στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας υπάρχουν περί τους 150 ιδιωτικού δικαίου οργανισμοί, οι οποίοι ασχολούνται με τη σύνταξη και εξάπλωση τεχνικών κανόνων, οι σπουδαιότεροι των οποίων είναι: πρώτο όλων, το Γερμανικό Ινστιτούτο Τυποποίησης (Deutsche Institut für Normung - DIN)⁶², ο Σύνδεσμος Γερμανών Ηλεκτροτεχνιτών (Verband Deutscher Elektrotechniker – VDE), το Γερμανικό Σωματείο Ειδικοτήτων για το Φυσικό Αέριο και το Νερό (Deutscher Verein des Gas- und Wasserfaches – DVGW) και το Σωματείο Γερμανών Μηχανικών (Verein Deutscher Ingenieure – VDI)⁶³.

Πέραν τούτων υπάρχει μια σειρά διεθνών οργανώσεων που ασχολούνται με την τυποποίηση προϊόντων και υπηρεσιών, σκοπός των οποίων είναι η διεθνής εναρμόνιση των τεχνικών κανόνων και προδιαγραφών, ούτως ώστε να εξαλειφθεί κάθε τεχνικό εμπόδιο στο διασυνοριακό εμπόριο αγαθών. Οι σημαντικότεροι εξ αυτών είναι η Διεθνής Επιτροπή Τυποποίησης (ISO) και η Διεθνής Ηλεκτροτεχνική Επιτροπή (IEC)⁶⁴, οι εργασίες των οποίων αφορούν την τυποποίηση σε παγκόσμιο επίπεδο, καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την

⁵⁸ Marburger Peter, Die haftungs- und versicherungsrechtliche Bedeutung technischer Regeln, VersR 1983, Heft 25 (A), σελ. 598.

⁵⁹ Ο όρος εισήχθη από τον Lukes, ο.π., για να τονίσει τη διαφορά με τους ισχύοντες σε μία μοναδική επιχείρηση τεχνικούς κανόνες (Werknormen). Για την εδώ χρησιμοποιούμενη ορολογία βλ. επίσης DIN 820 Μέρος 3 (Μάρτιος 1975).

⁶⁰ Βλ. DIN 820 Μέρος 3 και Μέρος 1.

⁶¹ Lukes, ο.π., σελ. 7.

⁶² www.din.de

⁶³ Για τη δημιουργία, τις εργασίες, τη νομική δομή και το έργο αυτών των σωματείων βλ. λεπτομερώς στον Marburger Peter, Die Regeln der Technik im Recht, σελ. 183 επ., 197 επ., 208 επ., 217 επ.

⁶⁴ Με έδρα τους τη Γενεύη.

Τυποποίηση (CEN) και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Ηλεκτροτεχνική Τυποποίηση (CENELEC)⁶⁵, οι οποίες είναι αρμόδιες για την τυποποίηση εντός της Ευρώπης⁶⁶.

Η σύνταξη και έκδοση των «υπερ-επιχειρησιακών» τεχνικών κανόνων από τις ως άνω ενώσεις ακολουθεί μια διαδικασία, κύρια στοιχεία της οποίας είναι η επαρκής εκπροσώπηση των ενδιαφερόμενων κύκλων, η δημοσιότητα, η επίτευξη κατά το δυνατόν μεγαλύτερου consensus κατά την κανονιστική τους δραστηριότητα και η διαρκής επαναδιαπραγμάτευση και ο επανέλεγχος των κανόνων αυτών⁶⁷.

β) Τα κανονιστικά έργα των δημοσίου δικαίου τεχνικών επιτροπών εμπειρογνομόνων: Πέραν από τους ως άνω ιδιωτικού δικαίου οργανισμούς και ενώσεις, υφίσταται στη Γερμανία ένας μεγάλος αριθμός τεχνικών επιτροπών οργανωμένων κατά τους κανόνες του δημοσίου δικαίου, οι οποίες έχουν επίσης ως κύριο αντικείμενό τους τη σύνταξη τεχνικών κανόνων.

Ωστόσο, οι διατάξεις που προέβλεπαν τις επιτροπές αυτές (§ 24 GewO), καθώς και τα διατάγματα που ρύθμιζαν την έκδοση αυτών των τεχνικών κανόνων έχουν πλέον καταργηθεί, ούτως ώστε οι τεχνικοί κανόνες αυτοί (για τους ατμολέβητες-TRD, για δοχεία υπό πίεση-TRB, για σωληνώσεις-TRR, TRSK, TRG κλπ.) να μην απηχούν πλέον το *επίπεδο της τεχνικής* (Stand der Technik)⁶⁸. Οι κανόνες αυτοί έχουν αντικατασταθεί από τους «τεχνικούς κανόνες για την ασφάλεια των επιχειρήσεων» (Technischen Regeln für Betriebssicherheit TRBS), οι οποίοι ωστόσο, σύμφωνα με νεότερες αντιλήψεις, δεν περιγράφουν τεχνικές λεπτομέρειες⁶⁹. Επίσης, πολλά από αυτά τα θέματα ρυθμίζονται πλέον από κοινοτικές οδηγίες.

γ) Οι διατάξεις για την πρόληψη των ατυχημάτων: Η τελευταία κατηγορία «κωδικοποιημένων» τεχνικών κανόνων είναι οι (διοικητικές) διατάξεις για την πρόληψη των ατυχημάτων (Unfallverhütungsvorschriften – UVV). Οι διατάξεις αυτές εκδίδονται από τα επαγγελματικά σωματεία, ως φορείς της ασφάλισης επί εργατικών ατυχημάτων, στο πλαίσιο της εξουσίας τους, ως ενώσεις δημοσίου δικαίου, στις οποίες η συμμετοχή είναι αναγκαστική⁷⁰ και περιέχουν, μεταξύ άλλων, προδιαγραφές αναφορικά με τις ρυθμίσεις, εντολές και προληπτικά μέτρα, τις οποίες οι επιχειρήσεις οφείλουν να τηρούν προς πρόληψη ατυχημάτων των εργαζομένων σε αυτές.

Είναι δεσμευτικές για τις επιχειρήσεις, καθώς η τήρησή τους εποπτεύεται από επιτηρητές-δημοσίους υπαλλήλους των επαγγελματικών σωματείων⁷¹ και η υπαίτια παράβασή τους επιφέρει ως συνέπεια πιθανή επιβολή προστίμου – χρηματικής ποινής, ως πταίσμα

⁶⁵ Με έδρα τους τις Βρυξέλλες.

⁶⁶ Εγγύτερα Marburger, ο.π. Regeln, σελ. 236 επ. και Lukes, ο.π., σελ. 10-12.

⁶⁷ Για το θέμα αυτό βλ. Marburger, ο.π. σε VersR 1983, σελ. 598 και 599, και DIN 820.

⁶⁸ Βλ. π.π., υπό II 5.

⁶⁹ Πληροφορίες από την ιστοσελίδα: www.wikipedia.de· στοιχείο αναζήτησης: Technische Regeln ή TRBS.

⁷⁰ §§ 15 επ. SGB VII (Sozialgesetzbuch – Κώδικας Κοινωνικής Ασφάλισης).

⁷¹ §§ 15 επ. και 17 επ. SGB VII.

(Ordnungswidrigkeit)⁷². Επιπλέον, ισχύουν ανεξάρτητα από την επαγγελματική πείρα, την οποία ο εργαζόμενος ενδέχεται να έχει, και αυτό διότι σκοπός τους είναι η προστασία των εργαζομένων από τυπικές διακινδυνεύσεις⁷³. αυτό ουσιαστικά σημαίνει ότι κανείς δεν μπορεί να επικαλεστεί την πείρα ενός εργαζομένου, ώστε να απαλλαγεί από την υποχρέωση τήρησης των διατυπώσεων ασφάλειας που αυτές περιέχουν.

Τέλος, θα πρέπει και στο σημείο αυτό να μην διαφύγει της προσοχής μας το γεγονός ότι , και στη Γερμανία, πολλοί κανόνες για την τεχνική ασφάλεια κλπ. ενδέχεται να περιλαμβάνονται και σε νομοθετικά κείμενα τυπικών ή ουσιαστικών νόμων.

3. Ταξινόμηση των κανόνων με βάση το περιεχόμενό τους

Το σύνολο των κανόνων της τεχνικής μπορεί να κατηγοριοποιηθεί ακόμη, με βάση το περιεχόμενο των κανόνων, χωρίς αυτό να σημαίνει, φυσικά, οποιαδήποτε διαφοροποίηση ως προς τη νομική αξιολόγηση κάθε κατηγορίας κανόνων⁷⁴.

Έτσι, είναι δυνατόν η σημασία του εκάστοτε κανόνα να εξαντλείται απλώς στην εναρμόνιση προϊόντων και διαδικασιών, όπως για παράδειγμα συμβαίνει στην περίπτωση των κανόνων που ρυθμίζουν ενιαία την αντοχή ή τις διαστάσεις ορισμένων προϊόντων. Τέτοιους κανόνες μπορεί να τους ονομάσει κανείς «κανόνες ορθολογιστικής οργάνωσης» (Rationalisierungsregeln).

Μια δεύτερη κατηγορία αποτελούν αυτοί οι κανόνες, οι οποίοι υπηρετούν το σκοπό της διεπιχειρησιακής ποιοτικής ασφάλειας. Τέτοιοι κανόνες είτε καθορίζουν φυσικά, χημικά ή τεχνολογικά χαρακτηριστικά των υλικών, είτε περιγράφουν γνωρίσματα, κριτήρια εκτίμησης και μεθόδους ελέγχου για την καταλληλότητα της χρήσης ενός προϊόντος. Για το λόγο αυτό μπορεί να τους ονομάσει κανείς «κανόνες ποιότητας» (Qualitätsregeln).

Τέλος, οι τεχνικοί κανόνες μπορούν να εξυπηρετούν την προστασία από κινδύνους κατά τη εγκατάσταση και χρήση τεχνικών συσκευών ή εγκαταστάσεων. Πρόκειται για την ευρύτερη κατηγορία κανόνων τεχνικής, καθώς περιλαμβάνει τους τεχνικούς κανόνες των δημοσίου δικαίου τεχνικών επιτροπών εμπειρογνομόνων, τη συλλογή των διατάξεων για την πρόληψη ατυχημάτων (Unfallverhütungsvorschriften), σχεδόν όλους τους κανονισμούς του Συνδέσμου

⁷² § 210 I. 1 SGB VII. Στο γερμανικό δίκαιο τα «πταίσματα» (Ordnungswidrigkeiten) δεν εντάσσονται στον ποινικό κώδικα και τιμωρούνται με πρόστιμο (Geldbuße) από 5 έως 1.000 € (§ 17 OWiG – Ordnungswidrigkeitengesetz) και όχι με χρηματική ποινή (Geldstrafe) - § 40 StGB.

⁷³ OLG Frankfurt σε VersR 1995, 1365, 1366.

⁷⁴ Για την κατηγοριοποίηση αυτή βλ. *Marburger*, ο.π., σε VersR 1983, σελ. 599.

Γερμανών Ηλεκτροτεχνιτών, ένα μεγάλο κομμάτι των κανόνων DIN (Γερμανικό Ινστιτούτο Τυποποίησης) κλπ. Η κατηγορία των κανόνων αυτών, τους οποίους μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ως «κανόνες ασφάλειας» (Sicherheitsregeln), είναι και αυτή που συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, αναφορικά με τη σημασία τους στον τομέα της αδικοπρακτικής ευθύνης.

Καθίσταται, ωστόσο, προφανές ότι η παραπάνω κατηγοριοποίηση των κανόνων της τεχνικής είναι σε μεγάλο βαθμό σχηματική, και ο σκοπός της είναι καθαρά περιγραφικός, ώστε να εξοικειωθεί ο αναγνώστης με το αντικείμενο της μελέτης. Στις περισσότερες περιπτώσεις, όπως μπορεί να φανταστεί κανείς, οι κατηγορίες αυτές θα διαπλέκονται στο πλαίσιο ενός και του αυτού κειμένου κανόνων, χωρίς αυτό να δημιουργεί ιδιαίτερα προβλήματα. Περαιτέρω, η διάκριση αυτή δεν συνεπάγεται κάποια διαφορετική νομική αξιολόγηση των διαφορετικών ειδών κανόνων της τεχνικής, καθώς η αξιολόγηση αυτή δεν εξαρτάται από τη μορφή αυτού καθεαυτού του τεχνικού κανόνα, αλλά από τη ρύθμιση που αυτός εμπερικλείει, η οποία θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με τον ίδιο τρόπο κάθε φορά από την έννομη τάξη⁷⁵.

4. Η νομική φύση των κανόνων της τεχνικής

Η νομική φύση των κανόνων της τεχνικής παραλλάσσει ανάλογα με την κατηγορία, στην οποία ανήκουν.

α) Οι «υπερ-επιχειρησιακοί» τεχνικοί κανόνες (überbetrieblichen technischen Normen) δεν είναι κανόνες δικαίου⁷⁶, καθώς όπως προαναφέραμε εκδίδονται από οργανισμούς ιδιωτικού δικαίου· σε αυτό, άλλωστε, συνηγορεί και η διαδικασία σύνταξής τους. Αντιθέτως, πρόκειται για μη δεσμευτικές ιδιωτικές ρυθμίσεις, που εμπεριέχουν συστάσεις. Σύμφωνα, μάλιστα με μια διαφορετική διατύπωση, οι κανόνες αυτοί θα πρέπει ορθότερα να θεωρηθούν ότι περιλαμβάνονται μεταξύ των συναλλακτικών ηθών (Verkehrssitte) των οικείων κλάδων της τεχνικής⁷⁷. Ωστόσο, οι κανόνες αυτοί είναι ευρέως διαδεδομένοι στην καθημερινή τεχνική πράξη και εφαρμόζονται στη Γερμανία με ευλάβεια από τους εκπροσώπους του κύκλου, παρουσιάζοντας μian de facto δεσμευτικότητα αντίστοιχη κανόνων δικαίου.

⁷⁵ Marburger, ο.π., σε VersR 1983, σελ. 600.

⁷⁶ Για τη νομική δεσμευτικότητα των κανόνων αυτών, σύμφωνα με το προϊσχύσαν γερμανικό δίκαιο, βλ. Lukes, ο.π., σελ. 7 και 8, υποσημ. 3 και 4.

⁷⁷ Lukes, ο.π., σελ. 8, και ειδικότερα υποσημείωση 6, όπου ο συγγραφέας υπαινίσσεται πιθανή καθιέρωση εθίμου από την προσήλωση στα συναλλακτικά αυτά ήθη, εφόσον πληρούνται και οι λοιπές γνωστές προϋποθέσεις για τη διαπίστωση εθιμικού κανόνα.

Αυτό οφείλεται εν πρώτοις στο γεγονός ότι η προσήλωση στους κανόνες αυτούς, οι οποίοι παρίστανται κατά κάποιον τρόπο ως το απαύγασμα μιας διαδικασίας εκλογίκευσης και τυποποίησης διαδικασιών και αντικειμένων εκ μέρους όλων των κλάδων της οικονομικής ζωής, φαίνεται να προσφέρει ένα σημαντικό πλεονέκτημα ορθότητας, λογικότητας και συμβατότητας⁷⁸. Και κατά δεύτερο και εξίσου σημαντικό λόγο, διότι πολύ συχνά στο πλαίσιο της γερμανικής έννομης τάξης διατάξεις νόμων παραπέμπουν ή αναφέρονται στους κανόνες αυτούς, ειδικά στο χώρο της τεχνικής ασφάλειας⁷⁹. Η ισχύς στην πράξη αυτών των κανόνων θα πρέπει, έτσι, σε κάθε περίπτωση να συνεκτιμηθεί και θα επηρεάσει ποικιλοτρόπως την κατωτέρω αξιολόγησή τους στο χώρο της αδικοπρακτικής ευθύνης.

β) Τα κανονιστικά έργα τεχνικών επιτροπών εμπειρογνομόνων του δημοσίου δικαίου (Regelwerke öffentlich-rechtlicher technischer Ausschüsse) επίσης δεν μπορεί να θεωρηθούν σε καμία περίπτωση ότι έχουν ισχύ νομικά δεσμευτικού κανόνα. Εν τούτοις, καθίστανται πολλές φορές δεσμευτικά εντός των πλαισίων της Διοίκησης, μέσω γενικών διοικητικών διατάξεων ή υπουργικών αποφάσεων.

Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινιστεί ότι, σύμφωνα και με όσα ανωτέρω αναφέραμε, οι κανόνες αυτοί δεν κρίνεται σκόπιμο να μας απασχολήσουν περαιτέρω.

γ) Οι διατάξεις για την πρόληψη ατυχημάτων (Unfallverhütungsvorschriften), αντιθέτως, είναι κανόνες δικαίου⁸⁰. Οι διατάξεις αυτές εκδίδονται από τα επαγγελματικά σωματεία, ως αυτόνομες δημοσίου δικαίου ενώσεις προσώπων, στα πλαίσια της αυτονομίας εκδόσεως κανονιστικών πράξεων που αυτά, βάσει νομοθετικής εξουσιοδότησης, διαθέτουν⁸¹, και οι οποίες περιέχουν ρυθμίσεις για την προστασία των εργαζομένων· οι κανόνες αυτοί, μάλιστα εκδίδονται και δημοσιεύονται με τη μορφή κανονιστικών πράξεων των αυτοδιοικούμενων ΝΠΔΔ (Satzungen)⁸². Ωστόσο, απευθύνονται μόνο σε έναν περιορισμένο κύκλο ενδιαφερόμενων προσώπων, ήτοι στις επιχειρήσεις ως μέλη των επαγγελματικών συνεταιρισμών και στους απασχολούμενους και έχουν ειδικό σκοπό: την πρόληψη των εργατικών ατυχημάτων στις επιχειρήσεις. Αυτή η ιδιαιτερότητά τους έχει νομική σημασία για την πλήρη κατανόηση και αξιολόγηση της νομικής φύσης τους, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

⁷⁸ Marburger, ο.π. Regeln, σελ. 247 επ.

⁷⁹ Marburger, ο.π. Regeln, σελ. 49 επ.

⁸⁰ Marburger, ο.π., σε VersR 1983, σελ. 600· Wagner, σε MünchKomm, 4. Aufl., § 823 αρ. 324. Αντίθετη – αρκετά προγενέστερη εντούτοις - άποψη διατυπώνει ο Lukes, ο.π., σελ. 9 υποσημ. 8.

⁸¹ § 15 SGB VII.

⁸² Ο όρος, αναγόμενος στην ιδιαιτερότητα του γερμανικού διοικητικού δικαίου, διαφέρει του ελληνικού όρου «κανονιστική διοικητική πράξη». Βλ. π.κ. υποσημ. 167.

5. Οι κανόνες της τεχνικής στην ελληνική έννομη τάξη

Στην εγχώρια νομική παράδοση, εντούτοις, το καθεστώς των κανόνων της τεχνικής, των κανόνων δηλαδή για την εκτέλεση τεχνικών και οικοδομικών έργων, την κατασκευή, συντήρηση, λειτουργία κτλ. μηχανημάτων και εγκαταστάσεων κ.α. εμφανίζεται να είναι σε σημαντικό βαθμό διαφορετικό από ότι στη γερμανική έννομη τάξη, όντας λιγότερο ποικιλόμορφο, χωρίς ωστόσο να καθίσταται εξ αυτού του λόγου λιγότερο κατακερματισμένο.

Συγκεκριμένα, ενώ στη Γερμανία το μεγαλύτερο τμήμα των κανόνων αυτών κατά κανόνα δεν ενσωματώνεται στην εθνική νομοθεσία, αλλά εμπεριέχεται σε κωδικοποιητικά έργα συντασσόμενα από οργανισμούς και επιτροπές ιδιωτικού ή και δημόσιου χαρακτήρα, αποτελώντας έτσι μη νομικά δεσμευτικές και εξαναγκαστές ρυθμίσεις, στην Ελλάδα αντιθέτως ο κύριος όγκος των κανόνων αυτών προσλαμβάνει τη μορφή των ουσιαστικών ή και τυπικών νόμων.

Πράγματι, με μια πρώτη ματιά ο νομικός που επιχειρεί να διαπιστώσει τους κανόνες και τις ρυθμίσεις που διέπουν τον τομέα της τεχνικής, των τεχνικών έργων και υπηρεσιών, ευρίσκεται αντιμέτωπος με ένα συνονθύλευμα νόμων και πράξεων της Διοίκησης (υπουργικών αποφάσεων και προεδρικών διαταγμάτων), με αντικείμενο την ασφάλεια εργαζομένων στον τομέα της τεχνικής και τρίτων, την υγεία των εργαζομένων, την καθιέρωση μέτρων προστασίας κατά τις τεχνικές δραστηριότητες και, σε τελική ανάλυση, την ρύθμιση του μεγαλύτερου τμήματος του οικείου βιοτικού τομέα⁸³. Στην Ελλάδα, δηλαδή, το κύριο σώμα των τεχνικών κανόνων είναι θεσμοθετημένο σε τυπικούς και ουσιαστικούς κανόνες δικαίου, οι οποίοι είναι νομικώς δεσμευτικοί τόσο για τον πολίτη, ο οποίος οφείλει να τους σέβεται (αρθρ. 120 § 2 Σ), όσο και για το δικαστή (αρθρ. 87 § 2 Σ), ο οποίος κατ' αρχήν δεσμεύεται από την εμπεριεχόμενη στον κανόνα δικαίου αξιολόγηση, εκτός και αν κρίνει ότι έρχεται σε αντίθεση με κανόνα υπέρτερης τυπικής ισχύος.

Ωστόσο, και στο πλαίσιο της δικής μας έννομης τάξης υπάρχουν τεχνικοί κανόνες, οι οποίοι δεν αποτυπώνονται σε κάποιο νομοθετικό κείμενο. Στην κατηγορία αυτή εμπίπτουν τα πρότυπα τυποποίησης του Ελληνικού Οργανισμού Τυποποίησης (ΕΛΟΤ). Ο ΕΛΟΤ, σύμφωνα με το συστατικό του νόμο Ν. 372/1976, είναι ο μοναδικός οργανισμός σε εθνικό επίπεδο για την έγκριση, έκδοση και διανομή ελληνικών προτύπων τυποποίησης (standards). Συνεστήθη ως Ν.Π.Ι.Δ. μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, εποπτευόμενο από τον Υπουργό Βιομηχανίας, και οι εργασίες του πραγματοποιούνται από ειδικευμένες τομεακές επιτροπές, κάθε μια από τις οποίες

⁸³ Παρουσίαση ενός μεγάλου τμήματος της νομοθεσίας αυτής, ιδιαίτερα της αφορώσης την ασφάλεια και την υγεία στην εργασία παρατίθεται στο συλλογικό έργο των Π. Παπαδόπουλος – Η. Μπανούτσος και Συνεργάτες, Υγεία και Ασφάλεια στο χώρο της Εργασίας, 2004 Αθήνα., κεφ. 4/3. σελ. 1 επ.

είναι επιφορτισμένη με την παραγωγή προτύπων τυποποίησης για ένα συγκεκριμένο τεχνικό, βιομηχανικό κλπ. τομέα, όπως για παράδειγμα: ηλεκτροτεχνολογία, μηχανολογία, επικοινωνίες, κατασκευές κλπ. Στο πλαίσιο την επίτευξης του μεγαλύτερου δυνατού consensus, τα πρότυπα του ΕΛΟΤ αποτυπώνονται από την οικεία επιτροπή και υποβάλλονται σε μια διαδικασία αξιολόγησής τους από το κοινό (public enquiry procedure). Επίσης, τα ενδιαφερόμενα μέρη ή οργανώσεις ενημερώνονται από τις οικείες επιτροπές, κατά την επεξεργασία προτύπων, ώστε να συμμετάσχουν στην οικεία διαδικασία, εκφράζοντας την άποψή τους. Τονίζεται, τέλος, ότι η προσήλωση στα πρότυπα του ΕΛΟΤ και η εφαρμογή τους στην πράξη είναι, όπως και στις περισσότερες χώρες, προαιρετική, εκτός από ορισμένα που καθίστανται υποχρεωτικά δυνάμει εθνικής ή κοινοτικής νομοθεσίας.

Τα πρότυπα του ΕΛΟΤ⁸⁴ εμφανίζουν μεγαλύτερη σημασία στον τομέα της παραγωγή προϊόντων, ωστόσο ένας αρκετά μεγάλος αριθμός τους ρυθμίζει και τυποποιεί συμπεριφορές και διαδικασίες του τεχνικού τομέα⁸⁵. Τα πρότυπα (standards) αυτά είναι είτε εθνικά, είτε εκδίδονται προς συμμόρφωση με πρότυπα ευρωπαϊκών (π.χ. IEC), ή διεθνών επιτροπών τυποποίησης (π.χ. ISO), και αφορούν ποικίλους τομείς της τεχνικής ζωής.

Τέλος, και στην Ελλάδα υφίσταται ένας σημαντικός αριθμός κανόνων τεχνικής που αφορούν κυρίως χειρωνακτικές τεχνικές εργασίες, δεν έχουν ποτέ αποτυπωθεί σε κάποιο νομικό ή μη κείμενο, αλλά ισχύουν εμπειρικά και μεταδίδονται προφορικά, έχοντας ωστόσο αποκτήσει στη συνείδηση του οικείου συναλλακτικού κύκλου μεγάλη βαρύτητα.

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι ενώ το καθεστώς των τεχνικών κανόνων στην Ελλάδα είναι σε μεγάλο βαθμό νομοθετικά ρυθμισμένο, εντούτοις υφίσταται και στην χώρα μας ένας ικανός αριθμός μη δεσμευτικών ρυθμίσεων, οι οποίες ρυθμίζουν τομείς της τεχνικής δραστηριότητας και ακολουθούνται με προσήλωση στην πράξη. Η προβληματική, πάντως, που έχει αναπτυχθεί στη γερμανική έννομη τάξη, και την οποία θα αναπτύξουμε στη συνέχεια, θα πρέπει να μας απασχολήσει υπό το πρίσμα την ελληνικής πραγματικότητας και των ιδιαίτερων αυτών δεδομένων της έννομης τάξης μας, στον τομέα της τεχνικής κανονιστικής ή ευρύτερης ρυθμιστικής δραστηριότητας.

⁸⁴ Με βάση τους ορισμούς που δίνει ο ν. 372/1976: «Τυποποίηση (STANDARDIZATION, NORMALIZATION): Η δραστηριότητα με την οποία θεσπίζονται διατάξεις, οι οποίες προορίζονται να εφαρμοστούν γενικά και κατ' επανάληψη, προκειμένου να αντιμετωπιστούν υπαρκτά ή εν δυνάμει προβλήματα και να επιτευχθεί ο καλύτερος δυνατός βαθμός τάξης σε ένα δεδομένο πλαίσιο εφαρμογής. Πρότυπο (STANDARDIZATION, NORMALIZATION) : Το έγγραφο στο οποίο περιλαμβάνονται, για γενική και επαναλαμβανόμενη χρήση, κανόνες, κατευθυντήριες γραμμές ή χαρακτηριστικά για δραστηριότητες ή τα αποτελέσματά τους και το οποίο έχει καταρτιστεί, μετά από συναίνεση, από έναν αναγνωρισμένο φορέα, προκειμένου να επιτευχθεί ο καλύτερος δυνατός βαθμός τάξης σε ένα δεδομένο πλαίσιο εφαρμογής».

⁸⁵ Για περισσότερες πληροφορίες, καθώς και για κατάλογο των ισχυόντων στην Ελλάδα εθνικών, κοινοτικών και διεθνών κανόνων τυποποίησης, βλ. την ιστοσελίδα του ΕΛΟΤ: www.elot.gr/home.htm Στην Ιστοσελίδα αυτή διατίθεται και μηχανή αναζήτησης προτύπων του ΕΛΟΤ, σύμφωνα με την οποία ο αριθμός των εκδοθέντων στην Ελλάδα από το 1971 έως σήμερα και εν ισχύει προτύπων ανέρχεται στα 3.441 (παρ' ότι ο συντριπτικά μεγαλύτερος αριθμός τους έχει εκδοθεί από το '90 και έπειτα).

6. Η διακρίβωση του επιπέδου της τεχνικής μέσα από τους τεχνικούς κανόνες

Το σύνολο των προαναφερθέντων τεχνικών κανόνων, τόσο στη γερμανική όσο και στη δική μας έννομη τάξη, απηχούν το εκάστοτε «Επίπεδο της Τεχνικής» ή, με άλλα λόγια, συνιστούν τους «κοινώς ανεγνωρισμένους κανόνες της τεχνικής». Στους κανόνες αυτούς παραπέμπουν ρητά πληθώρα νόμων και διοικητικών διατάξεων, χρησιμοποιώντας ακριβώς τους προηγούμενους δύο όρους⁸⁶.

Ακόμη όμως και τεχνικοί κανόνες, οι οποίοι δεν αναγνωρίζονται μέσω νομοθετικών ή διοικητικών παραπομπών ως τμήμα των «ανεγνωρισμένων κανόνων της τεχνικής» θα πρέπει να αντιμετωπίζονται, μέχρις αποδείξεως του εναντίου, ως αντιπροσωπευτικοί του επιπέδου της τεχνικής. Η εκ των πραγμάτων εξουσία και αρμοδιότητα των ενώσεων αυτών να θέτουν ρυθμίσεις για τον τομέα ειδικότητάς τους, ο τρόπος σύνταξης των κανόνων αυτών μέσω μιας διαδικασίας που στηρίζεται στη συνεργασία και την εκπροσώπηση όλων των αντιμαχόμενων συμφερόντων καθώς και ο ύψιστος βαθμός διάδοσης, τήρησης και καθιέρωσης των κανόνων αυτών στην καθημερινή τεχνική πρακτική, αποτελούν πράγματι στοιχεία ικανά να αντισταθμίσουν την έλλειψη ρητής νομοθετικής αναγόρευσής τους ως «ανεγνωρισμένων κανόνων της τεχνικής», η οποία ούτως ή άλλως δεν θα είχε τίποτε περισσότερο να προσθέσει στην ήδη τεκμαιρόμενη από τα ανωτέρω καταλληλότητα των κανόνων αυτών να καθορίσουν τι είναι ασφαλές και επιμελές, και τι όχι, στον τομέα της τεχνικής.

Δυνατόν είναι, βέβαια, να παρουσιάζονται και περιπτώσεις όπου ένας δεδομένος κανόνας δεν απηχεί *in concreto* το επίπεδο της τεχνικής προόδου, με άλλα λόγια δηλαδή δεν εξασφαλίζει την απαιτούμενη ασφάλεια, όπως θα έπρεπε· αυτό μπορεί να συμβαίνει λόγω της παλαιότητας, της ακαταλληλότητας του λόγω της τεχνικής προόδου, ή απλά λόγω σφάλματος. Οι παραδοχές αυτές θα συνεκτιμηθούν και θα εξεταστούν λεπτομερώς στη συνέχεια.

Με τις διαπιστώσεις αυτές, η ανάπτυξη του θέματος είναι στο σημείο αυτό ώριμη για την είσοδό μας στην κύρια προβληματική της παρούσας εργασίας: στην αξιολόγηση και αποτίμηση της σημασίας των προπεριγραφέντων ειδών τεχνικών κανόνων με τα μέσα του αστικού δικαίου, της αδικοπρακτικής ευθύνης.

⁸⁶ Mertens, σε MünchKomm § 823, αρ. 28.

IV. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΑΔΙΚΟΠΡΑΚΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ

1. Πρώτες παρατηρήσεις – αρχικά πορίσματα της γερμανικής νομολογίας

Από μία σε πρώτο επίπεδο επισκόπηση της πρώιμης, σχετικής με το θέμα, γερμανικής νομολογίας, διαπιστώνει κανείς ότι οι, ούτως ειπείν, «κωδικοποιημένοι» τεχνικοί κανόνες διαδραματίζουν σπουδαίο ρόλο στη δικαστηριακή πρακτική της. Τόσο στη συγκεκριμενοποίηση της απαιτούμενης εξωτερικής επιμέλειας (ως υποχρεώσεις συμπεριφοράς, παράβαση των οποίων συνεπάγεται παρανομία⁸⁷) όσον αφορά στη χρήση κλπ. τεχνικών εγκαταστάσεων και συσκευών, όσο και στην διακρίβωση, εάν ο ζημιώσας μπορούσε ή όφειλε να προβλέψει (Kennennmüssen) τους συγκεκριμένους τεχνικούς κινδύνους καθώς και τα επιβεβλημένα μέτρα προς αποφυγήν τους (εσωτερική επιμέλεια)⁸⁸.

Σύμφωνα με τη φρασεολογία που ανέπτυξαν κάποιες πρώιμες αποφάσεις και που απετέλεσε στη συνέχεια σταθερή διατύπωση της γερμανικής νομολογίας, η τήρηση των κανόνων αυτών θα πρέπει να κριθεί κατά κανόνα ταυτόσημη με την τήρηση της απαιτούμενης στις συναλλαγές (εξωτερικής) επιμέλειας⁸⁹, και άρα της κατ' αρχήν μη αντισυναλλακτικής, μη παράνομης συμπεριφοράς. Ακόμη, όμως, και σε περιπτώσεις που κατ' εξαίρεση κρίνεται από τη νομολογία ότι η τήρηση του κανόνα δεν ανταποκρίνεται στο μέτρο που τάσσει η αναγκαία για τις συναλλαγές (εξωτερική) επιμέλεια, εντούτοις η τήρηση από μέρους του ζημιούντος των σχετικών τεχνικών κανόνων σημαίνει για τη νομολογία ότι, ελλείψει ειδικών περιστάσεων, ο τελευταίος συμπεριφέρεται εσωτερικά επιμελώς, συνεπώς όχι αμελώς – υπαιτίως, με την έννοια της § 276 I 2 γερμΑΚ (αντίστοιχη της ΑΚ 330)⁹⁰. σε τελευταία ανάλυση, δηλαδή, δε βαρύνεται αυτός με πταίσμα!

⁸⁷ Βλ. ανωτ. υπό Ι 3 και 4.

⁸⁸ Για τη σχέση μεταξύ εξωτερικής και εσωτερικής επιμέλειας στην Ελλάδα και τη Γερμανία, βλ. ανωτ. ΙΙ 3, και ειδικότερα υποσημ. 39. Αναπόφευκτα, όπου στο κείμενο γίνονται αναφορές στη γερμανική νομολογία, θα χρησιμοποιείται η διάκριση μεταξύ εξωτερικής και εσωτερικής αμέλειας, η οποία διατηρεί τη σημασία της στη γερμανική έννομη τάξη, παρά τη διαφορετική αντιμετώπιση του ζητήματος στην Ελλάδα.

⁸⁹ Ήδη από τις RG JW 1932, 745· RGZ 147, 353· OLG München RBeil. 25 (1964), 65.

⁹⁰ Ήδη από την BGH NJW 71, 92 επ.· VersR 74, 771 (773). Για να γίνει αυτό ευκολότερα αντιληπτό, πρέπει να σημειώσουμε ότι για τον καθορισμό της εξωτερικής επιμέλειας – και άρα τις παράνομης ή μη συμπεριφοράς – λαμβάνονται υπ' όψιν και δεδομένα, που επαυξάνουν τις προσδοκίες ασφάλειας της έννομης τάξης, και τα οποία δεν ήταν γνωστά στον ζημιούντα εξ αρχής· η κρίση, δηλαδή, για τη συμμόρφωση προς τη γενική υποχρέωση προστασίας και ασφάλειας τρίτων και την απαιτούμενη στις συναλλαγές (εξωτερική) επιμέλεια, χωρεί *ex post*. Αντιθέτως, η κρίση για τη διακρίβωση της εσωτερικής επιμελούς συμπεριφοράς λαμβάνει χώρα πάντοτε *ex ante*· εάν δεν γνώριζε εκ των προτέρων ο ζημιώσας στη συγκεκριμένη περίπτωση δεδομένα, που του επέβαλαν επαυξημένες υποχρεώσεις πρόνοιας, τότε δεν βαρύνεται με πταίσμα. Βλ. *Sörgel/Wolf*, BGB, § 276, αρ. 36, 39, 40, 73.

Ωστόσο, το συμπέρασμα αυτό σχετικοποιείται σε μια σειρά μεταγενέστερων αποφάσεων, οι οποίες θέτουν πρόσθετες απαιτήσεις για την απαλλαγή του ζημιώσαντος. Σύμφωνα με ποικίλες αποφάσεις του γερμανικού Ανώτατου Ακυρωτικού⁹¹, όποιος αναλαμβάνει και εκτελεί ένα τεχνικό έργο, δεν επιτρέπεται να βασιστεί μόνο στην τήρηση εκ μέρους του των τεχνικών κανόνων και να είναι σίγουρος για την απαλλαγή του από ενδεχόμενη ευθύνη· πολύ περισσότερο, θα πρέπει αυτός σε κάθε περίπτωση να εξετάζει εάν και κατά ποιο μέτρο απαιτείται και η λήψη και πρόσθετων προληπτικών μέτρων για την ασφάλεια του έργου. Βέβαια, οι αποφάσεις αυτές δεν φτάνουν έως του σημείου να χαρακτηρίσουν τα ειδικά προβλεπόμενα στις τηρηθείσες τεχνικές διατάξεις προληπτικά μέτρα ως νομικά ανεπαρκή· περισσότερο φαίνεται να υπονοούν ότι η αυστηρότερη αυτή αντιμετώπιση οφείλεται στο γεγονός ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν ελήφθησαν υπ' όψιν ειδικές καταστάσεις κινδύνων.

Για παράδειγμα, το γεγονός ότι οι κανονισμοί του Συνδέσμου Γερμανών Ηλεκτροτεχνιτών (VDE-Bestimmungen) δεν προβλέπουν ιδιαίτερα προστατευτικά μέτρα που να διασφαλίζουν ότι κανείς δεν θα μπορεί να σκαρφαλώνει σε στήλες καλωδίων υψηλής τάσης, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως επιχείρημα υπέρ της επιμελούς συμπεριφοράς των τεχνικών, όταν τέτοιοι στύλοι τοποθετούνται σε μέρη όπου παίζουν παιδιά. Και αυτό διότι στην προκείμενη περίπτωση υφίσταται μια κινδυνώδης κατάσταση υπερβαίνουσα του τυπικούς κινδύνους που ελήφθησαν υπ' όψιν κατά την κατάστροψη του εν λόγω τεχνικού κανόνα, και επιτάσσουσα πρόσθετα μέτρα επιμέλειας⁹².

Αυτό το πόρισμα της γερμανικής νομολογίας μπορεί κανείς να το γενικεύσει ως εξής: *Κατά την εφαρμογή των τεχνικών κανόνων πρέπει πάντα να εξετάζεται επιμελώς, εάν οι κανόνες αυτοί πράγματι συμπεριλαμβάνουν και εμπερικλείουν τα συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά της εν λόγω περίπτωσης.* Δεν μπορεί κανείς να εφησυχάσει στην τήρησή τους και μόνο, εφόσον υφίσταται ευδιακρίτως μία ιδιαίτερη κατάσταση κινδύνων, την οποία δεν καλύπτει ο κανόνας⁹³.

Αν εξαιρέσει κανείς αυτόν τον περιορισμό, το συμπέρασμα που προκύπτει από αυτή την ανάλυση της πρώιμης γερμανικής νομολογίας – η οποία σε μεγάλο βαθμό ακολουθείται και σήμερα, όπως θα δούμε στη συνέχεια – είναι πως κατά βάση οι αξιώσεις της έννομης τάξης προς επίδειξη της απαιτούμενης *εξωτερικής* επιμέλειας ικανοποιούνται, ή τουλάχιστον σε κάθε περίπτωση δεν πρόκειται για *εσωτερικά* αμελή – και άρα υπαίτια – πράξη, σε κάθε περίπτωση που οι σχετικοί τεχνικοί κανόνες τηρούνται.

⁹¹ Οι περισσότερες είναι σχετικές με την ευθύνη αρχιτεκτόνων - μηχανικών για ελλείψεις τεχνικών-κατασκευαστικών έργων, παρά την τήρηση των κανόνων DIN. Βλ. BGH σε *Schäfer / Finnern*, Rechtsprechung der Bau-Ausführung, Z 3.00 Bl. 121 (123) και Z 4.01 Bl. 46 επ. Επίσης OLG Düsseldorf VersR 78, 768· OLG Zweibrücken NJW 77, 111 (112)· OLG Karlsruhe VersR 79, 382 κλπ.

⁹² Το παράδειγμα παρατίθεται από τον *Marburger*, ο.π. σε VersR 1983, σελ. 601.

⁹³ *Marburger*, ο.π. σε VersR 1983, σελ. 601.

Αντιστρόφως, πάμπολλες αποφάσεις αξιολογούν την παράβαση των τεχνικών κανόνων ως προσβολή της απαιτούμενης στις συναλλαγές εξωτερικής επιμέλειας, σύμφωνα με την § 276 I 2 γερμΑΚ⁹⁴.

2. Παραλληλισμός των αξιολογήσεων στο δίκαιο της τεχνικής ασφάλειας και στο αδικοπρακτικό δίκαιο

Η προηγηθείσα πρώτη ανάλυση της γερμανικής νομολογίας παρίσταται εκ πρώτης όψεως πειστική. Η θεμελίωση, ωστόσο, αντιτείνει η θεωρία, είναι κάπως πολυπλοκότερη. Ένα ακόμη σημείο που πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν, είναι η ύπαρξη στη Γερμανία, αλλά και στην Ελλάδα όπως αναφέραμε, κανόνων θετικού δικαίου, δηλαδή νόμων και διαταγμάτων, που ρυθμίζουν την τεχνική ασφάλεια. Αυτό που πρέπει να εξετασθεί και να διευκρινιστεί είναι, μεταξύ άλλων, και η σχέση μεταξύ των αξιολογήσεων που εμπερικλείουν αυτές οι δημοσίου δικαίου υποχρεώσεις τεχνικής ασφάλειας⁹⁵ και των αντίστοιχων του δικαίου των αδικοπραξιών, και η επιρροή που μπορεί να ασκούν στην απαιτούμενη κατά το αστικό δίκαιο επιμέλεια στις συναλλαγές.

Το δίκαιο της τεχνικής ασφάλειας βέβαια, ακόμη και στη Γερμανία όπου είναι πλέον ανεπτυγμένο, περιέχει σπανίως μόνο συγκεκριμένες ρυθμίσεις περί την τεχνική ασφάλεια· συνήθως προβαίνει σε γενικόλογες διατυπώσεις και σε παραπομπές στην τήρηση των «γενικά ανεγνωρισμένων κανόνων της τεχνικής», «του επιπέδου της τεχνικής (Stand der Technik)» κ.τ.τ.⁹⁶. Από μεθοδολογικής σκοπιάς πρόκειται για αόριστες νομικές έννοιες, οι οποίες, σύμφωνα με εκπροσώπους της θεωρίας, θα πρέπει να εκληφθούν ως ταυτόσημες με την «απαραίτητη επιμέλεια στις συναλλαγές», ως μέτρο ευθύνης στην § 276 I 2 γερμΑΚ⁹⁷. Οι έννοιες αυτές χρήζουν, βέβαια, συγκεκριμενοποίησης, ώστε να μπορέσουν να καλύψουν επιτυχώς κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Το καθήκον αυτό απονέμει η έννομη τάξη στο δικαστή, έτσι ώστε να μην αποπνίγεται η δυναμική της τεχνολογίας και της επιστήμης σε άκαμπτες ειδικές ρυθμίσεις⁹⁸, αποδεχόμενη εντούτοις τη σχετική ανασφάλεια δικαίου που προκαλείται.

⁹⁴ BGH VersR 61, 64· 65, 800 και 812· 71, 741· 72, 767 κλπ. Βλ τις παραπομπές σε νομολογία στον *Marburger*, ο.π. σε VersR 1983, σελ. 601 υποσημ. 36.

⁹⁵ Περισσότερα για το θέμα του δικαίου της τεχνικής ασφάλειας βλ. σε *Marburger*, Die Regeln der Technik im Recht, σελ. 49 επ.

⁹⁶ Πρβλ. το γερμανικό νόμο περί εκπομπών (BImSchG), περί σιδηροδρόμων (BundesbahnG), περί ατομικής ενέργειας (AtomG) κλπ.

⁹⁷ *Marburger*, ο.π. σε VersR 1983, σελ. 601.

⁹⁸ Βλ. και BVerfG NJW 79, 359 (363), καθώς και τον *Marburger*, Die Regeln, σελ. 117 επ. και 166 επ., για τη σημασία των ελαστικών ρυθμίσεων στο πεδίο αυτό του δικαίου.

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, τόσο οι νομικοί όσο και οι τεχνοκράτες συμφωνούν στο εξής: Ακόμη και η αυστηρότερη διατύπωση της υποχρέωσης επιμέλειας και ασφάλειας σε τεχνικό κανόνα, όπως για παράδειγμα η διατύπωση του νόμου για την ατομική ενέργεια (§ 7 II Nr 3 AtomG)⁹⁹, δεν επιτάσσει απόλυτη τεχνική ασφάλεια, ήτοι απόλυτη αποσόβηση των κινδύνων· διότι κάτι τέτοιο είναι ανέφικτο. Συνεπώς, όταν το δίκαιο της τεχνικής ασφάλειας δεν απαγορεύει τέτοιες δυνητικά κινδυνώδεις δραστηριότητες¹⁰⁰, αλλά αντιθέτως τις επιτρέπει υπό τον όρο της τήρησης ορισμένων κανόνων, ουσιαστικά προβαίνει σε μια νομικά σημαντική αξιολόγηση: ότι οι κίνδυνοι αυτοί κρίνονται από την έννομη τάξη ως λιγότερο σημαντικοί, συγκριτικά με τα σχετικά οφέλη, και για το λόγο αυτό κάθε κοινωνός υποχρεούται να τους ανέχεται, ως κοινωνικά πρόσφορα βάρη¹⁰¹.

Η ερώτηση που τίθεται, λοιπόν, είναι η ακόλουθη: οι αξιολογήσεις αυτές του δικαίου της τεχνικής ασφάλειας είναι νομικά δεσμευτικές και στο πεδίο του αστικού δικαίου, στο δίκαιο της αδικοπρακτικής ευθύνης; Με άλλα λόγια, οι ανεκτοί σύμφωνα με τους τεχνικούς κανόνες κίνδυνοι, είναι εξίσου ανεκτοί και στο πεδίο της αδικοπρακτικής ευθύνης, με την έννοια ότι εάν επέλθει ζημία λόγω συνδρομής ενός τέτοιου κινδύνου δεν δημιουργείται αξίωση αποζημίωσης κατά του ζημιώσαντα¹⁰²;

Μια πρώτη άποψη από τη γερμανική θεωρία κρίνει ότι στην ερώτηση αυτή αρμόζει καταφατική απάντηση¹⁰³. Σ' αυτό συνηγορούν όχι τόσο σκέψεις περί της ενότητας της έννομης τάξης, όσο σκέψεις περί της αντιστοιχίας και παραλληλισμού των αποφασιστικών αξιολογήσεων στους δύο αυτούς δικαιοϋκούς τομείς.

Πράγματι, σύμφωνα πάντα με τη γνώμη αυτή, η διατήρηση της δημόσιας ασφάλειας και τάξης δεν υπόκειται κατ' ανάγκην στις ίδιες ακριβώς νομικές αξιολογήσεις, όπως η προστασία ιδιωτικών εννόμων αγαθών και συμφερόντων, που προστατεύει το δίκαιο της αδικοπρακτικής ευθύνης. Ωστόσο, η δημόσια ασφάλεια και τάξη στον τομέα του δικαίου της τεχνικής ασφάλειας πραγματώνονται, ουσιαστικά, δια της προστασίας των ατομικών αγαθών των προσώπων. Συνεπώς, η ταυτότητα των προστατευόμενων εννόμων αγαθών συνηγορεί υπέρ της αντιστοιχίας στην αξιολόγηση των κινδύνων στους δύο τομείς.

Με βάση την προηγηθείσα ανάλυση, απορρέει εύλογο το συμπέρασμα: Όποιος τηρεί τους «ανεγνωρισμένους κανόνες της τεχνικής» κλπ., δεν θέτει με τη συμπεριφορά του κάποιον μη επιτρεπόμενο από το δίκαιο κίνδυνο, και συνεπώς συμπεριφέρεται ορθά και επαγγελματικά,

⁹⁹ «Η σύμφωνη με το επίπεδο της επιστήμης και της τεχνικής απαιτούμενη πρόληψη των ζημιών».

¹⁰⁰ Χωρίς να υπεισέλθουμε στο σημείο αυτό στα θέματα της ευθύνης από διακινδύνευση.

¹⁰¹ Θεμελιώδης για την εδραίωση της προσέγγισης αυτής είναι η απόφαση του γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου: BVerfG NJW 79, 359 (363).

¹⁰² Το θέμα αυτό αξιολογείται, ασφαλώς, διαφορετικά στο πλαίσιο της διδασκαλίας για την ευθύνη από διακινδύνευση, στην οποία θεμελιώνεται ευθύνη ακόμη και για επιτρεπτού κινδύνους.

¹⁰³ Έπ' αυτής, βλ. *Marburger*, ο.π. σε VersR 1983, σελ. 602.

σύμφωνα με τις επιταγές που θέτει η τεχνική ασφάλεια. Αυτή η «σύμφωνη με το αντικείμενο δραστηριότητας» (*sachgemäß*) κατάλληλη συμπεριφορά συνιστά και για το αστικό δίκαιο εκδήλωση της ύψιστης απαιτούμενης από τους κοινωνούς του – στους συγκεκριμένους τομείς – εξωτερικής επιμέλειας¹⁰⁴. Στο πεδίο των *εμμέσων προσβολών*¹⁰⁵ των αγαθών που προστατεύονται στην § 823 I γερμΑΚ, αυτό σημαίνει ότι εκλείπει ήδη το στοιχείο του παρανόμου. Για τις *άμεσες επεμβάσεις* αυτό σημαίνει σε κάθε περίπτωση ότι δεν υπάρχει πταίσμα – αμέλεια, με την έννοια της § 276 I 2 γερμΑΚ¹⁰⁶. Και στις δύο περιπτώσεις, δηλαδή, αποκλείεται η ευθύνη από τις §§ 823 επ. γερμΑΚ.

Αντίστροφα, η προσβολή των αναγνωρισμένων κανόνων της τεχνικής, ή ανάλογων προτύπων συμπεριφοράς, θεμελιώνει στις *έμμεσες επεμβάσεις* την παρανομία. Ωστόσο, στο σημείο αυτό είναι απαραίτητος ένας περιορισμός. Εφόσον οι κανόνες αυτοί εμπερικλείουν μόνο πρακτικά δοκιμασμένες και καθιερωμένες λύσεις, αυτό σημαίνει ότι δεν προβλέπουν εξαντλητικά όλα τα κατάλληλα προληπτικά μέσα· συνεπώς, αποκλίσεις από τους κανόνες αυτούς παραβιάζουν την απαιτούμενη επιμέλεια, ως μέτρο ευθύνης, μόνο στην περίπτωση που συνεπάγονται χαμηλότερο επίπεδο προστασίας, και όχι εφόσον εξασφαλίζεται δια διαφορετικών μεθόδων η ασφάλεια. Είναι φανερό, βέβαια, πως στο σημείο αυτό επιρρίπτεται το βάρος απόδειξης της τήρησης της απαιτούμενης επιμέλειας στον παραγωγό ή τεχνικό κλπ., ο οποίος προβαίνει στην εφαρμογή μιας διαφορετικής - νεότερης μεθόδου ή διαδικασίας. Αυτό είναι δίκαιο και ανταποκρίνεται στη στάθμιση να αφήνεται από τη μια έδαφος για τεχνική εξέλιξη και ανακάλυψη νέων λύσεων και κανόνων, και από την άλλη στο αίτημα να βαρύνεται ο αποκλίνων από τους ήδη καθιερωμένους κανόνες με την απόδειξη της καταλληλότητάς τους¹⁰⁷.

Με αυτόν τον περιορισμό, η παράβαση των μέτρων ασφάλειας και πρόνοιας που θέτουν το «επίπεδο της τεχνικής», οι «ανεγνωρισμένοι κανόνες της τεχνικής» κλπ. είναι, κατά την ίδια πάντα γνώμη, σε γενικές γραμμές ταυτόσημη και με την αμέλεια (§ 276 I 2 γερμΑΚ). Το αντικειμενικό – τυπικό μέτρο της αμέλειας¹⁰⁸, το οποίο προσανατολίζεται προς τον συγκεκριμένο κύκλο συναλλαγών και ατόμων για τον προσδιορισμό της επιμελούς συμπεριφοράς, επαληθεύεται – και μάλιστα κατά μείζονα λόγο - και εν προκειμένω.

Η αξιολόγηση, δηλαδή, από το δίκαιο της τεχνικής ασφάλειας των κινδύνων που υφίστανται σε τεχνικά έργα, μηχανήματα κλπ., και ο καθορισμός του νομικώς επιτρεπόμενου κινδύνου είναι αποφασιστικής σημασίας και για το δίκαιο της αδικοπρακτικής ευθύνης. Ωστόσο, η άποψη αυτή δεν μένει, όπως θα δούμε, αναντίρρητη.

¹⁰⁴ *Deutsch*, Haftungsrecht I, 1976, σελ. 276.

¹⁰⁵ Βλ. π.π. υπό II 2, και ειδικότερα υποσημ. 31.

¹⁰⁶ *Marburger*, ο.π. σε VersR 1983, σελ. 602.

¹⁰⁷ *Marburger*, ο.π. σε VersR 1983, σελ. 602. Για όλα αυτά βλ. αναλυτικότερα π.κ. IV 6.

¹⁰⁸ Βλ. *Deutsch*, ο.π., σελ. 279 επ.· *Larenz*, Schuldrecht I, 13. Aufl. 1982, § 20 III.

3. Οι κανόνες της τεχνικής ως υποχρεώσεις πρόνοιας (Verkehrspflichten)

Σύμφωνα και με όσα στη αρχή αναφέραμε, η διάπλαση των υποχρεώσεων πρόνοιας ή γενικών υποχρεώσεων συμπεριφοράς, οι οποίες απηχούν την απαιτούμενη στις συναλλαγές επιμέλεια και η παράβαση των οποίων συνιστά παράνομη συμπεριφορά, συνιστά λοιπόν μια επιτρεπτή, μα και αναπόφευκτη συγκεκριμενοποίηση των θεμελιωτικών της αδικοπρακτικής ευθύνης διατάξεων τόσο στο γερμανικό όσο και στο ελληνικό δίκαιο, και μια επιτυχή συμπλήρωση του υποσυστήματος της αδικοπρακτικής ευθύνης¹⁰⁹. Για την αφετηρία τους, τους λόγους που οδήγησαν στη δημιουργία τους και τον τρόπο θετικοποίησής τους από τη νομολογία αναφερθήκαμε ανωτέρω. Στο σημείο αυτό οφείλουμε να προσθέσουμε, όσον αφορά τη μεθοδολογική νομιμοποίηση των υποχρεώσεων αυτών, ότι αυτές προέκυψαν ερμηνευτικώς, σύμφωνα με την ορθότερη άποψη, στο πλαίσιο της *περαιτέρω διάπλασης του δικαίου (Rechtsfortbildung)*, και μάλιστα της υπερβατικής (*extra legem*) περαιτέρω διάπλασης του δικαίου¹¹⁰. ο ερμηνευτής και εφαρμοστής του δικαίου κινείται πλέον στην τρίτη βαθμίδα ευρέσεως του δικαίου, και για το λόγο αυτό πρέπει να μη διαφεύγουν της προσοχής του οι νομιμοποιητικοί λόγοι και τα όρια και προϋποθέσεις, που καθορίζουν το πεδίο αυτό.

Το πότε μπορεί να υφίσταται πράγματι μια υποχρέωση πρόνοιας ή ασφάλειας των τρίτων, είναι ένα ερώτημα που μπορεί να απαντηθεί πάντοτε μόνο *in concreto*, ενόψει συγκεκριμένων πραγματικών περιστατικών. Την αφετηρία για την απάντηση αυτού του ερωτήματος θα αποτελέσει, κυρίως στις περιπτώσεις των παραλείψεων, η σύνδεση του συγκεκριμένου πραγματικού με κάποιον από τους προαναφερθέντες λόγους καταλογισμού¹¹¹. στη συνέχεια, η διαπίστωση μιας πράγματι υφιστάμενης υποχρέωσης αποτροπής ενός κινδύνου χωρεί με τη βοήθεια ενός πλήθους κριτηρίων, όπως ο βαθμός του κινδύνου, το είδος και το ύψος της ζημίας, το απαιτούμενο κόστος και ο κόπος αποτροπής καθώς και η δυνατότητα αυτοπροστασίας του ζημιωθέντος, στο πλαίσιο ενός κινητού συστήματος.

Ανωτέρω¹¹² αναφερθήκαμε ακροθιγώς στη σημασία που μπορεί να έχουν οι κανόνες της τεχνικής, τόσο οι γραπτοί όσο και οι εμπειρικά και προφορικά μεταδιδόμενοι, για τη διαμόρφωση προτύπων συμπεριφοράς (*Verhaltensstandards*) στον τομέα της τεχνικής, και τη συνακόλουθη θετικοποίηση από τη νομολογία υποχρεώσεων πρόνοιας στον τομέα αυτό. Πράγματι, τα δικαστήρια κατά τη συγκεκριμενοποίηση των απαιτήσεων επιμέλειας προσανατολίζονται στην εκάστοτε πρακτική και τα συναλλακτικά ήθη του οικείου κύκλου

¹⁰⁹ Πρβλ. και *Larenz/Canaris*, ο.π., σελ. 405, όπου και περαιτέρω παραπομπές: *Sörgel/Zeuner*, § 823, αρ. 176 επ

¹¹⁰ Βλ. *Larenz/Canaris*, ο.π., σελ. 403 επ., ο οποίος αντιτίθεται και στην άποψη ότι πρόκειται εν προκειμένω για *contra legem* περαιτέρω διάπλαση του δικαίου· *Παπανικολάου*, Μεθοδολογία, ο.π., αρ. 409, 430.

¹¹¹ Βλ. π.π. κεφ. II 3. και υποσημ. 36.

¹¹² Κεφ. II 3.

συναλλαγών, εξετάζουν δε την καταλληλότητα των καθιερωμένων αυτών στον οικείο κύκλο μέτρων ασφαλείας υπό το αίτημα της προστασίας των συγκεκριμένων στις αδικοπραξίες εννόμων αγαθών και υπό την επιφύλαξη περαιτέρω υποχρεώσεων, τις οποίες «όφειλε και ηδύνατο» ο ζημιώσας¹¹³.

Παρίσταται, λοιπόν, μετά την προηγηθείσα ανάπτυξη εύλογο το συμπέρασμα ότι οι τεχνικοί κανόνες πρέπει να καταταγούν δογματικά στην τάξη των υποχρεώσεων επιμέλειας, ενόψει και της καταδειχθείσης ανωτέρω νομικής επιρροής τους, και συνεπώς ότι συστηματικά ανήκουν στο πραγματικό της § 823 I. γερμΑΚ¹¹⁴. Οι υποχρεώσεις επιμέλειας είναι επιταγές προς διαχείριση και αποφυγή κινδύνων, με σκοπό την αποτροπή ζημιών, μεταξύ άλλων και κατά τη χρησιμοποίηση δυνητικά επικίνδυνων τεχνικών συσκευών ή εγκαταστάσεων¹¹⁵. σκοπό, που άλλωστε υπηρετούν και οι κανόνες της τεχνικής.

Οι τυποποιημένες συμπεριφορές (standards) ασφάλειας και προστασίας (Sicherheitsstandards), οι οποίες δηλώνονται με τον όρο «επίπεδο της τεχνικής» ή «κοινώς ανεγνωρισμένοι κανόνες της τεχνικής», εκδηλώνουν λοιπόν τη νομική τους σημασία για την ίδρυση υποχρεώσεων πρόνοιας, σύμφωνα και με τα προηγούμενα, προπάντων από δύο απόψεις.

(α) Μια συμπεριφορά, η οποία ανταποκρίνεται σ' αυτό το standard, σ' αυτήν την προβλεπόμενη και τυποποιημένη από τον κανόνα συμπεριφορά, θα πρέπει να αντιμετωπίζεται γενικά ως επιμελής, και άρα μη θεμελιούσα αδικοπρακτική ευθύνη, ενώ

(β) Μια συμπεριφορά που δεν ανταποκρίνεται σ' αυτό, θα πρέπει να θεωρηθεί ως αντίθετη στην τυπική για το επάγγελμα αυτό επιμέλεια, και συνεπώς ως εξωτερικά αμελής, άρα παράνομη συμπεριφορά.

Οι παραδοχές αυτές, τις οποίες θα εξετάσουμε λεπτομερώς στη συνέχεια, θα πρέπει να γίνουν δεκτές υπό μια διπλή επιφύλαξη, επίσης εξεταστέα στη συνέχεια:

Αναφορικά με το σημείο (α): Η σκέψη, ότι μια συμπεριφορά που ανταποκρίνεται στις ουσιαστικές υποχρεώσεις ασφάλειας, όπως αυτές προβλέπονται στους κανόνες της τεχνικής, δεν είναι παράνομη, και αντίστροφα μια συμπεριφορά που έρχεται σε αντίθεση με αυτούς είναι παράνομη, δεν παριστά μian αναγκαία σχέση. Πράγματι, τα πρότυπα συμπεριφοράς που περιέχονται σε έναν τεχνικό κανόνα σκιαγραφούν τα επιτρεπόμενα από την έννομη τάξη όρια τεχνικού κινδύνου· ωστόσο, επειδή συνήθως αναφέρονται σε αφηρημένους κινδύνους, δεν

¹¹³ *Wagner*, σε MünchKomm-BGB, 4. Aufl., § 823 αρ. 33, 268 επ.

¹¹⁴ Σύμφωνα με την κρατούσα στη Γερμανία άποψη, οι υποχρεώσεις πρόνοιας κατατάσσονται συστηματικά στο πραγματικό της § 823 I γερμΑΚ, ως αποτέλεσμα περαιτέρω διάπλασης του δικαίου – και πάντως όχι contra legem. *Larenz/Canaris*, ο.π., σελ. 405· *Canaris*, Festschr. für Larenz, σελ. 77· βλ. και την απόφαση του BGH σε NJW 1987, 2671. Contra: v. *Bar*, ο.π., σελ. 157 επ.· *Deutsch*, ο.π., αρ. 276, οι οποίοι κατατάσσουν τις υποχρεώσεις πρόνοιας (Verkehrspflichten) στο πραγματικό της § 823 II γερμΑΚ.

¹¹⁵ Εγγύτερα για την εξέλιξη, λειτουργίες και τυπολογία των Verkehrspflichten βλ. v. *Bar*, ο.π., σελ. 3 επ., 43 επ., 83 επ.

αποκλείεται *in concreto* να είναι απαραίτητα περαιτέρω μέτρα προστασίας, τα οποία η έννομη τάξη θα απαιτεί από τον τεχνικό κλπ. για να χαρακτηρίσει τη συμπεριφορά του επιμελή. Το ζήτημα αυτό συνδέεται και με όσα ανωτέρω αναφέραμε για τον παραλληλισμό των αξιολογήσεων στο δίκαιο της τεχνικής ασφάλειας και το δίκαιο των αδικοπραξιών, και θα εξετασθεί αναλυτικότερα π.κ., υπό IV 5.

Αναφορικά με το σημείο (β): Οι κανόνες αυτοί, όπως επανειλημμένως έχει ειπωθεί, προβλέπουν σπανίως μόνο αυστηρές επιταγές ή απαγορεύσεις· συνήθως αφήνουν ανοικτά τα περιθώρια και για άλλες αποκλίνουσες, εξίσου ασφαλείς λύσεις, που μπορούν να εφαρμοσθούν άντ' αυτών στη συγκεκριμένη περίπτωση (βλ. π.κ. IV 6). Επομένως, ναι μεν μπορούμε να δεχθούμε ότι οι κανόνες αυτοί πράγματι αποτυπώνουν την απαιτούμενη τεχνικώς επιμελή συμπεριφορά, υπό τη διπλή επιφύλαξη, όμως, ότι μπορεί στη συγκεκριμένη περίπτωση (α) να υφίστανται περαιτέρω υποχρεώσεις πρόνοιας ή (β) να αποδειχθούν επαρκείς και άλλες λύσεις¹¹⁶.

Όσον αφορά το χρονικό σημείο, κατά το οποίο θα κριθεί η συμβατότητα μιας συμπεριφοράς με το «επίπεδο της τεχνικής», αναφορικά με την προετοιμασία, κατασκευή, επισκευή, συντήρηση κλπ ενός τεχνικού έργου, ή την διεξαγωγή μιας συγκεκριμένης υπηρεσίας, αυτό θα είναι ο χρόνος ανάληψης της σχετικής δραστηριότητας· μεταγενέστερες τεχνικές «ανακαλύψεις», ωστόσο, μπορεί να έχουν σημασία ως νύξεις για περαιτέρω κινδύνους ή ως υποχρεώσεις επανελέγχου του επιπέδου ασφάλειας. Αναφορικά, όμως, με τη συντήρηση και λειτουργία τεχνικών συστημάτων κρίνεται υποχρεωτική η σε κάθε δεδομένη χρονική στιγμή τήρηση του εκάστοτε ισχύοντος «επιπέδου της τεχνικής», εφόσον επιβεβλημένες από το σύγχρονο επίπεδο της τεχνικής παρίστανται και νέες υποχρεώσεις. Αυτές οι υποχρεώσεις θα πρέπει, πάντως, να κείνται εντός των ορίων του οικονομικά ανεκτού και άρα κοινωνικά αξιώσιμου· μια ελάχιστη πρόοδος στην τεχνική ασφάλεια, η οποία είναι πραγματοποιήσιμη μόνον με εξαιρετικά υψηλό κόστος, δεν χρειάζεται άνευ ετέρου να πραγματοποιηθεί¹¹⁷.

Κατά τα λοιπά, η καθοδηγητική της νομολογίας σημασία των κανόνων της τεχνικής για την ίδρυση και το περιεχόμενο υποχρεώσεων επιμέλειας στον τομέα των τεχνικών έργων κλπ. διαπιστώνεται εμπειρικά με μια πρώτη επισκόπηση της γερμανικής νομολογίας: Ένα *κλιμακοστάσιο* με εξ ολοκλήρου γυάλινες επιφάνειες δεν ανταποκρίνεται στις υποχρεώσεις ασφάλειας των τεχνικών κανόνων¹¹⁸. *πόρτες από τζάμι* πρέπει να φέρουν ειδική σήμανση¹¹⁹. τεχνικές συσκευές όπως *σώματα θέρμανσης, ανελκυστήρες, κυλιόμενες κλίμακες, δεξαμενές πετρελαίου*, χρήζουν τακτικής συντήρησης, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα διαστήματα

¹¹⁶ Τα ζητήματα αυτά θα μας απασχολήσουν σε πλήρη έκταση στη συνέχεια.

¹¹⁷ Mertens, σε MünchKomm § 823, αρ. 29.

¹¹⁸ BGH NJW 1994, 2252, 2253.

¹¹⁹ OLG Köln VersR 1994, 1317.

συντήρησης, ώστε να εξασφαλίζεται η διαρκής και ασφαλής λειτουργία των συσκευών αυτών¹²⁰. οι υποχρεώσεις μιας εταιρείας *κατεδαφίσεων* απέναντι στα γειτονικά ακίνητα καθορίζονται από τους οικείους τεχνικούς κανόνες και τις UVV¹²¹. κατά τη εκτέλεση *υπόγειων κατασκευαστικών έργων* οι τεχνικές εταιρείες θα πρέπει να ενημερώνονται (ουσιαστικά να λαμβάνουν γνώση των σχεδίων των δικτύων από επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας) για την ύπαρξη δικτύου υπόγειων δημοσίων αγωγών (αερίου, αποχέτευσης κλπ) και να λαμβάνουν τα απαραίτητα μέτρα, σύμφωνα με τους τεχνικούς κανόνες, ώστε να μην τους καταστρέφουν¹²². κατά την οργάνωση *συναυλιών και μουσικών εκδηλώσεων* πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν ο κανόνας DIN 15905, ο οποίος προβλέπει όρια και μεθόδους μέτρησης της στάθμης του ήχου, ώστε να μην προξενούνται βλάβες στην ακοή των ακροατών, ακόμη και αν αυτοί βρίσκονται δίπλα στα ηχεία¹²³ κλπ.

Μετά από αυτά, ας περάσουμε να εξετάσουμε αναλυτικότερα κάθε μία από τις δύο εκφάνσεις της σημασίας των κανόνων της τεχνικής απέναντι στην απαιτούμενη στις συναλλαγές επιμέλεια.

4. Η σύμφωνη με τους κανόνες συμπεριφορά ως κατ' αρχήν ανταποκρινόμενη στην απαιτούμενη στις συναλλαγές επιμέλεια

Η προηγηθείσα ανάπτυξη δίνει και την αφετηρία για την «αδικοπρακτική» αξιολόγηση των κωδικοποιημένων τεχνικών κανόνων, όπως οι κανόνες DIN στη Γερμανία. Οι κανόνες αυτοί δεν πρέπει να θεωρηθούν, άνευ ετέρου, «γενικώς ανεγνωρισμένοι κανόνες της τεχνικής», σύμφωνα με τους οποίους μπορεί να εξακριβωθεί η απαιτούμενη για την απαλλαγή από την ευθύνη επιμέλεια. Και αυτό καθώς μια συγκεκριμένη ρύθμιση μπορεί να είναι πεπαλαιωμένη, τεχνικά ξεπερασμένη, αναχρονιστική ή επισφαλής και συνεπώς να μην απηχεί το επίπεδο της τεχνικής¹²⁴.

Εντούτοις, το δίκαιο της τεχνικής ασφάλειας, όπως και ανωτέρω αναφέραμε, παραπέμπει συχνότατα στους κανόνες αυτούς¹²⁵, δημιουργώντας την εύλογη πεποίθηση ότι ισχύουν ως ανεγνωρισμένοι κανόνες της τεχνικής. Επιπλέον, για τους υπόλοιπους κανόνες, στους οποίους δεν παραπέμπει ρητά ο νόμος, συνηγορεί υπέρ της ισότιμης μεταχείρισής τους, ως

¹²⁰ BGH NJW 1984, 233· 1995, 1150· BGH VersR 1993, 1155.

¹²¹ BGH NJW 1960, 1116· 1991, 2021, 2022.

¹²² BGH VersR 1985, 1147· NJW 1971, 1313, 1314· OLG Frankfurt/M VersR 1994, 445.

¹²³ BGH NJW 2001, 2019, 2020· OLG Zweibrücken NJW-RR 2001, 595.

¹²⁴ *Marburger*, Die Regeln ο.π., σελ. 398 επ.

¹²⁵ Πράγματι η γερμανική τεχνική νομοθεσία βρίθει παραπομπών σε συγκεκριμένους κανόνες DIN, οδηγίες VDE κλπ.

ανεγνωρισμένων κανόνων της τεχνικής, μια επαρκώς ισχυρή εμπειρική διαπίστωση¹²⁶, ότι η τήρησή τους εξασφαλίζει την απαιτούμενη ασφάλεια. Η εμπειρική αυτή διαπίστωση βασίζεται – με επαρκώς ικανοποιητική αιτιολογία – στην ειδίκευση και την εξουσία των επιτροπών σύνταξης αυτών των κανόνων, στη διαδικασία δημιουργίας των κανόνων αυτών, στην οποία συμμετέχουν τόσο πραγματογνώμονες όσο και εκπρόσωποι του ενδιαφερόμενου κύκλου, στην ευρεία διάδοση των κανόνων αυτών στην πράξη, και τέλος στο αντικειμενικό γεγονός ότι η συμμόρφωση προς τους κανόνες αυτούς πράγματι αποτρέπει αποτελεσματικά τις ζημιές. Από τα στοιχεία αυτά «ενδεικνύεται» το «κοινώς ανεγνωρισμένο» των κανόνων αυτών, και μάλιστα με επαρκή αιτιολογία.

Στην πράξη, ωστόσο, εμφανίζονται περιπτώσεις όπου, παρά τη συμμόρφωση προς τους κανόνες αυτούς, η συμπεριφορά δεν ανταποκρίνεται στην απαιτούμενη στις συναλλαγές επιμέλεια. Κι αυτό, διότι οι κανόνες ήσαν ξεπερασμένοι ή ακόμη και εσφαλμένοι. Στην γερμανική δικαστηριακή πρακτική, και όπως έδειξαν οι προαναφερθείσες αποφάσεις της γερμανικής νομολογίας, η τήρηση των κανόνων αυτών από το ζημιώσαντα μπορεί σε κάθε περίπτωση να τον απαλλάξει τουλάχιστον από την κατηγορία της «υπαίτιας - αμελούς συμπεριφοράς»¹²⁷. Ερωτάται, εντούτοις, υπό ποιες προϋποθέσεις ένας τεχνικός μπορεί να εφησυχάσει και να βασιστεί στην ορθότητα ενός τέτοιου κανόνα· ουσιαστικά, δηλαδή, τι θα πρέπει να απαιτήσει η έννομη τάξη ή ο δικαστής, για να του αναγνωρίσει εσωτερικά επιμελή συμπεριφορά.

Για την απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι απαραίτητο να διακρίνουμε: Ο εφαρμοστής ενός τεχνικού κανόνα είναι σε κάθε περίπτωση υποχρεωμένος να εξετάσει ζητήματα, όπως εάν ο κανόνας έχει καν λάβει υπ' όψιν του στο πραγματικό του τον συγκεκριμένο κίνδυνο που αντιμετωπίζει, ή εάν υφίσταται μία συγκεκριμένη κατάσταση κινδύνων, η οποία δεν προβλέπεται από τον κανόνα.

Από κει κι έπειτα, όμως, δεν μπορεί να δεχθεί κανείς ότι ο τεχνικός, που απασχολείται σε ένα τεχνικό έργο εφαρμόζοντας τους κανόνες της τέχνης του έχει υποχρέωση να δοκιμάζει και να ελέγχει το περιεχόμενο των κανόνων αυτών. Πράγματι, μια των σημαντικότερων λειτουργιών που επιτελούν οι κανόνες αυτοί, είναι να παρέχουν στον τεχνικό έτοιμες και ηλεγμένες λύσεις, αποκλείοντας έτσι το ενδεχόμενο ατομικών σφαλμάτων. Εξ ου και ο τεχνικός, ο οποίος ούτως ή άλλως δεν έχει τα απαραίτητα μέσα εκτίμησης και δοκιμής των κανόνων αυτών, οφείλει σε γενικές γραμμές να εμπιστεύεται τους κανόνες ως προς την ορθότητά τους. Η εσωτερική επιμέλεια δεν τηρείται μόνον σε περιπτώσεις, κατά τις οποίες παραβλέπονται ολοφάνερες

¹²⁶ *Marburger*, ο.π. σε *VersR* 1983, σελ. 602.

¹²⁷ Βλ. π.π. υποσημ. 89 και 90. Εγγύτερα επί του θέματος, βλ. και σχετικά άρθρα από το χώρο του δικαίου της τεχνικής ασφάλειας: *Eberstein*, BB 69, 1291 (1293)· *Lenckner*, FS Englisch, 1969, σελ. 490 (504).

ελλείψεις ενός τεχνικού κανόνα, τις οποίες θα μπορούσε να διαγνώσει εύκολα και χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια ο τεχνικός, ή όταν ο τελευταίος εφαρμόζει τον κανόνα εν γνώσει του σφάλματος που περιέχει¹²⁸.

5. Η επιφύλαξη: Οι κανόνες της τεχνικής ως minimum προστασίας και η ανεξαρτησία του δικαίου των αδικοπραξιών

Εντούτοις, στις παρατηρήσεις αυτές δεν θα πρέπει να σταματήσει ο προβληματισμός μας. Η τήρηση των κανόνων της τεχνικής, που προβλέπονται για ένα συγκεκριμένο τεχνικό ζήτημα, είναι πράγματι αναγκαία προϋπόθεση για την επίδειξη της αναγκαίας στις συναλλαγές επιμέλειας· είναι όμως και επαρκής; Το ζήτημα παίρνει στο σημείο αυτό ευρύτερες διαστάσεις, και συνδέεται και με το γενικότερο θέμα, κατά πόσον είναι επιτρεπτό να συνάγεται η τήρηση της απαιτούμενης στις συναλλαγές εξωτερικής και εσωτερικής επιμέλειας, από το γεγονός ότι η συγκεκριμένη συμπεριφορά ανταποκρίνεται στις προδιαγραφές δημοσίου δικαίου διατάξεων ή αδειών. Παρατηρείται, πράγματι, ότι η εκδοχή της αθέτησης μιας υποχρέωσης προστασίας, και έτσι της προσβολής της απαιτούμενης στις συναλλαγές επιμέλειας, δεν θα πρέπει να είναι απορριπτέα εκ μόνου του γεγονότος ότι μια πηγή κινδύνων – μια κινδυνώδης δραστηριότητα ανταποκρίνεται σε νομοθετικές ή ιδιωτικές προβλέψεις για την ασφάλεια ή βασίζεται σε δημοσίου δικαίου άδεια ή θριαμβεύει του ελέγχου δημοσίων αρχών¹²⁹. με τον ίδιο τρόπο θα πρέπει να αξιολογήσουμε και τους κανόνες της τεχνικής.

Οι κανόνες αυτοί προβλέπουν μόνον ένα minimum προστασίας των τρίτων, το οποίο, σε κάθε περίπτωση βέβαια, συνιστά την κατώτερη επιτρεπόμενη τιμή στο επίπεδο της παρεχόμενης προστασίας¹³⁰, ωστόσο δεν συνεπάγονται για το δίκαιο των αδικοπραξιών κάποια δεσμευτική και αποκλειστική ρύθμιση των υποχρεώσεων επιμέλειας για τα πρόσωπα που αφορούν. Συνεπώς, ενδεχόμενες περαιτέρω υποχρεώσεις εκ της § 823 I. παραμένουν άθικτες. Η κατασκευή, για παράδειγμα, ενός κτίσματος σύμφωνα με τους κανόνες του δημοσίου πολεοδομικού δικαίου δεν συνεπάγεται απαραίτητα ότι αυτό συνάδει και με τις απαιτήσεις ασφάλειας και προστασίας του ιδιωτικού δικαίου¹³¹. Το ίδιο ισχύει και στο πλαίσιο των κανόνων της Διοίκησης για την προστασία του περιβάλλοντος¹³².

¹²⁸ Lenckner, ο.π., σελ. 504· Marburger, ο.π. σε VersR 1983, σελ. 603.

¹²⁹ Πρβλ. BGHZ 99, 167, 176· BGH VersR 1976, 776, 778· NJW 1987, 372, 373.

¹³⁰ Larenz/Canaris, ο.π., σελ. 416· Mertens, σε MünchKomm § 823, αρ. 218.

¹³¹ BGH VersR 1969, 655, 656· 1990, 1236, 1237· OLG Köln VersR 1999, 243, 244.

¹³² BGHZ 121, 248, 251· BGH σε NJW 1997, 2748, 2749.

α) Όσον αφορά τους τεχνικούς κανόνες του δημοσίου δικαίου: Η κρατούσα λοιπόν στη Γερμανία άποψη καταλήγει ότι οι υποχρεώσεις πρόνοιας και ασφάλειας των τρίτων μπορούν βέβαια να βαίνουν και πέραν του τεχνικού κανόνος, τονίζοντας έτσι την αυτονομία του καθήκοντος επιμέλειας κατά το ιδιωτικό δίκαιο και, συνάμα, την ανεξαρτησία του δικαίου των αδικοπραξιών στο σύνολό του¹³³. Το αίτημα για ενότητα της έννομης τάξης δεν επιτάσσει και «εναρμόνιση», με την έννοια της ομοιομορφίας, των αξιολογικών κριτηρίων διαφόρων τομέων του σύγχρονου, πολυσύνθετου δικαίου· αντιθέτως, η επιδίωξη διαφορετικών σκοπών από κάθε δικαιοκονικό τομέα συνεπάγεται αναγκαίως και διαφορετικότητα των χρησιμοποιούμενων μέσων.

Στην ουσία, ο αποφασιστικός δικαιολογητικός λόγος για την διαφοροποίηση των αξιολογήσεων του ιδιωτικού δικαίου και την αποδέσμευσή του από τις εμπεριεχόμενες στους τεχνικούς κανόνες εντοπίζεται από όλους τους θεωρητικούς στην ανομοιογένεια των επιδιωκόμενων σε κάθε τομέα σκοπών. Από κάποιους τονίζεται ότι οι δημοσίου δικαίου τεχνικοί κανόνες έχουν σημασία και υπηρετούν, σύμφωνα με την έννοια και το σκοπό τους, κυρίως μόνον την προστασία τρίτων από τους σχετικούς κινδύνους, όχι όμως και την απαλλαγή του πιθανού ζημιούντος από την προσωπική του ευθύνη¹³⁴. Η νομολογία προβάλλει το επιχείρημα ότι ο σκοπός της ανεγνωρισμένης από τις σύγχρονες έννομες τάξεις γενικής υποχρέωσης προστασίας των τρίτων, η οποία συγκεκριμενοποιείται σε ειδικότερες υποχρεώσεις πρόνοιας (Verkehrspflichten) ανά συγκεκριμένο βιοτικό περιστατικό, βαίνει πέραν του σκοπού της ρύθμισης που εκδίδεται από τη δημόσια κλπ αρχή, και δεν καλύπτεται πλήρως από αυτόν¹³⁵.

Η βάση όλων όμως των απόψεων είναι κοινή· το ιδιωτικό δίκαιο των αδικοπραξιών δεν είναι προσάρτημα του δικαίου της τεχνικής ασφάλειας, του πολεοδομικού δικαίου κ.τ.τ., αλλά επιτελεί ίδιες λειτουργίες και επιδιώκει ίδιους σκοπούς. Είναι λογικό και πρακτικά αναμενόμενο, η κανονιστική αρμοδιότητα στο χώρο της τεχνικής ασφάλειας να εξαντλείται στον καθορισμό γενικών και αφηρημένων κανονιστικών προτύπων συμπεριφοράς (Standards), που κρίνονται ως επαρκή *in abstracto* για την ανάληψη μιας κοινωνικά ανεκτής κινδυνώδους δραστηριότητας· σκοπός εδώ, όπως και σε πολλούς άλλους τομείς της σύγχρονης ζωής, είναι η εξασφάλιση ενός αφηρημένου και γενικόλογου *minimum* προστασίας, που να εγγυάται με τη σειρά του μια *in abstracto* δίκαιη κατανομή των βαρών μεταξύ των μερών. Σε κάθε περίπτωση, δεν θα πρέπει κανείς να βασίζεται στην πεποίθηση ότι ο δημόσιος (ή και ιδιωτικός – βλ. π.κ.) οργανισμός που

¹³³ *Mertens*, σε MünchKomm § 823, αρ. 218· *Wagner*, σε MünchKomm-BGB, 4. Aufl., § 823 αρ. 269· *Larenz/Canaris*, ο.π., σελ. 416· *Canaris*, ο.π. σε FS Larenz, σελ. 55 επ· *Marburger*, Zur Verteilung der Darlegungs- und Beweislast bei der Haftung für Umweltschäden, σε JuS 1986, σελ. 357· *v. Bar*, σε JuS 1988, σελ. 172· *Staudinger/Hager*, BGB, § 823, E 34· επίσης στη νομολογία: BGHZ 99, 167, 176· BGH NJW 1988, 48, 49· 1990, 1236, 1237· 1994, 2232, 2233· 1997, 582, 583· 1998, 2436.

¹³⁴ Βλ. *Staudinger/Hager*, BGB, § 823, E 34· *Larenz/Canaris*, ο.π., σελ. 416.

¹³⁵ BGH NJW 1987, 372, 373· 1990, 1236, 1237.

εξέδωσε τον κανόνα έχει ανακαλύψει όλες τις πιθανές ελλείψεις ασφάλειας¹³⁶ ή να συμπεράνει από τη μη έκδοση κανόνα εκ μέρους του ότι δεν υπέχει καμία πρόσθετη υποχρέωση προς προστασία τρίτων¹³⁷, εφόσον η *in concreto* απαιτούμενη επιμελής συμπεριφορά επιβάλλει κάτι τέτοιο. Εξαντλητική *in concreto* ρύθμιση της σύγχρονης ιδιωτικής ζωής από αυτούς τους τομείς του δημοσίου δικαίου είναι κατά πρώτον ουτοπική, και κατά δεύτερον θα απέβαινε πιθανόν ασφυκτική για την τεχνολογική – οικονομική ανάπτυξη¹³⁸.

Αντιθέτως, σκοπός του ιδιωτικού δικαίου των αδικοπραξιών είναι η ρύθμιση και ο έλεγχος της συμπεριφοράς των κοινωνιών σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση – όπως προσφυώς λέγεται στη γερμανική θεωρία: “(Die) Verhaltenssteuerung im konkreten Einzelfall”¹³⁹. Οι κανόνες άλλων τομέων του δικαίου έχουν ανάγκη της μετουσίωσης και συμπλήρωσής τους διαμέσου του ιδιωτικού δικαίου, το οποίο και είναι επιφορτισμένο με το καθήκον του ελέγχου της συμπεριφοράς των ιδιωτών σε κάθε συγκεκριμένη έκφασή της και λεπτομερώς. Το δίκαιο των αδικοπραξιών, τόσο το ελληνικό με τη γενική ρήτρα του 914 ΑΚ όσο και το γερμανικό με τις τρεις μικρές γενικές ρήτρες, είναι εφοδιασμένα με τα απαραίτητα δογματικά εργαλεία ώστε να εκπληρώνουν στο ακέραιο και με τον πλέον αρμόζοντα τρόπο αυτό το ρυθμιστικό καθήκον: η επιλογή της γενικής ρήτρας παρέχει στον εφαρμοστή του δικαίου την απαραίτητη ελαστικότητα να την ερμηνεύσει και να τη συγκεκριμενοποιήσει τοιουτοτρόπως, επί τη βάσει πάντα αντικειμενικών-τελολογικών κριτηρίων, ώστε να συμπεριλάβει όλες τις πιθανές διαφορετικές περιπτώσεις· κάτι που άλλοι τομείς του δικαίου, υπηρετώντας διαφορετικούς σκοπούς, δεν μπορούν να επιτύχουν.

β) Όσον αφορά τους λοιπούς τεχνικούς κανόνες και τις UVV: Με βάση τα προηγηθέντα, προκύπτει το συμπέρασμα ότι η κάποια σημασία των τεχνικών κανόνων στο πεδίο της αδικοπρακτικής ευθύνης και η πραγματιστική δέσμευση των δικαστηρίων από αυτούς, κατά την κατάστροψη υποχρεώσεων επιμέλειας, δεν θα πρέπει να αιτιολογείται από την παραπομπή σε αυτούς από δημοσίου δικαίου διατάξεις· αυτό, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι δεν θα πρέπει να τους αναγνωριστεί αυτή η επιρροή. Πράγματι, οι κανόνες αυτοί ενσωματώνουν, όπως είδαμε, τις γνώσεις και τα πορίσματα του σχετικού κύκλου συναλλαγών, ώστε να καθίστανται καθοριστικοί για τον προσδιορισμό της επιμέλειας του οικείου κύκλου. Συνεπώς παρέχουν στα δικαστήρια πολύτιμα σημεία προσανατολισμού και κατευθυντήριες γραμμές ακριβώς για την εξακρίβωση της απαιτούμενης στις συναλλαγές συγκεκριμένης επιμέλειας, δρώντας ως ελάχιστα όρια. Ακόμη και η απόδειξη του αιτιώδους συνδέσμου μπορεί να διευκολυνθεί, όταν προκύπτει με

¹³⁶ BGHZ 99, 167, 176· 103, 298, 303· BGH NJW 1987, 372, 373.

¹³⁷ BGH σε VersR 1981, 262· σε NJW 1977, 763, 764.

¹³⁸ Έτσι και Wagner, σε MünchKomm-BGB, 4. Aufl., § 823 αρ. 270.

¹³⁹ Πρβλ. Wagner, σε MünchKomm-BGB, 4. Aufl., § 823 αρ. 270.

βεβαιότητα η προσβολή ενός τεχνικού κανόνα, και ο ζημιωθείς υφίσταται μια βλάβη, η οποία με τον σχετικό κανόνα θα απεφευγετο¹⁴⁰.

Η γερμανική νομολογία¹⁴¹, λοιπόν, λαμβάνοντας θέση στο ζήτημα της σημασίας των τεχνικών κανόνων για την εξέταση της απαιτούμενης επιμελούς συμπεριφοράς, έκρινε ότι οι υποχρεώσεις επιμέλειας του οικείου κύκλου συναλλαγών δεν καθορίζονται δεσμευτικά ούτε από το περιεχόμενο, ούτε από το σκοπό προστασίας των κανόνων αυτών, αντίθετα με το αίτημα τμήματος της θεωρίας¹⁴². Αυτή η στάση επιδοκιμάζεται και από τη σύγχρονη θεωρία¹⁴³, καθώς τονίζει την μεγαλύτερη ευρύτητα και ανεξαρτησία των ιδιωτικού δικαίου υποχρεώσεων προς επίδειξιν της απαραίτητης επιμέλειας έναντι σε δημοσίου δικαίου ή ιδιωτικές εκτιμήσεις τυποποίησης. Αποφασιστικά επιχειρήματα και εδώ, υπέρ της άποψης αυτής είναι εν πρώτοις ο κίνδυνος παλαιώσης και απολίθωσης που διατρέχει το σύστημα των τεχνικών κανόνων, λόγω της φύσης του και της σύνδεσής του με την τεχνική και τεχνολογική ζωή· επίσης, το γεγονός ότι πρωταρχικός σκοπός των οικείων επιτροπών και οργανώσεων εθνικού ή ευρωπαϊκού επιπέδου είναι η τυποποίηση και όχι προστασία εννόμων αγαθών· και τέλος, προβάλλεται το επιχείρημα ότι η «θέσπιση» των κανόνων αυτών από τα ως άνω σώματα έχει απλώς διαπιστωτικό χαρακτήρα – ότι δηλαδή είναι καθιερωμένοι στην κοινή πρακτική – και διόλου το στοιχείο της αξιολόγησης και της στάθμισης μέσω αξιολογικών κριτηρίων, στοιχείο *sine qua non* για την αναγνώριση υποχρεώσεων συμπεριφοράς και προστασίας κατά το ιδιωτικό δίκαιο. Δικαίως, λοιπόν, το Ανώτατο Γερμανικό Ακυρωτικό επιφύλαξε στον εαυτό του τη εξουσία αποκλίνουσας συγκεκριμενοποίησης των απαραίτητων υποχρεώσεων σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση.

Το ίδιο θα πρέπει να γίνει δεκτό και για τις UVV: μπορούν και πρέπει να κληθούν προς επικουρία κατά τη συγκεκριμενοποίηση των γενικών υποχρεώσεων ασφάλειας, χωρίς ωστόσο οι εκτιμήσεις που οι UVV εμπερικλείουν να καθίστανται δεσμευτικές, καθώς οι συγκεκριμένες υποχρεώσεις μπορούν να υπερβαίνουν το μέτρο που οι πρώτες θέτουν.

Οι ίδιες εκτιμήσεις θα πρέπει, τέλος, να κριθούν αποφασιστικές ως προς την αξιολόγηση των ζημιογόνων δραστηριοτήτων, οι οποίες εντούτοις βασίζονται σε διοικητική άδεια ή έγκριση· οι υποχρεώσεις πρόνοιας των αδειούχων δεν προσδιορίζονται δεσμευτικά από τις προϋποθέσεις χορήγησης της άδειας, αλλά μπορούν να θέτουν και περαιτέρω απαιτήσεις. Σε κάθε περίπτωση η αδράνεια ή απραξία δημοσίων αρχών δεν μπορεί να έχει νομική επιρροή επί των υποχρεώσεων, την τήρηση των οποίων το ιδιωτικό δίκαιο απαιτεί από κάθε κοινωνό¹⁴⁴.

¹⁴⁰ *Marburger*, Die Regeln, ο.π., σελ. 448 επ.· βλ. και π.κ. υπό 7.

¹⁴¹ BGH NJW 2001, 2019, 2020· 1997, 582, 583· 1987, 373 επ. κλπ.

¹⁴² Ιδίως του *Marburger*, Die Regeln, ο.π., σελ. 439 επ.· ο *ιδιος*, ο.π. σε VersR 1983, σελ. 600 επ.

¹⁴³ Πρβλ. *Wagner*, σε MünchKomm-BGB, 4. Aufl., § 823 αρ. 273.

¹⁴⁴ *Canaris*, σε Festschr. für Larenz, σελ. 56· *Wagner*, σε MünchKomm-BGB, 4. Aufl., § 823 αρ. 275, ο οποίος παραπέμπει κυρίως σε αποφάσεις που αφορούν αθλητικά σωματεία και αθλητικές εκδηλώσεις.

Έτσι, η κατασκευή *υπέργειων αγωγών ρεύματος* σύμφωνα με τους κανονισμούς του σωματείου γερμανών ηλεκτροτεχνιτών (VDE-Bestimmungen) δεν απαλλάσσει τους τεχνικούς από πρόσθετες υποχρεώσεις επιμέλειας, εφόσον οι εγκαταστάσεις αυτές βρίσκονται κοντά σε περιοχές όπου παίζουν παιδιά¹⁴⁵. η τήρηση των προβλεπόμενων τεχνικών κανόνων και η επιθεώρηση *αθλητικών εγκαταστάσεων* από τη Διοίκηση χωρίς να διαπιστωθούν παραβάσεις των διοικητικών κανόνων ασφαλείας δεν απαλλάσσει τους ιδιοκτήτες από πρόσθετα μέτρα ασφαλείας των θεατών, αθλητών κλπ¹⁴⁶.

Εδώ ας επιτραπεί μια μικρή παρέκκλιση, για να σημειώσουμε ότι το ίδιο γίνεται δεκτό και στο χώρο της ευθύνης του παραγωγού καταναλωτικών προϊόντων. Οι δημοσίου δικαίου διατάξεις ή οι κανόνες που εκδίδονται βάσει ιδιωτικής πρωτοβουλίας (όπως και οι διεθνείς κανόνες τυποποίησης προϊόντων – ISO¹⁴⁷) και οι οποίες καθορίζουν την ορθή διαδικασία παραγωγής ή την τυποποίηση προϊόντων, δεν προσφέρουν σε κάθε περίπτωση επαρκές επίπεδο προστασίας, ειδικά όταν η τεχνική πρόοδος τους έχει ξεπεράσει¹⁴⁸. γι' αυτό ο παραγωγός θα υπέχει ευθύνη και για περαιτέρω υποχρεώσεις προς το καταναλωτικό κοινό, από αυτές που ο νόμος ή οι αρχές απαιτούν¹⁴⁹. Έλεγχοι του έτοιμου προϊόντος από τους αρμόδιους οργανισμούς ή τις αρχές δεν απαλλάσσουν τον παραγωγό· δηλώνουν μόνον ότι το προϊόν έχει παραχθεί σύμφωνα με τους κανόνες τυποποίησης, δεν δικαιολογούν όμως και την υπόθεση ότι το προϊόν θα είναι χωρίς ελαττώματα¹⁵⁰.

6. Η απόκλιση από τους κανόνες ως προσβολή (;) της επιμέλειας

Κάπως απλούστερη είναι η αξιολόγηση της απόκλισης από τους κανόνες αυτούς για το αστικό δίκαιο. Σαφώς η ύπαρξη τέτοιων κανόνων εμφανίζει σημασία για τα ζητήματα της προβλεψιμότητας και της υποχρέωσης γνώσης συγκεκριμένων κινδύνων και των μέτρων προς αποτροπή τους. Η γνώση ως προς τα τεχνικά θέματα συγκεκριμένου τομέα, την οποία οι κανόνες αυτοί ενσωματώνουν, είναι καταλογιστέα σε κάθε μέλος του σχετικού επαγγελματικού κύκλου. Εξαιτίας της υψηλότερης πρακτικής σημασίας τους για την τεχνική ασφάλεια, και της ευρείας διάδοσής τους στην καθημερινή πρακτική, ένας μέσος εκπρόσωπος τους επαγγέλματος

¹⁴⁵ OLG Zweibrücken NJW 1977, 111, 112.

¹⁴⁶ BGH NJW 1984, 801, 802· 1982, 762, 763.

¹⁴⁷ Βλ. π.π. υπό III 2.

¹⁴⁸ BGH NJW 1968, 43· 1994, 3349, 3350· OLG Hamm σε OLGZ 1990, 115, 119· Mertens, σε MünchKomm § 823, αρ. 289.

¹⁴⁹ BGHZ 106, 273, 280· BGH NJW 1998, 2905, 2906.

¹⁵⁰ Staudinger/Hager, BGB, § 823, F 10.

δεν μπορεί βάσιμα να ισχυριστεί ότι δε γνώριζε ή δεν όφειλε να γνωρίζει αυτές τις τεχνικές διαδικασίες ή προδιαγραφές¹⁵¹. Αντιθέτως: η έννομη τάξη αξιώνει από τον τεχνικό γνώση τους.

Ωστόσο, ανάμεσα στη διαπίστωση αυτή και το συμπέρασμα ότι η απόκλιση από τους κανόνες αυτούς συνιστά σε κάθε περίπτωση προσβολή της απαιτούμενης (εξωτερικής) επιμέλειας, μεσολαβεί ένα λογικό άλμα. Κι αυτό διότι, παράλληλα με τους κωδικοποιημένους τεχνικούς κανόνες, υφίστανται συνήθως και άλλες λύσεις, οι οποίες ενδεχομένως προσφέρουν μικρότερο, το ίδιο ή και υψηλότερο επίπεδο ασφάλειας¹⁵². Συνεπώς, δεν θα ήταν ορθό να προβούμε σε μια τέτοια γενίκευση· αντιθέτως, η κρίση θα πρέπει να γίνει *in concreto*, σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, ανάλογα με τον κανόνα που προσβάλλεται και το είδος της αλλοτρόπως παρασχεθείσας προστασίας. Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμη η ακόλουθη διάκριση¹⁵³:

α) Η πρώτη περίπτωση είναι εκείνη, κατά την οποία δεν τηρούνται οι προβλεπόμενοι κανόνες, και αντ' αυτών δεν λαμβάνεται κανένα προληπτικό μέτρο¹⁵⁴. Δικαίως το ανώτατο γερμανικό Ακυρωτικό δέχθηκε σε μια τέτοια περίπτωση ότι συντρέχει το στοιχείο της αμέλειας. Το γεγονός και μόνον ότι ένας τεχνικός κανόνας απαιτεί ορισμένα μέτρα ασφάλειας, συνεπάγεται και για το αστικό δίκαιο την αναγνώριση ενός νομικά σημαντικού κινδύνου· όποιος, μη λαμβάνοντας τα προβλεπόμενα ή άλλα επαρκή μέτρα, ουσιαστικά δεν υπολογίζει τον κίνδυνο αυτό, συμπεριφέρεται αμελώς.

β) Η ίδια αντιμετώπιση ταιριάζει και στις περιπτώσεις εκείνες, στις οποίες ο κανόνας περιέχει τόσο βασικές ρυθμίσεις τεχνικής ασφάλειας, με χαρακτήρα ιδιαιζόντως αυστηρό, ώστε μια εναλλακτική λύση που να προσφέρει το ίδιο επίπεδο ασφάλειας δεν είναι δυνατή¹⁵⁵.

γ) Στην τρίτη κατηγορία περιπτώσεων υπάγονται εκείνες, στις οποίες ναι μεν υιοθετήθηκε η προβλεπόμενη από τον κανόνα λύση, χωρίς να επιτευχθεί όμως το προδιαγεγραμμένο επίπεδο ασφάλειας¹⁵⁶. Σε αυτές τις περιπτώσεις δεν παραβιάζεται πάντοτε η απαιτούμενη επιμέλεια. Και αυτό διότι οι κανόνες αυτοί συνήθως συνυπολογίζουν και κάποιο περιθώριο απόκλισης, το οποίο ανέχονται χωρίς να κινδυνεύει η τεχνική ασφάλεια¹⁵⁷. Είναι, λοιπόν, πιθανόν, ακόμη και σε μια τέτοια περίπτωση, η σύμφωνη με τις επιταγές του δικαίου

¹⁵¹ *Marburger*, ο.π. σε VersR 1983, σελ. 603.

¹⁵² *Marburger*, ο.π. σε VersR 1983, σελ. 603.

¹⁵³ Ο.π., υποσημ. 152.

¹⁵⁴ Όπως, για παράδειγμα, όταν για την κατασκευή του σκέπαστρου μιας ανοικτής αποθήκης δεν ελήφθη υπ' όψιν ο κανόνας για τη στερέωση στέγης DIN 1055 αρ. 4, αλλά ούτε και κανένας άλλος κανόνας, ώστε ο υφιστάμενος κίνδυνος να αγνοηθεί τελείως. BGH σε *Schäfer/Finnern*, ο.π., Z 3.01, Bl. 322.

¹⁵⁵ Π.χ. ο κανόνας που περιέχεται στις διατάξεις DVGW G 600 και DVGW-TRGI 1972, No 3.2.6. (Γερμανικό Σωματείο Ειδικών για το Φυσικό Αέριο και το Νερό), σύμφωνα με τον οποίο οι σωληνώσεις του φυσικού αερίου δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται για τη διοχέτευση ρεύματος ή τη γείωση αλεξικέραυνων!

¹⁵⁶ Π.χ. όταν η δοκιμή της πίεσης του νερού σε ένα δοχείο-δεξαμενή πίεσης δεν διεξάγεται με την προβλεπόμενη στον κανόνα τριπλάσια ονομαστική πίεση, αλλά με τη διπλάσια – BGH VersR 60, 855.

¹⁵⁷ *Lenckner*, ο.π. σε FS English, σελ. 501 επ.

ασφάλεια να επιτυγχάνεται. Ωστόσο, στην περίπτωση αυτή το βάρος απόδειξης της επίτευξης του απαραίτητου επιπέδου ασφάλειας, και συνεπώς της απαιτούμενης επιμέλειας, οφείλει να φέρει ο τεχνικός που δεν ακολούθησε πιστά τον κανόνα.

δ) Η ίδια λύση αρμόζει και στην περίπτωση που στη θέση ενός προβλεπόμενου κανόνα εφαρμόζεται μια άλλη, εντελώς νέα και μη δοκιμασμένη τεχνική λύση. Τέτοιες αποκλίσεις είναι – και για το δίκαιο της αδικοπρακτικής ευθύνης – επιτρεπτές, εφόσον βέβαια παρέχουν ισόβαθμη ασφάλεια.

Συνεπώς, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι, μόνο σε λιγοστές περιπτώσεις η μη συμμόρφωση προς έναν τεχνικό κανόνα συνιστά αφ' εαυτής προσβολή της απαιτούμενης στις συναλλαγές εξωτερικής επιμέλειας. Κατά τα άλλα, βέβαια, το βάρος απόδειξης της τήρησης της απαιτούμενης επιμέλειας θα φέρει το πρόσωπο που απέκλινε από τους κανόνες, υπέρ μιας νεότερης ή προσφορότερης ή σε κάθε περίπτωση εξίσου ασφαλούς λύσης.

7. Η απόκλιση από τους κανόνες και η απόδειξη της αιτιώδους συνάφειας

Στα προηγούμενα κεφάλαια της εργασίας διαπιστώσαμε ότι, κατά κανόνα, η τήρηση των τεχνικών κανόνων αποτρέπει την επέλευση ζημίας σε τεχνικά έργα, ενώ αντίθετα η παράβασή τους οδηγεί συχνά στην επέλευση ζημιογόνου αποτελέσματος. Το συμπέρασμα αυτό εγείρει ερωτήματα ως προς τη σημασία των κανόνων αυτών για την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ παράνομης και υπαίτιας πράξης και της επελθούσας ζημίας, καθώς και για την απόδειξή της.

Συγκεκριμένα, το ευλόγως τιθέμενο ερώτημα είναι εάν πράγματι βαρύνεται με την απόδειξη της αιτιώδους συνάφειας για την επελθούσα βλάβη δικαιωμάτων ή εννόμων αγαθών ο ζημιωθείς, ή εάν θα πρέπει να του αναγνωριστούν τουλάχιστον κάποιες αποδεικτικές «διευκολύνσεις». Το ερώτημα αυτό πράγματι διατηρεί τη σημασία του, παρά το γεγονός ότι στις περισσότερες υποθέσεις τέτοιας φύσεως που απασχολούν τα δικαστήρια η προϋπόθεση του αιτιώδους συνδέσμου δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση.

Γίνεται αντιληπτό ότι η προσπάθεια του ενάγοντος να αποδείξει ότι η υπαίτια παραβίαση του τεχνικού κανόνα οδήγησε αιτιωδώς στο ζημιογόνο αποτέλεσμα, θα βρίσκεται αντιμέτωπη με ανυπέρβλητες αποδεικτικές δυσχέρειες. Για το λόγο αυτό, η γερμανική νομολογία συνήθως διευκολύνει κάπως τη θέση του, με τη βοήθεια της «εκ πρώτης όψεως απόδειξης» (*Anscheinsbeweis*)¹⁵⁸. Ωστόσο, πολλές φορές τα όρια μεταξύ εκ πρώτης όψεως απόδειξης και

¹⁵⁸ *Marburger*, ο.π. σε *VersR* 1983, σελ. 604· *Wagner*, σε *MünchKomm-BGB*, 4. Aufl., § 823 αρ. 316. Για την «εκ πρώτης όψεως απόδειξη» (*Anscheinsbeweis*) βλ. *Baur*, *JZ* 1974, σελ. 660. Την έννοια της εκ πρώτης όψεως απόδειξης, αντίστοιχο της οποίας δεν υπάρχει στο ελληνικό δικονομικό δίκαιο, περιγράφει ο *Ράμμιος*, *Στοιχεία*

αντιστροφής του βάρους αποδείξεως δεν είναι και τόσο ευδιάκριτα. Αυτό καταδεικνύει και το ακόλουθο παράδειγμα από τη γερμανική νομολογία.

Μια σφοδρή θύελλα είχε ξηλώσει ολόκληρη τη στέγη μιας ανθρακαποθήκης. Η στέγη αυτή είχε κατασκευασθεί ελαττωματικώς, κατά παράβαση του κανόνα DIN 1055 τμήμα 4. Εάν είχαν τηρηθεί οι διατυπώσεις του κανόνα αυτού, η στέγη θα είχε αντέξει μια ένταση ανέμου μέχρι και 32,6 μέτρα/δευτερόλεπτο. Ο εναγόμενος λοιπόν, επικαλέσθηκε ότι η ζημία θα είχε ούτως ή άλλως επέλθει, ακόμη κι αν είχε τηρηθεί ο κανόνας αυτός, διότι η θύελλα ήταν στην πραγματικότητα ισχυρότερη· προέβαλε, δηλαδή, αιτιολογημένη άρνηση στον ισχυρισμό του ενάγοντος περί συνδρομής του αιτιώδους συνδέσμου. Το Εφετείο θεώρησε ότι πράγματι αυτός – ο ζημιώσας και ήδη εναγόμενος – φέρει το βάρος απόδειξης περί μη συνδρομής του στοιχείου της αιτιώδους συνάφειας, και απέρριψε την έφεση, κρίνοντας ότι δεν ήταν επαρκής η απόδειξη από πλευράς εναγομένου ότι η ταχύτητα του ανέμου ανήρχετο – σύμφωνα με τις μετρήσεις ενός κοντινού μετεωρολογικού σταθμού – σε τιμές υψηλότερες των 32,6 μέτρων/δευτερόλεπτο, γιατί το μόνο που ενδιέφερε και από το οποίο εξηρτάτο η κρίση του δικαστηρίου ήταν η ένταση του ανέμου στον τόπο της ζημίας. Το Γερμανικό Ανώτατο Ακυρωτικό μέμφθηκε την αντιστροφή του βάρους απόδειξης, στην οποία σύμφωνα με την κρίση του προέβη το Εφετείο, και έθεσε ως σημείο εκκίνησης την «εκ πρώτης όψεως απόδειξη». Ωστόσο, για τον «κλωνισμό» αυτή της πρώτης όψεως απόδειξης το Ανώτατο Ακυρωτικό απαίτησε, ακριβώς όπως και το Εφετείο, την απόδειξη ότι η ένταση της θύελλας στον συγκεκριμένο τόπο της ζημίας ήταν πράγματι δυνατότερη, πράγμα που φυσικά ο εναγόμενος δεν ήταν δυνατόν να αποδείξει. Είναι προφανές ότι και το Ακυρωτικό προέβη εδώ σε αντιστροφή του βάρους απόδειξης, καθιστώντας σαφές ότι τα θεωρητικώς σαφή όριά τους στην πράξη εύκολα συγχέονται¹⁵⁹.

Τα ίδια γίνονται δεκτά και από την νομολογία στο ζήτημα της επιρροής που έχει η προσβολή των διατάξεων για την πρόληψη των ατυχημάτων (Unfallverhütungsvorschriften) επί της απόδειξης του αιτιώδους συνδέσμου¹⁶⁰. Και στις αποφάσεις αυτές, μολονότι γίνεται λόγος για «εκ πρώτης όψεως απόδειξη», στην ουσία πρόκειται για αντιστροφή του βάρους αποδείξεως.

Από την επιδοκιμαζόμενη και στη θεωρία στάση αυτή της γερμανικής νομολογίας εμφορούμενο, τμήμα της γερμανικής θεωρίας πηγαίνει ένα βήμα πιο πέρα, μιλώντας ανοικτά για *αντιστροφή του βάρους απόδειξης*, ως πρόσφορο δικονομικό εργαλείο για την βελτίωση της

Ελληνικής Πολιτικής Δικονομίας, Ε' έκδοση, 1961, τομ. 1^{ος}, τευχ. Α', § 170 σελ. 490: «Ως τοιαύτη απόδειξις νοείται το συμπέρασμα περί της τοιαύτης ή τοιαύτης καταστάσεως των πραγμάτων κλπ., όπερ συνάγεται ή πιθανολογείται κατά τα διδάγματα της κοινής πείρας, εκ της αποδείξεως ορισμένων γεγονότων ή εξ ορισμένων αναμφισβήτητων πραγμάτων, μέχρις ότου αποδειχθή το αντίθετον. Κατά τινας, πρόκειται περί ιδιαίτερας μορφής πιθανολογήσεως ή ατελούς αποδείξεως, κατ' άλλους υπάρχει έντεχνος ή έμμεσος απόδειξις, ενώ τρίτοι τινές δέχονται ότι καθιερούται κατά τας περιπτώσεις ταύτας νόμιμον μαχητόν τεκμήριον, επιφέρον μεταβολήν του βάρους της αποδείξεως...».

¹⁵⁹ Το παράδειγμα αναφέρει ο *Marburger*, ο.π. σε VersR 1983, σελ. 604.

¹⁶⁰ Βλ. *Marburger*, Die Regeln, ο.π., σελ. 451.

δυσχερούς θέσης του ζημιωθέντα και ενάγοντος, σε κάθε περίπτωση που ο ζημιώσας εναγόμενος παρέβη έναν τεχνικό κανόνα¹⁶¹. Ο παραβιάσας τον τεχνικό κανόνα θα πρέπει, με άλλα λόγια, να αποδείξει, ότι ο δια της παραβάσεως του τεχνικού κανόνος ελλοχεύων κίνδυνος στην προκείμενη περίπτωση δεν πραγματοποιήθηκε, και ότι η ζημία δεν είναι αποτέλεσμα της πραγματώσεως αυτού του κινδύνου. Εφόσον αυτός είναι υποχρεωμένος να τηρεί τον σχετικό τεχνικό κανόνα και τα όρια που αυτός προβλέπει, παρίσταται δικαιολογημένο να επωμίζεται αυτός από την έννομη τάξη και το βάρος απόδειξης.

Φυσικά, η αντιστροφή αυτή του βάρους απόδειξης δεν είναι δυνατόν να θεμελιωθεί μόνον επί σκέψεων επιείκειας προς τον ευρισκόμενο σε μειονεκτική θέση ζημιωθέντα. Δογματικό έρεισμα βρίσκει η πρόταση αυτή, όπως και στις περισσότερες περιπτώσεις που δεχόμαστε αντιστροφή του βάρους απόδειξης¹⁶², στις θεωρίες περί εξουσιάζσεως πηγών κινδύνων¹⁶³ και στη θεωρία των σφαιρών. Διάφορες κινδυνώδεις δραστηριότητες είναι αποδεκτές και επιτρεπτές από την έννομη τάξη, κυρίως λόγω της κοινωνικής και οικονομικής τους χρησιμότητας, εφόσον οι ενδεχόμενοι να προκύψουν κίνδυνοι μπορούν σε γενικές γραμμές να ελέγχονται και να περιορίζονται από τα προβλεπόμενα προληπτικά μέτρα σε κοινωνικά ανεκτά πλαίσια. Όποιος δεν τηρεί τα προβλεπόμενα μέτρα ασφάλειας, και δεν μπορεί να αποδείξει ότι το ίδιο επίπεδο ασφάλειας επιτυγχάνεται με άλλους τρόπους, ουσιαστικά θέτει με τη συμπεριφορά του έναν κοινωνικά μη ανεκτό και άρα μη επιτρεπόμενο από την έννομη τάξη κίνδυνο. Προς επίρρωση, όποιος αποκομίζει τα οφέλη από μια κινδυνώδη δραστηριότητα, οφείλει να φέρει και τα βάρη και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτή, ήτοι μεταξύ άλλων και το βάρος απόδειξης ότι αυτή τελείται εντός των ορίων επιμέλειας και ασφάλειας.

Σε κάθε άλλη περίπτωση, η αρχή του επιτρεπτού τεχνικού κινδύνου¹⁶⁴ στο δίκαιο της αστικής ευθύνης θα έμενε χωρίς αντίκρισμα, εάν ο ενάγων ζημιωθείς έφερε όλο το βάρος απόδειξης της αιτιώδους συνάφειας· κι αυτό διότι σε ασαφείς ή αμφισβητούμενες περιπτώσεις, η πιθανότητα μιας αποκλίνουσας αιτιώδους διαδρομής, λόγω και της πολυπλοκότητας των τεχνικών ζητημάτων, δεν θα μπορούσε να αποκλεισθεί. Συνεπώς, η παράνομη επαύξηση του κινδύνου στις περιπτώσεις αυτές θα έμενε ατιμώρητη.

¹⁶¹ *Marburger*, ο.π. σε VersR 1983, σελ. 604· ο ίδιος, Zur Verteilung der Darlegungs- und Beweislast bei der Haftung für Umweltschäden, σε JuS 1986, σελ. 358 – βλ. και τις παραπομπές του τελευταίου στη γερμανική θεωρία, σε υποσημ. 35· *Baumgärtel*, σε JZ 1984, σελ. 1110. Κατ' αποτέλεσμα, με την άποψη αυτή συντάσσονται και οι v. *Bar*, Verkehrspflichten, 1980, σελ. 291 επ· *Deutsch*, Haftungsrecht I, σελ. 247 επ· *Diedrichsen*, σε VersR 66, σελ. 219 επ. κ.α. Με την άποψη αυτή συντάσσεται και ο *Wagner*, σε MünchKomm-BGB, 4. Aufl., § 823 αρ. 316, μόνον όμως αναφορικά με την παράβαση δημοσίου δικαίου κανόνων στο δίκαιο της προστασίας του περιβάλλοντος.

¹⁶² Ιδίως στις περιπτώσεις περιβαλλοντικών ζημιών (βλ. *Marburger*, Zur Verteilung der Darlegungs- und Beweislast bei der Haftung für Umweltschäden, σε JuS 1986, σελ. 354), ιατρικής ευθύνης, μη προαγωγής υπαλλήλου που υπερτερεί έναντι άλλων κλπ.

¹⁶³ Έτσι και *Deutsch*, Haftungsrecht I, 1976, σελ. 247 επ.

¹⁶⁴ Περισσότερα για το θέμα αυτό σε: *Marburger*, Die Regeln, ο.π., σελ. 112 και 121 επ.

Ενώ, σύμφωνα με την εδώ υποστηριζόμενη άποψη, το βάρος οφείλει να επιρριφθεί επί εκείνου, ο οποίος με τη συμπεριφορά του επαύξησε τον δικαϊκά επιτρεπτό και κοινωνικά ανεκτό κίνδυνο, παραβαίνοντας τους κανόνες που τον οριοθετούν. Συνεπώς αυτός θα ευθύνεται – εφόσον συντρέχουν και οι λοιπές προϋποθέσεις – εκτός και αν αποδείξει ότι ο συγκεκριμένος κίνδυνος θα επερχόταν και η ζημιά θα προκαλείτο ακόμη κι αν είχε εφαρμοσθεί ο προσβληθείς κανόνας.

8. Οι κανόνες της τεχνικής ως προστατευτικοί νόμοι υπό την έννοια της § 823 II γερμΑΚ

Είδαμε στο πρώτο τμήμα αυτής της εργασίας ότι η § 823 II χαρακτηρίζεται από τη γερμανική θεωρία ως μία από τις τρεις «μικρές γενικές ρήτρες» του δικαίου των αδικοπραξιών. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, ευθύνεται προς αποζημίωση και όποιος παραβιάζει νόμο, ο οποίος αποσκοπεί στην προστασία ενός άλλου – συντρεχουσών, βεβαίως, και των λοιπών προϋποθέσεων της αδικοπρακτικής ευθύνης.

Η έννοια και το περιεχόμενο της λακωνικής αυτής διάταξης δεν γίνονται εύκολα κατανοητά. Συχνά, παρατηρείται, η διάταξη αυτή δεν παρουσιάζει αυτοτελή πρακτική σημασία, έναντι της ρύθμιση της § 823 I γερμΑΚ. Για το λόγο αυτό, η εξεύρεση και ο προσδιορισμός προστατευτικών νόμων μπορεί να έχει μόνο διευκρινιστική και διασαφητική λειτουργία, δεν προσφέρει ωστόσο τίποτε περισσότερο στην § 823 I.

Αυτοτελή σημασία αποκτά η εν λόγω διάταξη κυρίως στα εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης, επί των οποίων η περιγραφόμενη συμπεριφορά δεν θα συνιστούσε άνευ ετέρου προσβολή της απαιτούμενης στις συναλλαγές επιμέλειας, καθώς και κυρίως στην διεύρυνση της δυνατότητας αποζημίωσης και για καθαρά περιουσιακή ζημιά¹⁶⁵. Καθώς αυτή δεν περιλαμβάνεται μεταξύ των προστατευόμενων εννόμων αγαθών του πραγματικού της § 823 I., η σύγκριση εδώ γίνεται με την § 826 γερμΑΚ. Η αυτοτελής σημασία, λοιπόν, της § 823 II. γερμΑΚ συνίσταται στο γεγονός ότι αποτελεί τη βάση ευθύνης προς αποζημίωση στην περίπτωση πρόκλησης περιουσιακής μόνον ζημίας από αμέλεια, και όχι εκ δόλου. Ορθώς, λοιπόν, η διάταξη αυτή χαρακτηρίζεται ως μία των τριών βασικών διατάξεων του δικαίου των αδικοπραξιών, καθώς καλύπτει περιπτώσεις, οι οποίες άλλως θα έμεναν αρρήθμιστες.

¹⁶⁵ Larenz/Canaris, ο.π., σελ. 431.

Ως «προστατευτικό νόμος», με την έννοια της § 823 II γερμΑΚ, πρέπει να θεωρηθεί κάθε κανόνας δικαίου σύμφωνα με το αρθρ. 2 ΕισΝγερμΑΚ, και μόνον αυτός¹⁶⁶. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν όχι μόνον τυπικοί νόμοι, αλλά και διατάγματα, κανονιστικές πράξεις της διοίκησης, κανονισμοί των ΟΤΑ κλπ¹⁶⁷. Μάλιστα, στη γερμανική θεωρία γίνεται δεκτό ότι «προστατευτικό νόμο» μπορεί να συνιστούν και κανόνες του εθιμικού δικαίου, καθώς και κανόνες που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια της περαιτέρω διάπλασης του δικαίου, ως τρίτο στάδιο ερμηνείας. Ωστε η διάταξη αυτή θα πρέπει να γίνει αντιληπτή ως παραπεμπτικός κανόνας, δια του οποίου βρίσκουν δίοδο στο αστικό δίκαιο κανόνες απ' όλους τους τομείς του δικαίου. Περαιτέρω, ο κανόνας αυτός θα πρέπει να αποσκοπεί στην προστασία (με την έννοια της αποζημίωσης) ατομικών συμφερόντων, του ατόμου, και όχι γενικά στην προστασία της ολότητας¹⁶⁸.

Οι ρυθμίσεις που εκδίδονται από ιδιωτικούς φορείς μπορούν να υπαχθούν στην έννοια του «προστατευτικού νόμου» της § 823 II. γερμΑΚ, μόνον όταν για την κανονιστική αρμοδιότητα αυτή υπάρχει σχετική νομοθετική εξουσιοδότηση, όπως για παράδειγμα επί ΣΣΕ (Tarifverträge)¹⁶⁹. Εφόσον λείπει η νομοθετική εξουσιοδότηση, εκλείπει και η κανονιστική ποιότητα των ρυθμίσεων αυτών ως – νόμων γενικότερα, και ως - «προστατευτικών νόμων» εν προκειμένω.

Όσον αφορά το χαρακτηρισμό των τεχνικών κανόνων ως «προστατευτικών νόμων», με την έννοια της § 823 II γερμΑΚ, θα πρέπει να διακρίνουμε: Σύμφωνα με την κρατούσα στη Γερμανία άποψη, οι ρυθμίσεις που συντάσσονται και εκδίδονται από ιδιωτικούς φορείς, όπως κανόνες DIN και γενικά οι υπέρ-επιχειρησιακοί κανόνες και οι κανόνες των δημοσίου δικαίου επιτροπών, σε καμία περίπτωση δεν έχουν κανονιστική ποιότητα «προστατευτικού νόμου», καθώς σύμφωνα και με τα παραπάνω οι ενώσεις αυτές στερούνται της αρμοδιότητας θέσπισης κανόνων δικαίου, όπως απαιτείται από το αρθρ. 2 ΕισΝγερμΑΚ¹⁷⁰. Οι τεχνικοί αυτοί κανόνες δύνανται να αποτελέσουν τις κατευθυντήριες γραμμές για την ίδρυση υποχρεώσεων πρόνοιας –

¹⁶⁶ RGZ 135, 242, 245· BGH NJW 1977, 1147, 1148· Sörgel/Zeuner, § 823 αρ. 248.

¹⁶⁷ Στον τομέα του δημοσίου δικαίου υπάρχει μεγαλύτερη απόσταση μεταξύ των εννόμων τάξεων της Ελλάδας και της Γερμανίας, και για το λόγο αυτό οι ανωτέρω αναφερόμενες έπειτα από μετάφραση έννοιες δεν θα πρέπει να γίνουν αντιληπτές ως ισοδύναμες των αντίστοιχων ελληνικών. Ωστόσο, η έννοια του «προστατευτικού νόμου», σύμφωνα με την § 823 γερμΑΚ μπορεί να προσεγγισθεί ευκολότερα μέσω του παραλληλισμού της με τα πορίσματα της ελληνικής θεωρίας ως προς τους κανόνες, στους οποίους παραπέμπει η ΑΚ 914, ως λευκός κανόνας δικαίου.

¹⁶⁸ Μια ενδελεχέστερη επισκόπηση της διάταξης αυτής, τόσο σε δογματικό όσο και σε μεθοδολογικό επίπεδο, εκφεύγει των ορίων της παρούσας εργασίας. Για μια πρώτη προσέγγιση των ζητημάτων αυτών, και ιδίως της διαμάχης περί του πεδίου εφαρμογής της διάταξης αυτής, της σχέσης της με την § 823 I. γερμΑΚ και τη σχέση μεταξύ υποχρεώσεων πρόνοιας (Verkehrspflichten) και προστατευτικών νόμων, βλ. Mertens, σε MünchKomm § 823, αρ. 160 επ.

¹⁶⁹ Πρβλ. Mertens, σε MünchKomm § 823, αρ. 182, υποσημ. 393.

¹⁷⁰ Larenz/Canaris, ο.π., σελ. 433· Marburger, ο.π., σε VersR 1983, σελ. 605. Πληθώρα γερμανικών αποφάσεων επί του θέματος παραθέτει ο Staudinger/Hager, BGB, § 823, G 13 και 70.

σύμφωνα και με τα παραπάνω – σε καμία περίπτωση όμως δεν δύναται να καταταχθούν στο πραγματικό της § 823 II γερμΑΚ, καθώς λείπει από αυτούς η κανονιστική ποιότητα του νόμου.

Η νομική φύση των διατάξεων για την πρόληψη των ατυχημάτων (Unfallverhütungsvorschriften) είναι αμφισβητούμενη. Μεγάλο τμήμα της γερμανικής θεωρίας και σχεδόν σύμπασα η γερμανική νομολογία θεωρεί ότι οι κανόνες αυτοί δεν θα πρέπει να ενταχθούν στη χορεία των «προστατευτικών νόμων», καθώς οι ρυθμίσεις αυτές, μολονότι είναι κανόνες δικαίου με την έννοια του αρθρ. 2 ΕισΝγερμΑΚ, έχουν μόνον εσωτερικό χαρακτήρα και συνεπώς δεν εκδηλώνουν καμία εξωτερική επενέργεια στην προστασία των τρίτων¹⁷¹. Αντιθέτως, επιχειρήματα που στηρίζονται στην άποψη ότι οι διατάξεις αυτές εκδίδονται από τις επαγγελματικές οργανώσεις προς ίδιον αυτών συμφέρον, για να αποφύγουν περιουσιακές ζημιές λόγω εργατικών ατυχημάτων¹⁷², παραγνωρίζουν την ίδια τη σημασία και το σκοπό της προστασίας της εργασίας και του εργαζομένου, και ηχούν σήμερα ξεπερασμένα.

Κατά της άποψης αυτής, ωστόσο, ασκείται κριτική από τμήμα της θεωρίας¹⁷³. Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι το επιχείρημα ότι οι κανόνες αυτοί αποβλέπουν μόνον στην προστασία των περιουσιακών συμφερόντων του υπόχρεου προς τήρησή τους, και όχι στην προστασία του εργαζομένου είναι ανακριβές· ήδη από διατάξεις του SGB (Κώδικα Κοινωνικής Ασφάλισης) απορρέει αναγκαστικώς ότι ο πρωταρχικός ρόλος των UVV είναι η προστασία των απασχολούμενων από εργατικά ατυχήματα. Δεν αποτελεί άλλωστε επιχείρημα κατά της αναγνώρισής τους ως «προστατευτικών νόμων» το γεγονός ότι δεσμεύουν μόνο τις επιχειρήσεις και τους ασφαλισμένους, και όχι τρίτους· και αυτό, διότι η διατύπωση § 823 II γερμΑΚ δεν φαίνεται να συνηγορεί υπέρ μιας ερμηνευτικής εκδοχής ότι περιορισμοί ως προς το υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής ενός κανόνα δικαίου εμποδίζουν την αναγόρευσή του σε «προστατευτικό νόμο»· ότι δηλαδή θα πρέπει απαραιτήτως να απευθύνεται ο κανόνας αυτός προς ένα απεριόριστο κύκλο ενδιαφερόμενων προσώπων. Αρκεί ότι ο ζημιώσας ήταν νομικά υποχρεωμένος προς τήρηση του προσβληθέντος κανόνα δικαίου. Προβάλλεται επίσης το ακόλουθο επιχείρημα: το γεγονός ότι η προσβολή των UVV συνιστά σε κάθε περίπτωση «πταίσμα» (Ordnungswidrigkeit), συνιστά συστηματικό επιχείρημα υπέρ της θεώρησής τους ως «προστατευτικών νόμων»¹⁷⁴.

¹⁷¹ BGH NJW 1968, 841, 842· VersR 1955, 105· 1969, 827, 828· OLG Köln VersR 1997, 1355, 1356. *Mertens*, σε MünchKomm, § 823 αρ. 158· *Larenz/Canaris*, ο.π., σελ. 433. Την τελευταία αυτή αιτίαση δέχεται και ο *Marburger*, Die Regeln, ο.π., σελ. 477 επ., ο οποίος ωστόσο αναγνωρίζει τους κανόνες αυτούς ως «προστατευτικούς νόμους». Βλ. στη συνέχεια.

¹⁷² Έτσι *Staudinger/Schäfer*, BGB § 823, αρ. 608· την άποψη αυτή ανασκευάζουν οι *Mertens*, σε MünchKomm, § 823 αρ. 184· *Marburger*, Die Regeln, ο.π., σελ. 478.

¹⁷³ Υπέρ της αναγνώρισης των UVV ως προστατευτικών νόμων: *Marburger*, ο.π., σε VersR 1983, σελ. 605· ο ίδιος, Die Regeln, ο.π. σελ. 477· *Staudinger/Hager*, BGB § 823 αρ. G 14· *Sörgel/Zeuner*, BGB § 823, αρ. 309.

¹⁷⁴ *Staudinger/Hager*, BGB, § 823, G 14.

Ακόμη και αυτή η άποψη, πάντως, που αναγνωρίζει τους κανόνες αυτούς για την πρόληψη των ατυχημάτων (Unfalverhütungsvorschriften) ως «προστατευτικούς νόμους» σύμφωνα με την § 823 II γερμΑΚ, καταλήγει ότι η πρακτική σημασία είναι ελάχιστη. Και αυτό, διότι οι διατάξεις αυτές ισχύουν μόνο μεταξύ ασφαλισμένων και επιχειρήσεων και δεν αποσκοπούν στην προστασία τρίτων προσώπων, μη ανηκόντων στον κύκλο των ασφαλισμένων¹⁷⁵. Και δεύτερον, και ίσως σημαντικότερο, περιλαμβάνουν στον προστατευτικό σκοπό τους μόνο τα έννομα αγαθά της ζωής και της υγείας και σωματικής ακεραιότητας, και όχι την ιδιοκτησία ή περιουσία (§§ 104 επ. SGB VII). Συνεπώς, και οι διαφορές μεταξύ των ως άνω απόψεων είναι ασήμαντες.

Εντούτοις, οι κανόνες αυτοί, οι οποίοι είναι το απόσταγμα μακροχρόνιας πείρας στο πεδίο των κινδύνων πρόκλησης εργατικών ατυχημάτων, ανάλογα με τον συγκεκριμένο επιχειρηματικό κλάδο, είναι σαφώς κατάλληλοι για την δημιουργία και συγκεκριμενοποίηση υποχρεώσεων πρόνοιας, και διατηρούν αμείωτη τη σημασία τους στο πλαίσιο της § 823 I γερμΑΚ.

Αντιθέτως, κανόνες που προέρχονται από τους τομείς του δικαίου της τεχνικής ασφάλειας και της προστασίας του περιβάλλοντος, σύμφωνα με την κρατούσα γνώμη, πρέπει να θεωρηθούν ως «προστατευτικοί νόμοι», ακόμη και όταν προβλέπεται από αυτούς η έκδοση ειδικότερων διοικητικών πράξεων, οι οποίες θα καθορίζουν τα επιτρεπτά τεχνικά όρια ανάληψης των δραστηριοτήτων, ή ακόμη και διοικητικών εγκρίσεων - αδειών λειτουργίας εγκαταστάσεων κλπ. Ωστόσο, για να ευδοκιμήσει μια αγωγή αποζημίωσης ερειδόμενη επ' αυτών των κανόνων, τη στιγμή που υπάρχει η προβλεπόμενη από αυτούς διοικητική άδεια για τη συγκεκριμένη εγκατάσταση ή που πληρούνται οι προβλέψεις των διοικητικών πράξεων, θα πρέπει να υστερούν τα μέτρα ασφαλείας που τηρούνται, βάσει του ελέγχου των διοικητικών αρχών, από αυτά που προβλέπονται στους νόμους τεχνικής ασφάλειας ή προστασίας του περιβάλλοντος. Με αυτή τη στάθμιση λαμβάνονται υπ' όψιν τόσο τα συμφέροντα των επιχειρήσεων, για κατ' αρχήν εμπιστοσύνη στις διοικητικές πράξεις ή άδειες, όσο και τα συμφέροντα των ιδιωτών να προστατεύονται από τη μη επίδειξη της απαιτούμενης στις συναλλαγές επιμέλειας, στην οποία δεν ανταποκρίνονται οι ειδικότερες μεν, αλλά χαμηλότερης ασφάλειας διοικητικές πράξεις¹⁷⁶.

¹⁷⁵ *Marburger*, ο.π., σε VersR 1983, σελ. 605· *Wagner*, σε MünchKomm-BGB, 4. Aufl., § 823 αρ. 325· BGH NJW 1984, 360, 362. Αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή οι κανόνες αυτοί δεν θα πρέπει να τηρούνται μόνον για τους εργαζόμενους στην επιχείρηση, αλλά υποχρεώνουν την επιχείρηση και ισχύουν και έναντι τρίτων, εκφράζεται σε πολλές αποφάσεις του Γερμανικού Ανώτατου Ακυρωτικού (BGH VersR 1957, 614, 615· 1959, 290, 291· 1967, 133, 134· 1975, 812, 813).

¹⁷⁶ *Marburger*, Die Regeln, ο.π., σελ. 483· *Mertens*, σε MünchKomm § 823, αρ. 177.

V. Η ΑΔΙΚΟΠΡΑΚΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ – ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Φαινομενολογία από την ελληνική νομολογία: Η σημασία των *stricto sensu* κανόνων της τεχνικής

Η σημασία των τεχνικών κανόνων στο πεδίο του δικαίου της αδικοπρακτικής ευθύνης, μολονότι δεν έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την ελληνική θεωρία, εντούτοις διαφαίνεται στην ελληνική νομολογία. Εξετάζοντας κανείς τη σχετική ελληνική νομολογία, διαπιστώνει πως τα ελληνικά δικαστήρια, κατά έναν τρόπο σχεδόν διαισθητικό, αντιλαμβάνονται κάποια σύνδεση μεταξύ των τεχνικών κανόνων και της θεμελίωσης της ευθύνης από αδικοπραξία· εντούτοις, συνήθως περιορίζονται στην μηχανική σχεδόν αναπαραγωγή μιας παρόμοιας και τυπικής αιτιολογίας, αναφορικά με το θέμα της σχέσης μεταξύ τήρησης ή παράβασης του τεχνικού κανόνα και παρανομίας, πταίσματος ή αιτιώδους συνάφειας, χωρίς η δογματική ένταξη του ζητήματος και η θεμελίωσή του ερμηνευτικώς επί των ισχυόντων διατάξεων να απασχολεί περαιτέρω. Σύμφωνα με τη φρασεολογία των αποφάσεων αυτών: *«Ο χαρακτηρισμός της παραλείψεως ως παράνομης συμπεριφοράς προϋποθέτει την ύπαρξη νομικής υποχρέωσης για επιχείρηση της ενέργειας που παραλήφθηκε. Τέτοια νομική υποχρέωση μπορεί να προκύπτει, εφόσον πρόκειται για πρόσωπο που ανήκει σε συγκεκριμένο επαγγελματικό κύκλο, και από κανόνες που κατά νόμο ή κατά κοινή αναγνώριση είναι εφαρμοστέοι στον κύκλο αυτό και επιβάλλουν την επιχείρηση ορισμένων ενεργειών... Εξάλλου, μορφή υπαιτιότητας είναι και η αμέλεια, η οποία υπάρχει όταν δεν καταβάλλεται η επιμέλεια που απαιτείται στις συναλλαγές, δηλαδή αυτή που, αν καταβαλλόταν, με μέτρο τη συμπεριφορά του μέσου συνετού και επιμελούς ανθρώπου του κύκλου δραστηριότητας του ζημιώσαντος, θα καθιστούσε δυνατή την αποτροπή του ζημιογόνου αποτελέσματος¹⁷⁷»*.

Μια πρώτη σειρά αποφάσεων ανώτατου ελληνικού δικαστηρίου, που καταπιάνεται, έστω και όχι απολύτως συνειδητά, με το ζήτημα αυτό, είναι οι 183-186/1987 του Α' Τμήματος του ΑΠ¹⁷⁸. Αντικείμενο των αποφάσεων αυτών ήταν η βλάβη ή καταστροφή δένδρων και καρπών λόγω πυρκαγιάς, που προκλήθηκε από αποκοπή τμήματος καλωδίου της ΔΕΗ, σε αγροτεμάχια με ελαιόδενδρα. Οι ενάγοντες, και ήδη αναιρεσίβλητοι, άσκησαν αγωγή κατά της ΔΕΗ για αποζημίωση, καθώς, σύμφωνα με τις παραδοχές των δικαστηρίων της ουσίας,

¹⁷⁷ Πρβλ. τις πρόσφατες ΑΠ 1240/2008, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος· ΑΠ 294/2007, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος.

¹⁷⁸ Δ/ΝΗ 1988, 492.

διαπιστώθηκε ότι η πυρκαγιά προεκλήθη «...από την πτώση, στα χόρτα, διαπύρων τεμαχιδίων μετάλλου που προήρχοντο από την τήξη και αποκοπή τμήματος καλωδίου ενός από τους ηλεκτροφόρους αγωγούς τους στηριζομένους στον ανωτέρω στύλο, στο σημείο συνδέσεως, μέσω μεταλλικού σφιγκτήρος, της γέφυρας με τον αγωγό, λόγω ισχυρού ηλεκτρικού σπινθήρος. Τον οποίο προκάλεσε η μείωση της αγωγιμότητας του αγωγού, που ήταν αποτέλεσμα χαλαρώσεως του σφιγκτήρος, από παλαιότητα και οξείδωση του, καθώς και ελαττωματικής συσφίξεως του από τεχνίτες και εργάτες της αναιρεσειούσης, προστηθέντες, εκ μέρους της, στην υπηρεσία αυτή...».

Συμπεραίνει, λοιπόν, ο ΑΠ από τα ανέλεγκτα πραγματικά περιστατικά ότι: «...(Η πυρκαγιά) πρέπει ν' αποδοθεί σε αμέλεια των αρμοδίων υπαλλήλων και τεχνιτών της αναιρεσειούσης που ήταν εντεταλμένοι να συντηρούν και επιβλέπουν το ανωτέρω δίκτυο. Οι οποίοι, στις γενομένες, από αυτούς, συντηρήσεις και επιθεωρήσεις του δικτύου, δεν κατέβαλαν την απαιτούμενη επιμέλεια και προσοχή, την καταβαλλομένη από μέσο συνετό άνθρωπο. Με αποτέλεσμα να μην παρατηρήσουν τη χαλάρωση του σφιγκτήρος και να μην ενεργήσουν, σύμφωνα με τους σχετικούς *τεχνικούς κανόνες*, την έγκαιρη συντήρηση του εξαρτήματος και την άρση της βλάβης και ειδικότερα την αντικατάσταση ή σύσφιγξη του χαλαρωμένου σφιγκτήρος, για να αποτραπεί κίνδυνος πυρκαγιάς από την δημιουργία σπινθήρος...». Η συμπεριφορά αυτή, κατά την κρίση του ΑΠ, πληροί τις προϋποθέσεις της παράνομης και υπαίτιας συμπεριφοράς, συνδεδόμενη αιτιωδώς με το ζημιόγono αποτέλεσμα (αρθρ. 914, 922, 298 και 330 ΑΚ). Όπως υποδηλώνει η φρασεολογία της απόφασης, η μη σύμφωνη με τους τεχνικούς κανόνες συμπεριφορά των τεχνικών συνδέεται τόσο με το στοιχείο του πταίσματος, της αμέλειας ως μορφής υπαιτιότητας, (η καταβαλλόμενη από μέσο συνετό άνθρωπο επιμέλεια και προσοχή), όσο και με αυτό του παρανόμου: οι τεχνικοί δεν ενήργησαν σύμφωνα με τους σχετικούς τεχνικούς κανόνες, άρα παρέλειψαν να επιδείξουν μια επιτασσύμενη από τους κανόνες αυτούς συμπεριφορά, την οποία όφειλαν και μπορούσαν να επιδείξουν· ακριβώς, όμως για να αναγορεύεται η παράλειψη αυτή σε νομικά σημαντική συμπεριφορά, συνεπάγεται ότι υφίσταται μια υποχρέωση επιτάσσουσα μια συγκεκριμένη συμπεριφορά: η εμπεριεχόμενη στον (άγραφο ή απλά μη μνημονεύόμενο στην απόφαση;) τεχνικό κανόνα περί συντήρησης των ηλεκτροφόρων στύλων!

Στο ίδιο μήκος κύματος κυμαίνονται αποφάσεις, οι οποίες καταγιγνώσκουν (αντικειμενικώς και υποκειμενικώς) αμελή συμπεριφορά εργοδοτών ή εργολάβων σε οικοδομικά έργα, από μη τήρηση των απαραίτητων μέτρων ασφαλείας, τα οποία όμως δεν προβλέπονται σε συγκεκριμένη νομοθετική διάταξη, αλλά πηγάζουν από εμπειρικούς τεχνικούς κανόνες· στις αποφάσεις αυτές και προς επίρρωσιν της αιτιολογίας του, το δικαστήριο εντάσσει τους κανόνες αυτούς στα *διδάγματα της κοινής πείρας* (336 § 4 ΚΠολΔ). Έτσι η μη χρήση γερανού ή ειδικής

φυσούνας κατά τη διάρκεια εργασιών απομάκρυνσης ξυλείας (καδρονιών) από οικοδομή, κατά την οποία επήλθε θανατηφόρος τραυματισμός εργαζομένου σ' αυτήν από πτώση καδρονιού, σύμφωνα με τους κανόνες της τεχνικής, παρ' ότι δεν προβλέπεται ειδικώς σε κάποιο κανόνα δικαίου, ωστόσο ενδεικνύει την αμελή συμπεριφορά των εποπτευόντων εργολάβων¹⁷⁹. Το ίδιο και η μη χρησιμοποίηση λαμπτήρα αντιακρηκτικού τύπου, αντί του συνήθους λαμπτήρα πυρακτώσεως, πάνω από δεξαμενή παραγωγής πλαστικού, για την μη πρόκληση σπινθήρα και την ανάφλεξη των αναθυμιάσεων¹⁸⁰.

Η σύνδεση των κανόνων της τεχνικής με τα διδάγματα της κοινής πείρας επιχειρείται, όμως, και για τη θεμελίωση ενός άλλου στοιχείου της αδικοπρακτικής ευθύνης του παραβάντος τους τεχνικούς κανόνες: της αιτιώδους συνάφειας. Αξιόλογη στο σημείο αυτό είναι η απόφαση ΑΠ 285/2008¹⁸¹. Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αυτής είναι τα ακόλουθα: Στο υψηλότερο σημείο μιας ανηφορικής πλαγιάς στην Εύβοια λειτουργούσε ένα ελαιοτριβείο, του οποίου τα λύματα διέρχοντο υπογείως δια των ευρισκομένων σε χαμηλότερο επίπεδο κατοικημένων ακινήτων, και κατέληγαν σε παρακείμενο χείμαρρο, και από εκεί στον κόλπο της Κύμης. Για τη μεταφορά τους αυτή, χρησιμοποιήθηκε απλός πλαστικός αγωγός βυθισμένος σε μικρό βάθος κάτω από το έδαφος, και όχι «εγκιβωτισμός τούτου (αγωγού) σε άμμο λατομείου, τουλάχιστον 1 μέτρο κάτω από την επιφάνεια του εδάφους και επίχωσή του με διαβαθμισμένο ποταμίσιο αμμοχάλικο», όπως οι τεχνικοί κανόνες επέτασσαν. Σημειωτέον ότι τα λύματα του ελαιοτριβείου (μούργα) δεν υφίσταντο την απαραίτητη επεξεργασία και για το λόγο αυτό στη λειτουργούσα το ελαιοτριβείου ομόρρυθμη εταιρεία είχε επιβληθεί διοικητικό πρόστιμο. Έτσι οι ομόρρυθμοι εταίροι επεδείκνυν διττώς αμελή συμπεριφορά, μη επεξεργαζόμενοι τα λύματα του ελαιοτριβείου και μη επιμελούμενοι τη διοχέτευσή τους δια των γειτονικών ακινήτων κατά τις επιταγές των σχετικών τεχνικών κανόνων.

Κατά τη διάρκεια των συνηθισμένων για την περιοχή κατολισθήσεων εξαιτίας των χειμερινών βροχοπτώσεων, έσπασε ο πλαστικός αγωγός των λυμάτων, και τα αναβρύζοντα καυστικά λύματα προκάλεσαν σημαντικές φθορές στα γειτονικά ακίνητα. Ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι οι ανωτέρω παραλείψεις των ομορρύθμων εταίρων συνιστούσαν παράνομη (αντίθετη στις επιταγές της καλής πίστης και στην επιμέλεια που οφείλει να επιδεικνύει κάθε πολίτης) και υπαίτια (αμελή) συμπεριφορά. Το σημαντικότερο στοιχείο της απόφασης, ωστόσο, είναι ότι απέρριψε τον ισχυρισμό των ζημιωσάντων περί διακοπής του αιτιώδους συνδέσμου, λόγω του γεγονότος ανωτέρας βίας (κατολίσθηση) που εμφίλοχώρησε, δεχόμενη αντιθέτως την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της αμελούς συμπεριφοράς των τελευταίων και της επελθούσας ζημίας. Ουσιαστικά, ο Άρειος Πάγος, εν είδει «εκ πρώτης όψεως απόδειξης», επέρριψε το βάρος

¹⁷⁹ ΑΠ 60/2003, ΝοΒ 2003,1627· Δ/νη 2003,709.

¹⁸⁰ ΑΠ 1122/2007, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος.

¹⁸¹ Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος.

απόδειξης της μη συνδρομής του αιτιώδους συνδέσμου στους εναγόμενους και ήδη αναιρεσεύοντες. Σύμφωνα με το αιτιολογικό της απόφασης:

«Αιτιώδης δε συνάφεια υπάρχει, όταν η πράξη ή παράλειψη του ευθυνόμενου προσώπου, ήταν κατά τα διδάγματα της κοινής πείρας ικανή και μπορούσε αντικειμενικά να επιφέρει κατά τη συνηθισμένη και κανονική πορεία των πραγμάτων, το επιζήμιο αποτέλεσμα... Είναι βέβαια αληθές, ότι οι προαναφερόμενες κατολισθήσεις, που σημειώθηκαν το Δεκέμβριο του 2002, αποτελούν αναπότρεπτο φυσικό γεγονός. Πλην όμως, το αναπότρεπτο αυτό γεγονός δεν αποτελεί ανωτέρα βία αναφορικά με τη ζημία που προκλήθηκε στην ενάγουσα. Όχι μόνο διότι υπήρχε δυνατότητα πρόβλεψης και αντιμετώπισης του αναπότρεπτου φυσικού γεγονότος, αλλά και γιατί οι κατολισθήσεις που εκδηλώθηκαν συνδυάζονται και με την υπαιτιότητα των ομορρύθμων εταίρων (1ου και 3ου των εναγομένων), οι οποίοι -από βαριά αμέλεια- παραμέλησαν να αποτρέψουν τη ζημία ως συνέπεια του περιστατικού της "ανωτέρας βίας", αφού, όπως εκτέθηκε παραπάνω, ούτε κατασκεύασαν ούτε έθεσαν σε λειτουργία τις δεξαμενές εξουδετέρωσης και καθίζησης προκειμένου να αποδυναμώνεται και να εκμηδενίζεται η τοξικότητα των υγρών αποβλήτων του ελαιοτριβείου, αλλά και, περαιτέρω, *δεν έλαβαν τα κατάλληλα μέτρα (τα οποία αναφέρθηκαν ανωτέρω) προστασίας του ως άνω πλαστικού αγωγού, μέσω του οποίου διοχετεύονταν τα λύματα του ελαιοτριβείου*. Αποδείχθηκε, λοιπόν, ότι η ζημία που προξενήθηκε στην ενάγουσα οφείλεται στην παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά των ομορρύθμων εταίρων, που αντιπροσώπευαν την ομόρρυθμη εταιρία και επομένως όλοι οι εναγόμενοι ευθύνονται εις ολόκληρον...».

Τέλος, θα πρέπει να προστεθεί στην παρούσα ενότητα και μια ακόμη σειρά αποφάσεων: αυτές, οι οποίες επικαλούνται τη διάταξη του αρθρ. 286 ΠΚ¹⁸², περί παραβάσεως των κοινώς ανεγνωρισμένων κανόνων της τεχνικής, ως κανόνα θεμελιωτικό της παράνομης συμπεριφοράς (παραλείψεως), κατά την έννοια του αρθρ. 914 ΑΚ¹⁸³. Αυτή η νομική βάση χρησιμεύει ως όχημα εισόδου των κανόνων της τεχνικής στη διαγνωστική περί αδικοπρακτικής ευθύνης δίκη. Οι αποφάσεις αυτές θα σχολιαστούν σε επόμενη ενότητα της παρούσας εργασίας.

¹⁸² Για την οποία βλ. π.κ.

¹⁸³ Βλ. τις πρόσφατες ΑΠ 1240/2008 (παράλειψη υποθεμελίωσης όμορων οικοδομών κατά την εκτέλεση οικοδομικών εργασιών), ΑΠ 294/2007 (κατάρρευση οικοδομής λόγω λανθασμένων στατικών μελετών) και ΑΠ 1614/2007 (κατάρρευση κτιρίου λόγω παραλείψεων κατά την ανοικοδόμηση και αυθαιρέτων επεμβάσεων), Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος.

2. Φαινομενολογία από την ελληνική νομολογία: Οι σημασία των νομοθετικά θεσπισμένων κανόνων της τεχνικής του δικαίου της τεχνικής και εργασιακής ασφάλειας

Μια άλλη σειρά αποφάσεων που θα πρέπει να μας απασχολήσει, είναι οι σχετικές με τη επιρροή της τήρησης ή μη των - νομοθετικών εδώ! - κανόνων της τεχνικής στη αδιοπρακτική ευθύνη του εργοδότη για εργατικά ατυχήματα, καθώς και του εργολάβου για ζημίες σε εργαζόμενους ή τρίτους. Οι αποφάσεις αυτές, κατά την ερμηνεία και εφαρμογή της διατάξεως του αρθρ. 914 ΑΚ, επικαλούνται νομοθετικές διατάξεις από το δίκαιο της τεχνικής και εργασιακής ασφάλειας για να θεμελιώσουν την παράνομη, αλλά και υπαίτια συμπεριφορά του εργοδότη ή εργολάβου, συνιστάμενη συνήθως σε παράλειψη τήρησης των διατάξεων των κανόνων αυτών. Έτσι, η μη τήρηση των διατάξεων του π.δ. 70^α/88 για την προστασία των εργαζομένων που εκτίθενται σε αμιάντο κατά την εργασία¹⁸⁴, των διατάξεων του π.δ. 778/80 «περί των μέτρων ασφαλείας κατά την εκτέλεση οικοδομικών εργασιών»¹⁸⁵, συνιστά παράνομη (αντίθετη στην απαιτούμενη στις συναλλαγές επιμέλεια) και υπαίτια (αμελή τουλάχιστον) συμπεριφορά.

Υποκατηγορία των αποφάσεων αυτών είναι όσες ασχολούνται με το ζήτημα της «ειδικής» αμέλειας του αρθρ. 16 § 1 ν. 551/1915 για τα εργατικά ατυχήματα, ως νομικής βάσης για την αξίωση αποζημίωσης του ζημιωθέντα από εργατικό ατύχημα, μόνο όμως για περιουσιακή ζημία. Σύμφωνα με πάγια διατύπωση των αποφάσεων αυτών: «Η διάταξη του άρθρου 16 παρ. 1 του ν. 551/1915 κατά την οποία ο παθών σε εργατικό ατύχημα ή τα κατά το άρθρο 6 αυτά πρόσωπα (κληρονόμοι σε περίπτωση θανάτου), δικαιούνται να εγείρουν την αγωγή του κοινού αστικού δικαίου και να ζητήσουν πλήρη αποζημίωση μόνον όταν το ατύχημα μπορεί να αποδοθεί σε δόλο του εργοδότη ή των προστηθέντων του ή όταν επήλθε σε εργασία στην οποία δεν τηρήθηκαν οι διατάξεις νόμων, διαταγμάτων ή κανονισμών για τους όρους ασφαλείας των εργαζομένων και εξαιτίας της μη τηρήσεως αυτών, αναφέρονται στην επιδίκαση αποζημιώσεως για περιουσιακή ζημία και όχι στη χρηματική ικανοποίηση για ηθική ζημία, για την οποία δεν υπάρχει πρόβλεψη στον ανωτέρω νόμο και εφαρμόζονται γι' αυτό μόνο οι γενικές διατάξεις...». Μάλιστα, στην περίπτωση αυτή οι εν λόγω διατάξεις πρέπει να προβλέπουν ειδικώς τους όρους ασφαλείας των εργαζομένων, δηλαδή να προσδιορίζουν τους όρους αυτούς,

¹⁸⁴ «... η μέτρηση αμιάντου στον αέρα του χώρου εργασίας, ο περιορισμός με υγρές μεθόδους της δημιουργίας και διασποράς σκόνης στο περιβάλλον, η γενική ενημέρωση των εργαζομένων και τακτά χρονικά διαστήματα για τους πιθανούς κινδύνους για την υγεία από την έκθεση στον αμιάντο, οι προφυλάξεις με τη χρήση του κατάλληλου ατομικού προστατευτικού εξοπλισμού και ενδυμάτων, η επίβλεψη της υγείας των εργαζομένων από τον αρμόδιο ιατρό εργασίας της επιχείρησης κ.α». ΜΠρΑθ 169/2009, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος.

¹⁸⁵ Παράλειψη λήψεως μέτρων ασφαλείας κατά του κινδύνου ανατροπής ικριώματος – αρθρ. 14 π.δ. 778/1980. ΑΠ 137/2008, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος.

μνημονεύοντας και συγκεκριμένα μέτρα, μέσα και τρόπους για την επίτευξή τους και δεν αρκεί να επήλθε το ατύχημα από τη μη τήρηση όρων, που επιβάλλονται από την κοινή αντίληψη, τη γενική υποχρέωση πρόνοιας και την απαιτούμενη στις συναλλαγές επιμέλεια, χωρίς να προβλέπονται από ειδική διάταξη νόμου¹⁸⁶.

Με νομική βάση την ειδική αυτή διάταξη (και όχι τις γενικές διατάξεις του ΑΚ), η περιουσιακή ζημία από εργατικό ατύχημα αποκαθίσταται από τον εργοδότη, πέρα από τις περιπτώσεις δόλου του, και στην περίπτωση που αυτός επιδεικνύει την «ειδική αμέλεια» του άρθρου αυτού, συνιστάμενη σε μη τήρηση των διατάξεων νόμων, διαταγμάτων ή κανονισμών για τους όρους ασφαλείας των εργαζομένων¹⁸⁷. μη τήρηση, δηλαδή, μεταξύ άλλων και των κανόνων της τεχνικής, που έχουν προσλάβει τη μορφή κανόνα δικαίου. Η αμέλεια στις αποφάσεις αυτές, και σύμφωνα και με την κρατούσα και στην ελληνική θεωρία θέση, εκλαμβάνεται τόσο ως μορφή αντικειμενικά αμελούς, αντισυναλλακτικής – ουσιαστικά δε παράνομης – συμπεριφοράς, όσο και ως μορφή υπαιτιότητας· η παράλειψη τήρησης των κανόνων αυτών, αντίθετη με την απαιτούμενη στις συναλλαγές επιμέλεια, συνιστά τόσο παράνομη όσο και υπαίτια συμπεριφορά.

Αυτή η αντικειμενικά και υποκειμενικά αμελής συμπεριφορά επιδεικνύεται όταν δεν τηρούνται, για παράδειγμα: Οι διατάξεις του π.δ. 778/1980 "περί των μέτρων ασφαλείας κατά την εκτέλεση οικοδομικών εργασιών" από τους κατά νόμο υπεύθυνους του έργου¹⁸⁸, του ΠΔ 1073/1981 "Εργασίες αρμοδιότητας Πολιτικού μηχανικού. Μέτρα ασφαλείας"¹⁸⁹ καθώς και του ν. 1396/1983 με τον οποίο ορίζονται τα μέτρα ασφαλείας σε οικοδομές και ιδιωτικά έργα¹⁹⁰, του Π.Δ. 305/96 με τίτλο "Ελάχιστες προδιαγραφές ασφάλειας και υγείας που πρέπει να εφαρμόζονται στα προσωρινά ή κινητά εργοτάξια σε συμμόρφωση προς την οδηγία

¹⁸⁶ Ολ. ΑΠ 26/1995 σε ΑρχΝ/1996,263· Δ/νη 1996, 38· ΕΕργΔ 1996, 459· ΑΠ 963/ 2007, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος.

¹⁸⁷ Εφόσον, εννοείται, συντρέχουν και οι λοιπές προϋποθέσεις του αρθρ. 914 ΑΚ.

¹⁸⁸ Αρθρ. 20: «Φωταγωγοί, φρεάτια ανελκυστήρων και εν γένει ανοίγματα επί των δαπέδων, δέον όπως προστατεύονται είτε περιμετρικώς δι' ανθεκτικών κιγκλιδωμάτων (...) είτε διά της πλήρους καλύψεώς τους δι' αμετακινήτου στερεού σανιδώματος (...) είτε διά της τοποθετήσεως σιδηρού πλέγματος οπλισμού, στερεουμένου εντός της πλακός κατά την κατασκευή της – ΑΠ 69/2007, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος.

¹⁸⁹ Π.χ. αρθρ. 77: «Η ηλεκτροδότηση των έργων του εργοταξίου πρέπει να γίνεται από πίνακα διανομής και τροφοδοσίας, που να βρίσκεται σε άριστη κατάσταση, να συντηρείται από αδειούχο ηλεκτροτεχνίτη και να φέρει αυτόματο προστατευτικό διακόπτη διαφυγής» - ΑΠ 1609/2001, Δ/νη 2002, 386.

¹⁹⁰ «Ο επιβλέπων μηχανικός πρέπει να παρίσταται ανελλιπώς, καθ' όλη την διάρκεια της ημερήσιας εργασίας στις οικοδομικές και εν γένει εργοταξιακές εργασίες και υποχρεούται να επιβλέπει την τήρηση των μέτρων ασφαλείας» - ΑΠ 1042/2008, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος (θάνατος εργάτη που δεν φορούσε προστατευτικό κράνος και στολή, από αποκόλληση της αντλίας σκυροδέματος που χειριζόταν). «Ο εργολάβος και υπεργολάβος του έργου ανεξάρτητα αν αυτό εκτελείται ολικά ή κατά τμήματα με υπεργολάβους, είναι συνυπεύθυνοι και υποχρεούνται α) να λαμβάνουν και τηρούν όλα τα μέτρα ασφαλείας που αφορούν το έργο, β) να τηρούν σύμφωνα με τους κανόνες της επιστήμης και της τέχνης τις οδηγίες του επιβλέποντος μηχανικού και γ) να εφαρμόζουν τη μελέτη μέτρων ασφαλείας, τα οποία προβλέπονται από τις διατάξεις που ισχύουν εκάστοτε για την υγιεινή και ασφάλεια της εργασίας» –ΜΠρΑθ 1389/2008, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος· ΑΠ 1118/2007 Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος· ΑΠ 1609/2001 Δ/ΝΗ 2002,386.

92/57/ΕΟΚ"¹⁹¹, του ν. 1568/1985 “Υγιεινή – Ασφάλεια των εργαζομένων”¹⁹² κλπ.· αντιθέτως, δεν πληρούται αυτή η προϋπόθεση στην περίπτωση των διατάξεων των άρθρων 7 παρ. 1 και 8β’ και 12 παρ. 1-3 του π.δ. 17/1996 “Μέτρα για τη βελτίωση της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων κατά την εργασία σε συμμόρφωση με τις οδηγίες 89/391/ΕΟΚ και 91/383/ΕΟΚ”, καθώς και εκείνες του άρθρου 10 παρ. 1 αριθ. 14.3 του π.δ. 16/1996 “Ελάχιστες προδιαγραφές ασφάλειας και υγείας στους χώρους εργασίας σε συμμόρφωση με την οδηγία 89/654/ΕΟΚ”, καθώς «δεν προσδιορίζονται με αυτές οι συγκεκριμένοι όροι, που πρέπει να τηρηθούν για την ασφάλεια των εργαζομένων, καθώς και τα συγκεκριμένα μέτρα, μέσα και τρόποι, που είναι απαραίτητα για την επίτευξη του σκοπού αυτού...»¹⁹³.

3. Ο χαρακτηρισμός της μη τήρησης των κανόνων της τεχνικής, ως νομικά σημαντικής παραλείψεως

Σύμφωνα με την κρατούσα στη θεωρία άποψη¹⁹⁴, για να είναι παράνομη η παράλειψη, ως ανθρωπίνη συμπεριφορά, πρέπει να υφίσταται νομική υποχρέωση προς ενέργεια. Η νομική αυτή υποχρέωση θα εντοπίζεται είτε στο νόμο, είτε στη σύμβαση, είτε θα επιβάλλεται από την καλή πίστη και τις γενικές υποχρεώσεις πρόνοιας και ασφάλειας, βάσει των γενικών ρητρών.

Στην περίπτωση της παράνομης παράλειψης, ωστόσο, που συνίσταται σε μη τήρηση των κανόνων ενός επαγγελματικού κύκλου, που καθορίζουν τη *lege artis* διεξαγωγή της συγκεκριμένης επαγγελματικής δραστηριότητας, και κατά συνέπεια και των κανόνων της τεχνικής, η νομολογία των δικαστηρίων μας έχει συγκεκριμενοποιήσει ακόμη περισσότερο την προϋπόθεση της νομικής υποχρέωσης, ως εξής: «Τέτοια νομική υποχρέωση μπορεί να προκύπτει, εφόσον πρόκειται για πρόσωπο που ανήκει σε συγκεκριμένο επαγγελματικό κύκλο, και από κανόνες που κατά νόμο ή *κατά κοινή αναγνώριση* είναι εφαρμοστέοι στον κύκλο αυτό

¹⁹¹ «Ο εργολάβος οφείλει να μεριμνά ώστε να υπάρχει κάποιος εξοπλισμός ή συσκευή παρακράτησης ή διαχωρισμού τυχόν συσσωμάτων ή άλλων υλικών (συνθήκη η οποία είναι ικανή να φράξει το σωλήνα εκτόξευσης σκυροδέματος) μέσω του οποίου διέρχεται το μίγμα πριν την εκτόξευση» - ΜΠρΑθ 1389/2008, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος.

¹⁹² ΑΠ 440/2007, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος - Θάνατος εργαζομένου σε επιχείρηση επεξεργασίας μαρμάρων από ηλεκτροπληξία, όταν ήρθε σε επαφή με μπετονιέρα, λόγω διαρροής ρεύματος. Το ατύχημα οφείλεται σε αμέλεια του νομίμου εκπροσώπου της εργοδότης, ο οποίος δεν φρόντισε ο πίνακας της ηλεκτρικής εγκατάστασης να έχει αυτόματο διαφορικής προστασίας και την κατάλληλη τεχνικά ασφάλεια, ενώ ο ιδιοκτήτης της μπετονιέρας δεν χρησιμοποίησε μη στεγανούς ρευματοδότες και ρευματολήπτες και δεν είχε αυτόματο διακόπτη στο όχημα.

¹⁹³ ΑΠ 963/ 2007, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος (εργατικό ατύχημα από μη λήψη προστατευτικών μέτρων – στερέωση με αντηρίδες - για τη μη πτώση αντικειμένων από υπερκείμενες θέσεις)

¹⁹⁴ Σταθόπουλος, ο.π., σελ. 801, αρ. 44· Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, σελ. 602, αρ. 28.

και επιβάλλουν την επιχείρηση ορισμένων ενεργειών...¹⁹⁵». Η νομική υποχρέωση ενέργειας, που προσδίδει στις τεχνικές παραλείψεις τον παράνομο χαρακτήρα τους, στην περίπτωση αυτή απορρέει από το σύνολο των – ακόμη και εν στενή εννοία – τεχνικών κανόνων.

4. Η μη τήρηση των νομοθετικά θεσπισμένων κανόνων της τεχνικής ως συμπεριφορά πληρούσα τις προϋποθέσεις του παρανόμου και της υπαιτιότητας του αρθρ. 914 ΑΚ

Με βάση την προεκτεθείσα περιπτωσιολογία από την ελληνική νομολογία, καταλήγουμε εύλογα στο συμπέρασμα, ότι και στη δική μας έννομη τάξη οι κανόνες της τεχνικής, *stricto* και *lato sensu*, λαμβάνονται υπ' όψιν από τα δικαστήρια για τη θεμελίωση αδικοπρακτικής ευθύνης προς αποζημίωση. Ας εξετάσουμε, όμως, εγγύτερα τη σημασία των κανόνων αυτών.

Ως πλέον ξεκάθαρη παρουσιάζεται η δικαστική αξιολόγηση των τεχνικών κανόνων που έχουν προσλάβει τη μορφή νόμου ή (κανονιστικής) διοικητικής πράξης. Πολλοί από αυτούς τους κανόνες δικαίου έχουν πολλάκις κριθεί από τα δικαστήρια ως περιέχοντες κανόνες θεμελιωτικούς παράνομης, κατά την έννοια του αρθρ. 914 ΑΚ, πράξεως (συνηθέστερα παραλείψεως) του ζημιώσαντος¹⁹⁶. Τυχόν επιφυλάξεις ως προς τα πρόσωπα (μη εργαζόμενοι σε τεχνικά έργα) ή τα αγαθά (ζωή, υγεία ή ακόμη και ιδιοκτησία τρίτων) που προστατεύονται από τις διατάξεις αυτές, θα κάμπτονται κατά κανόνα μετά από τελολογική ερμηνεία των σχετικών διατάξεων και βάσει της θεωρίας του σκοπού του κανόνα δικαίου¹⁹⁷, δια της οποίας θα προκύπτει συνήθως σαφώς ότι σκοπός των εν λόγω διατάξεων είναι να συμπεριλάβουν στο (υποκειμενικό και αντικειμενικό) πεδίο εφαρμογής τους και αυτές τις περιπτώσεις· εξαίρεση θα πρέπει να δεχθούμε γι' αυτές τις διατάξεις του δικαίου της εργασιακής ασφάλειας και υγείας, οι οποίοι εξ αντικειμένου στοχεύουν μόνο στην προστασία του εργαζομένου.

Πολλές αποφάσεις του Αρείου Πάγου¹⁹⁸, κυρίως σε πολύκροτες υποθέσεις κατάρρευσης κτιρίων, όπου ανέκυψε και ποινική ευθύνη του εργολάβου ή στατικού μηχανικού, θεμελιώνουν

¹⁹⁵ ΑΠ 1240/2008, ΑΠ 294/2007 και ΑΠ 1614/2007, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος. Βλ. ανωτ. υποσήμ. 183.

¹⁹⁶ Ρητώς η ΑΠ 294/2007, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος, για το π.δ. 3/8-9-1983 “περί εκδόσεως οικοδομικών αδειών και ελέγχου ανεγειρόμενων οικοδομών”· πρβλ. και την ΑΠ 60/2003, ΝοΒ 2003, 1627 και Δ/νη 2003, 709, για το ν. 1986/1983 “Υποχρεώσεις λήψης και τήρησης των μέτρων ασφαλείας στις οικοδομές και λοιπά ιδιωτικά τεχνικά έργα”.

¹⁹⁷ Για τη οποία βλ. Σταθόπουλο, ο.π., σελ. 499, αρ. 148 επ. Η εξέταση, εάν ένα έννομο συμφέρον καλύπτεται από τον προστατευτικό σκοπό του κανόνα έχει τρεις διαστάσεις: την υποκειμενική, την αντικειμενική, και την τροπική. Βλ. *Wagner*, σε *MünchKomm-BGB*, 4. Aufl., § 823 αρ. 344. Ειδικά για τις πολεοδομικές διατάξεις η νομολογία είναι αμφιταλαντευόμενη. Υπέρ της θεώρησης των πολεοδομικών διατάξεων ως προστατευτικών και για τα συμφέροντα των κυρίων των γειτονικών οικοδομών οι ΟλΑΠ 393/1964, ΝοΒ 12, 930· ΑΠ 1855/1984, ΝοΒ 33, 1142 επ· ΑΠ 900/2003, ΤοΣ 2003, 760. *Contra* ΠρΗρ 731/1970, ΝοΒ 18, 1143.

¹⁹⁸ Βλ. τις ήδη ανωτέρω αναφερθείσες ΑΠ 1240/2008, ΑΠ 294/2007 και ΑΠ 1614/2007, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος.

το παράνομο σε μια άλλη διάταξη, προς άρση και τυχόν αμφιβολιών ως προς το προστατευτικό πεδίο των διατάξεων περί τεχνικής ασφάλειας. Πρόκειται για τη διάταξη του αρθρ. 286 ΠΚ, η οποία προβλέπει το κοινώς επικίνδυνο και συγκεκριμένης διακινδύνευσης έγκλημα της παραβίασης των κανόνων της οικοδομικής και η οποία χρησιμεύει ως πύλη εισόδου των κανόνων της τεχνικής και στη διαγνωστική περί αδιοπρακτικής ευθύνης δίκη. Η προαναφερθείσα διάταξη κρίνεται ότι περιέχει κανόνα θεμελιωτικό παράνομης συμπεριφοράς, στον οποίο παραπέμπει το αρθρ. 914 ΑΚ ως «λευκός κανόνας δικαίου», σε περίπτωση που κάποιο από τα πρόσωπα που συμμετείχαν στο σχετικό οικοδομικό έργο προκαλέσει, λόγω μη τήρησης των κοινώς αναγνωρισμένων κανόνων της τεχνικής, ζημία στα έννομα αγαθά (μόνον!) της ζωής και υγείας.

Η ειδική υπόσταση του αδικήματος αυτού μπορεί να πληρούνται τόσο με ενέργεια, όσο και με παράλειψη¹⁹⁹. Μάλιστα, στην περίπτωση της παράλειψης, η ιδιαίτερη νομική υποχρέωση που απαιτείται και στο πλαίσιο του αστικού δικαίου²⁰⁰ θα είναι αυταπόδεικτη και θα προκύπτει από την ίδια τη νομοτυπική μορφή του αρθρ. 286 ΠΚ, και τα πρόσωπα στα οποία απευθύνεται. Υποκείμενο του εγκλήματος μπορεί να είναι οποιοσδήποτε, αρκεί να έχει εκπονήσει τη μελέτη, να διευθύνει ή να εκτελεί το οικοδομικό έργο²⁰¹, δηλαδή ο αρχιτέκτονας, ο πολιτικός μηχανικός ή όποιος άλλος εκπονεί μελέτη οικοδομικού έργου, καθώς και όλα τα πρόσωπα που το εκτελούν, για το πεδίο δράσης τους²⁰². Το αντικείμενο του εγκλήματος περιγράφεται με ιδιαίτερη ευρύτητα («οικοδομικό ή άλλο ανάλογο έργο ή κατεδάφιση»), και ερμηνευτικώς γίνεται δεκτό ότι θα πρέπει να συμπεριλάβει κάθε κατασκευή, όπως και βελτιωτικές εργασίες, ανακαίνιση, προετοιμασία κλπ., για την οποία πρέπει να τηρούνται τεχνικοί κανόνες, εφόσον έχει κάποια έκταση και σημασία²⁰³.

Τέλος, ως «κοινώς αναγνωρισμένοι κανόνες της τεχνικής» κατά τη διάταξη αυτή νοούνται όχι μόνον οι καθορίζοντες την κατασκευή του οικοδομικού έργου, αλλά και αυτοί που αφορούν την ασφάλεια των εργατών, οι οποίοι εκτελούν την εργασία, καθώς και την προστασία των περιοίκων²⁰⁴ ή του κοινού, δηλ. των περαστικών. Προστατευόμενα έννομα αγαθά είναι λοιπόν η ζωή και υγεία όλων αυτών των προσώπων. Εξάλλου, όπως γίνεται δεκτό, κοινώς αναγνωρισμένοι είναι οι τεχνικοί κανόνες, όταν εφαρμόζονται όντως στην πράξη και δε

¹⁹⁹ Σύμφωνα με την ορθότερη άποψη, στη περίπτωση του αρθρ. 286 ΠΚ πρόκειται για μη γνήσιο (αρθρ. 15 ΠΚ) έγκλημα παραλείψεως.

²⁰⁰ Βλ. Γεωργιάδη, ο.π., σελ. 602, αρ. 28.

²⁰¹ Καϊάφα-Γκμπάντι Μ., Κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα, αρθρ. 264-289 ΠΚ, σελ. 515· Δέδε, Εγκλήματα κοινού κινδύνου, σελ.182.

²⁰² Πρβλ. Καϊάφα-Γκμπάντι, ο.π., σελ. 522 επ., σύμφωνα με τον οποίο οι παραγωγοί ή προμηθευτές επικίνδυνων υλικών που χρησιμοποιούνται στο οικοδομικό έργο θα μπορούσαν να τιμωρηθούν ως συμμετοχοί.

²⁰³ Καϊάφα-Γκμπάντι, ο.π., σελ. 525· Γάφου, Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό μέρος, τευχ. Γ', σελ. 135· Δέδε, ο.π., σελ. 183, ο οποίος υπάγει στην έννοια του «ανάλογου» έργου την κατασκευή γεφυρών, οδών, ορυχείων, υδραυλικών έργων κ.α.

²⁰⁴ Βλ. και ΑΠ 302/1999, ΠΧρ ΜΘ (1999), 1048.

χρειάζεται να προβλέπονται οπωσδήποτε σε διατάξεις νόμων, διαταγμάτων, κανονισμών κλπ. Αρκεί η πλειονότητα των ειδικών του κάθε τομέα που αφορούν, να τους τηρεί με την πεποίθηση ότι είναι ορθοί²⁰⁵. Το κατά πόσον ένας τεχνικός κανόνας είναι γνωστός και τηρείται ουσιαστικά από κάθε τεχνίτη της ίδιας κατηγορίας, θα το κρίνει ο δικαστής με τη βοήθεια και ενός ειδικού πραγματογνώμονα αν χρειαστεί, αφού προηγουμένως βέβαια εξετάσει αν υφίσταται νομοθετικά θεσπισμένος αντίστοιχος κανόνας²⁰⁶.

Το άρθρο αυτό, λοιπόν, αποτελεί συν τοις άλλοις κανόνα δια του οποίου εισέρχονται στην δίκη περί αδικοπρακτικής ευθύνης και οι *stricto sensu* κανόνες της τεχνικής. Το αρθρ. 286 ΠΚ αποτελεί, όπως και η θεωρία περί υποχρεώσεων πρόνοιας, μια νομική βάση, δια της οποίας μετουσιώνονται οι τεχνικοί κανόνες, κατά τα άλλα νομικά αδιάφοροι λόγω της φύσεώς τους, σε νομικά σημαντικές επιταγές και απαγορεύσεις. Βέβαια, το πεδίο εφαρμογής του αρθρ. 286 ΠΚ δεν παύει να είναι περιορισμένο, τόσο υποκειμενικά όσο και (ιδίως) αντικειμενικά, εφόσον αναφέρεται σε οικοδομικές (ή ανάλογες) τεχνικές δραστηριότητες και προστατεύει μόνον τα έννομα αγαθά της ζωής και της υγείας. Ωστόσο, η έννοια του αστικού και ποινικού αδικήματος δεν συμπίπτουν απαραίτητα (π.χ. φθορά ξένης ιδιοκτησίας από αμέλεια), και άλλωστε το αξίωμα του ποινικού δικαίου *nullum crimen nulla poena sine lege stricta*, που απαγορεύει τη διασταλτική ερμηνεία της ποινικής διάταξης εις βάρος του κατηγορουμένου, δεν είναι δεσμευτικά για το αστικό δόγμα και την αναγνώριση εκεί ευθύνης προς αποζημίωση.

Όσον αφορά την υπαιτιότητα του ζημιώσαντος, και στην περίπτωση που δεν συντρέχει και δόλος του, η μη τήρηση από αυτόν των τεχνικών κανόνων – *stricto* ή *lato sensu* – θα συνιστά πταίσμα, συμπεριφορά αντίθετη στην επιμέλεια που απαιτείται στις συναλλαγές, και άρα υπαίτια. Οποιος δραστηριοποιείται στον τομέα της τεχνικής γνωρίζει (ή οφείλει να γνωρίζει) και πρέπει να τηρεί τους οικείους κανόνες της τέχνης του, ώστε να επιδεικνύει συμπεριφορά, σύμφωνα και με το αντικειμενικό κριτήριο της επιμέλειας, σύμφωνη με αυτή του μέσου, επιμελούς εκπροσώπου του κύκλου του²⁰⁷. Όποιος δεν τηρεί τους κανόνες της τέχνης του, άλλωστε, προβλέπει αναγκάως το ενδεχόμενο επελεύσεως του ζημιωθέντος αποτελέσματος, εφόσον προς αποφυγήν του αποτελέσματος αυτού έχει τεθεί ακριβώς ο κανόνας· απαιτείται αφηρημένη πρόβλεψη διακινδύνευσης²⁰⁸. Παράλειψη λήψης των απαραίτητων, με βάση τους

²⁰⁵ Καϊάφα-Γκμπάντι, ο.π., σελ. 529 και τις εκεί παραπομπές σε θεωρία και πληθώρα αποφάσεων. Πρβλ. και ανωτέρω, υπό IV 4.

²⁰⁶ Η σχετική ανασφάλεια δικαίου είναι δεδομένη σε κάθε κανόνα δικαίου, που επιτάσσει (ο πρωτεύων) την *lege artis* διεξαγωγή μιας δραστηριότητας, και σε κάθε περίπτωση δεν κρίνεται τόσο σοβαρή ώστε να προσκρούει ο κανόνας αυτός στο αξίωμα *nullum crimen nulla poena sine lege certa*.

²⁰⁷ Σταθόπουλος, ο.π. σε Γεωργιάδη-Σταθόπουλου ΑΚ, αρθρ. 330, αρ. 32 επ.

²⁰⁸ Σταθόπουλος, ΓενΕνοχΔ, σελ. 505 επ.

κανόνες αυτούς, μέτρων ασφαλείας συνιστά λοιπόν υπαίτια συμπεριφορά του τελευταίου, κατά την έννοια των αρθρ. 330 και 914 ΑΚ²⁰⁹.

5. Η μη τήρηση των *stricto sensu* κανόνων της τεχνικής ως συμπεριφορά πληρούσα τις προϋποθέσεις του παρανόμου και της υπαιτιότητας του αρθρ. 914 ΑΚ

Πέραν όμως των προαναφερθεισών περιπτώσεων, ερωτάται ποια η σημασία τεχνικών κανόνων μη αποτυπωμένων σε νομοθετικά κείμενα και μη αφορώντων οικοδομικές εργασίες, για τη θεμελίωση του παρανόμου. Στο σημείο αυτό το πόρισμα από τη νομολογία είναι αναμφισβήτητο: Η μη τήρηση και αυτών των τεχνικών κανόνων συνιστά κατά κανόνα πλημμελή, αντισυναλλακτική (κατά κανόνα αμελή) συμπεριφορά, πληρούσα την προϋπόθεση του παρανόμου. Η συμπεριφορά αυτή κρίνεται παράνομη επειδή αποκλίνει από εκείνη τη συμπεριφορά που πρέπει να επιδείξει ο μέσος εκπρόσωπος του επαγγελματικού κύκλου, στον οποίο ανήκει ο δράστης. Οι επιταγές των κανόνων αυτών ισοδυναμούν, δηλαδή, με υποχρεώσεις ασφάλειας και προστασίας, εφόσον οι τελευταίες προσδιορίζονται με βάση τα κριτήρια του μέσου εκπροσώπου του οικείου επαγγελματικού κύκλου²¹⁰, δια των οποίων ακριβώς συγκεκριμενοποιείται το απορρέον από τις γενικές ρήτρες και την καλή πίστη γενικό καθήκον πρόνοιας.

Πράγματι, στις περιπτώσεις προσώπων που ασκούν ιδιαίτερα επικίνδυνες δραστηριότητες, η γενική υποχρέωση ασφάλειας και προστασίας των άλλων και η δράση του προσώπου με βάση τις επιταγές της καλής πίστης και εντός των ορίων του κοινωνικού και οικονομικού σκοπού της δραστηριότητάς του παρίσταται ιδιαίτερα επιτακτική. Έτσι και ο κατασκευαστής τεχνικών έργων είναι πρόσωπο, του οποίου η ελευθερία δράσεως προσδιορίζεται, με βάση και την ΑΚ 281, από τον κοινωνικό σκοπό που η επαγγελματική του δραστηριότητα καλείται να εκπληρώσει²¹¹. Ενόψει του σκοπού αυτού, η έννομη τάξη επιτρέπει τη διεξαγωγή αυτών των κινδυνωδών δραστηριοτήτων, υπό την απαραίτητη προϋπόθεση ότι αυτές εκτελούνται σύμφωνα με τις αρχές της τεχνικής και επιστήμης που ισχύει στον οικείο κλάδο. Αυτή η απαίτηση της έννομης τάξης και αντίστοιχη υποχρέωση των εκπροσώπων του τεχνικού κύκλου συνιστά το αντιστάθμισμα του κινδύνου και παράβασή της συνιστά παράνομη συμπεριφορά.

²⁰⁹ Βλ. ενδεικτικά τις πρόσφατες ΜΠρΑθ 169/2009, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος

²¹⁰ Σταθόπουλος, ο.π., σελ. 801, αρ. 43.

²¹¹ Βλ. και Καράκωστα, Περιβάλλον και Δίκαιο, β' έκδοση, σελ. 459.

Στο σημείο αυτό αξιολογούνται με τον καλύτερο τρόπο και τα πορίσματα της θεωρίας περί θεώρησης της αμέλειας και ως μορφής παράνομης συμπεριφοράς²¹². Η παραβίαση από τον τεχνίτη των αναγνωρισμένων κανόνων της τέχνης του ισοδυναμεί με παραβίαση της απαιτούμενης από τον κάθε εκπρόσωπο του κύκλου του υποχρέωσης επιμέλειας. Στην περίπτωση αυτή, η ίδια πράξη θα συνιστά και την παράνομη και την υπαίτιο συμπεριφορά, οπότε το δικαστήριο θα αρκείται στην πράξη στην εξακρίβωση της αμελούς συμπεριφοράς, η οποία όπως προαναφέραμε συνάγεται από τη μη τήρηση των παντοειδών τεχνικών κανόνων, για την κατάφαση του παρανόμου²¹³.

Στις περιπτώσεις αυτές, παρατηρείται²¹⁴ ότι η επέλευση του ζημιογόνου αποτελέσματος συνδέεται άμεσα με την παράλειψη της υποχρέωσης προς τήρηση των απαραίτητων μέτρων ασφαλείας. Έτσι, η παράλειψη αυτή θεμελιώνει την παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά (αμέλεια), αλλά και τον αιτιώδη σύνδεσμο, με συνέπεια ο βαρυνόμενος με την τήρηση των υποχρεώσεων να ευθύνεται σε αποζημίωση, και ο ζημιωθέντας να μην πρέπει να αποδείξει εν τέλει παρά μόνον την παραβίαση και τη ζημία.

Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει, άλλωστε, και ρητά από μεγάλο αριθμό αποφάσεων ανωτάτων δικαστηρίων, σύμφωνα με τη διατύπωση των οποίων: «Η παράλειψη από αμέλεια της τηρήσεως εκ μέρους προσώπου που ανήκει σε συγκεκριμένο επαγγελματικό κύκλο των κανόνων επιστήμης και τέχνης, που κατά κοινή αναγνώριση, είναι εφαρμοστέοι στον κύκλο αυτό, πληροί επίσης την προϋπόθεση του παρανόμου κατά την έννοια του άρθρου 914 ΑΚ και οδηγεί, εφόσον συντρέχουν και οι λοιποί όροι, στη θεμελίωση αδικοπρακτικής ευθύνης»²¹⁵.

Όσον αφορά την υπαιτιότητα, ισχύουν όσα αναφέραμε στην προηγούμενη παράγραφο.

6. Η διπλή επιφύλαξη

Και στη δική μας έννομη τάξη, λοιπόν, η νομολογία διέβλεψε και καθιέρωσε στην πρακτική της τη σύνδεση μεταξύ τηρήσεως των κανόνων της τεχνικής, νομοθετικών και μη, και συναλλακτικώς επιμελούς συμπεριφοράς: Ο τηρών τους κανόνες της τέχνης του συμπεριφέρεται

²¹² Βλ. ανωτ. υποσημ. 41 και 42.

²¹³ Πρβλ. Σταθόπουλο, ο.π. σε Γεωργιάδη-Σταθόπουλου ΑΚ, αρθρ. 330, αρ. 39.

²¹⁴ Καρακώστας, ο.π., σελ. 462.

²¹⁵ ΑΠ 1614/2007 (κατάρρευση κτιρίου λόγω παραλείψεων κατά την ανοικοδόμηση και αυθαιρέτων επεμβάσεων)- ΑΠ 285/2008 (ζημίες σε γειτονικά ακίνητα από θραύση αγωγού λυμάτων ελαιολιβερίου), Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος. Πρβλ. επίσης και την ΑΠ 183-186/1987, η οποία ωστόσο φαίνεται πως θεμελιώνει το παράνομο στο ζημιογόνο αποτέλεσμα, της προσβολής των απολύτων δικαιωμάτων της κυριότητας και νομής. Βλ. και Γεωργιάδη, ΕνΔικ, Γεν Μέρος, σελ. 597 αρ. 14: «Η προσβολή απόλυτου δικαιώματος είναι καθαυτή παράνομη, γιατί ενέχει εναντίωση του προσβολέα προς την αποκλειστική εξουσία που παρέχει το δικαίωμα αυτό στο δικαιούχο».

σύμφωνα με την απαραίτητη για τον οικείο συναλλακτικό κύκλο επιμέλεια, και συνεπώς σε περίπτωση επελεύσεως ζημίας τρίτου δεν θα ευθύνεται προς αποζημίωση. Αντίστροφα, ο παραβιάζων τους κανόνες της επιστήμης του κατά την τεχνική του δραστηριότητα, συμπεριφέρεται αμελώς, ήτοι παράνομα και υπαίτια. Τα παραπάνω, ωστόσο, ισχύουν μόνο κατ' αρχήν.

Θα πρέπει, πράγματι, να δεχθούμε και εμείς τον διπλό περιορισμό υπό τον οποίο γίνεται και στη Γερμανία δεκτή η θεωρία περί συνδέσεως της αδικοπρακτικής ευθύνης με την τήρηση των τεχνικών κανόνων. Ο περιορισμός αυτός, όπως ανωτέρω εκτενώς αναλύθηκε²¹⁶, είναι ο ακόλουθος:

(α) Η τήρηση των τεχνικών κανόνων από το ζημιώσαντα δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ότι αυτός επέδειξε την απαραίτητη και απαιτούμενη από την έννομη τάξη επιμέλεια, εφόσον το αστικό δόγμα, η καλή πίστη και το γενικό καθήκον πρόνοιας και ασφάλειας των τρίτων τον επιφορτίζουν *in concreto* με περαιτέρω υποχρεώσεις πρόνοιας. Η τήρηση των δημοσίου δικαίου διατάξεων περί απαιτούμενων μέτρων ασφαλείας, η ενέργεια κινδυνωδών δραστηριοτήτων έπειτα από διοικητική έγκριση ή άδεια δεν συνιστούν για το ιδιωτικό δίκαιο δεσμευτικές αξιολογήσεις, περιοριστικές περαιτέρω αξιώσεων που αυτό μπορεί να θέτει στους κοινωνούς. Αντιθέτως, τα μέτρα αυτά θα πρέπει να γίνουν αντιληπτά ως κατώτατα όρια, ως *minimum* προστασίας, υπό την έννοια ότι μόνη η τήρησή τους δεν θεμελιώνει απαλλακτικό της ευθύνης λόγο²¹⁷.

Η νομολογία μας πράγματι δέχεται τον παραπάνω περιορισμό, ο οποίος συνήθως υποδηλώνεται παρά διατυπώνεται ρητά. Αξίζει να μνημονεύσουμε εν προκειμένω την ΑΠ 1122/2007²¹⁸. Στην εν λόγω απόφασή του, ο Άρειος Πάγος κλήθηκε μεταξύ άλλων να απαντήσει επί του αναιρετικού λόγου του αρθρ. 559 αρ. 11 ΚΠολΔ, με τον οποίο προβαλλόταν η αιτίαση ότι το Εφετείο δεν είχε λάβει υπ' όψιν του το πιστοποιητικό "TUVCERT" του φορέα "TUV" ελέγχου ασφαλείας εγκαταστάσεων εργασιακών μονάδων, στο οποίο πιστοποιείται ότι οι εγκαταστάσεις του εργοστασίου των αναιρεσειόντων πληρούσαν τις απαιτήσεις του ISO 9001:2000/EN 150 9001:2000, ύστερα από περιοδικούς ελέγχους που πραγματοποιήθηκαν από τον ως άνω φορέα στους εργασιακούς χώρους των αναιρεσειόντων. Το τελευταίο πιστοποιεί, προφανώς, την καταλληλότητα των εγκαταστάσεων του εργοστασίου για την συγκεκριμένη δραστηριότητα και τη συμφωνία τους με τους οικείους κανόνες τυποποίησης του ISO. Ωστόσο, ο Άρειος Πάγος έκρινε από την εφετειακή απόφαση ότι το δευτεροβάθμιο δικαστήριο έλαβε

²¹⁶ Βλ. ανωτ. κεφ. IV 3, 5 και 6.

²¹⁷ Έτσι, για την αδικοπρακτική ευθύνη για περιβαλλοντικές ζημίες, και *Καράκωστας*, ο.π., σελ. 475. Βλ. και τις από τον τελευταίο παρατιθέμενες αποφάσεις: ΑΠ 343/1968 ΝοΒ 16, 943· ΟΛΑΠ 146/1940 Θεμ. ΝΑ', 417 (αδικοπρακτική ευθύνη επιχείρησης παρά τη χορήγηση σε αυτήν διοικητικής άδειας).

²¹⁸ Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών Νόμος.

πράγματι υπ' όψιν του και αυτό το αποδεικτικό μέσο, χωρίς ωστόσο να καταλήξει (το Εφετείο) σε κρίση, εξ αυτού του λόγου, περί του ανευθύνου των ζημιωσάντων.

(β) Αντίστροφα, η μη τήρηση προβλεπόμενων τεχνικών κανόνων²¹⁹ δεν συνιστά αναγκαία αμελή, ήτοι παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά, εφόσον ο παραβάς αυτούς επικαλεστεί και αποδείξει ότι έλαβε άλλα μέτρα προστασίας και ασφάλειας, επαρκή για την αποτροπή ζημιών. Η κρίση περί της ικανοποιήσεως των απαιτήσεων που θέτει η απαραίτητη στις συναλλαγές επιμέλεια στους εκπροσώπους του τεχνικού κύκλου θα πρέπει να γίνεται *in concreto*, ανάλογα με τον κανόνα που παραβιάστηκε, τα μέτρα που άντ' αυτού ελήφθησαν, πιθανές νεότερες εξελίξεις στο πεδίο της Τεχνικής κλπ. Σημασία αποκτά εν προκειμένω η ανωτέρω αναφερθείσα κατηγοριοποίηση στο κεφάλαιο IV 6.

Υπό τη διπλή αυτή επιφύλαξη, ο ρόλος που καλούνται να διαδραματίσουν οι κανόνες της τεχνικής στην αστική δίκη αποζημίωσης για αδικοπραξία διευκρινίζεται και συμβαδίζει με το αστικό μας δόγμα.

7. Ο αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ παράβασης των τεχνικών κανόνων και επελθούσας ζημίας

Ανωτέρω, στο κεφάλαιο IV 7 και στο πλαίσιο της γερμανικής έννομης τάξης, αναφερθήκαμε στο ζήτημα της αναγνώρισης αποδεικτικών διευκολύνσεων σε αυτόν που ζημιώθηκε από τεχνικές παραλείψεις. Νομικό έρεισμα για την εξαίρεση αυτή από τις αρχές που διέπουν το βάρος απόδειξης στην πολιτική δίκη βρίσκει η εν λόγω άποψη στη θεωρία περί εξουσιάσεως πηγών κινδύνων και στη θεωρία των σφαιρών, οι οποίες επιτάσσουν να επιρρίπτονται τα βάρη από μια κινδυνώδη, κερδοφόρα δραστηριότητα στον ωφελούμενο από τη δραστηριότητα αυτή, ο οποίος επαυξάνει τον κοινωνικά επιτρεπτό κίνδυνο (αντιστοιχία βάρους – ωφελειών). Διαφορετική εκδοχή θα αντέφασκε και με την αρχή του επιτρεπτού τεχνικού κινδύνου στο πεδίο της τεχνικής ασφάλειας.

Η ίδια λύση θα πρέπει να γίνει δεκτή και στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης, επί τη βάσει της ίδιας προβληματικής. Στη χώρα μας, μάλιστα, επιχείρημα μπορεί να αντληθεί και από μια πιο συγκεκριμένη νομική βάση: το άρθρο 925 ΑΚ. Η διάταξη αυτή θεωρείται ότι απηχεί, πράγματι, τη θεωρία των σφαιρών επιρροής ή πεδίου κινδύνου, και εφαρμόζεται από τη νομολογία μας όχι μόνον ευθέως στις περιπτώσεις ζημίας από πτώση κτίσματος, αλλά και

²¹⁹ Μόνον όμως των μη νομοθετικά θεσπισμένων (*stricto sensu*), καθώς οι έτεροι είναι κανόνες δικαίου, υποχρεώνοντες όλους τους κοινωνούς του δικαίου σε τήρησή τους (αρθρ. 120 § 2 Σ)!

αναλογικώς στις περιπτώσεις ευθύνης του παραγωγού για ελαττωματικά προϊόντα²²⁰, ενώ η αναλογική εφαρμογή της προτείνεται από τη θεωρία και για την ευθύνη από περιβαλλοντική ζημία²²¹. Προς την ίδια κατεύθυνση προσανατολίζει και η διάταξη του αρθρ. 8 § 3 ν. 2251/1994, περί ευθύνης του παρέχοντος υπηρεσίες.

Σε κάθε περίπτωση, η κρίση μας περί της ταυτότητας των λύσεων μεταξύ του υπό εξέταση ζητήματος και των προαναφερθέντων θα πρέπει να είναι μια κρίση αξιολογική: Η ταυτότητα των λύσεων υπαγορεύεται και δικαιολογείται ακριβώς από την κοινή αξιολόγηση των εκατέρωθεν συμφερόντων των μερών σε όλες αυτές τις περιπτώσεις. Το συμπέρασμα αυτό πρέπει να προκύπτει ως εύλογο, βάσει τελολογικών σταθμίσεων. Η πηγή του κινδύνου προκλήσεως της ζημίας εξαιτίας τεχνικά αμελούς συμπεριφοράς εντοπίζεται πράγματι στον τομέα δραστηριότητας, στη σφαίρα επιρροής του τεχνικού. Η κατάσταση συμφερόντων μεταξύ του παραβάντος τους κανόνες και του τρίτου, ο οποίος έχει συμφέρον να μην επιβαρύνεται με έναν υπέρμετρο κίνδυνο ζημιώσής του από τεχνικές εργασίες, τελολογικώς ορώμενη δεν παραλλάσσει από την αντίστοιχη μεταξύ παραγωγού ελαττωματικού προϊόντος και καταναλωτή, ή μεταξύ περιβαλλοντικώς ζημιογόνου επιχείρησης και τρίτου. Έτσι και στην περίπτωση αυτή η ορθή λύση είναι η αντιστροφή του βάρους απόδειξης.

Η θεωρία, άλλωστε, και στη δική μας έννομη τάξη έχει προτείνει πολλάκις ερμηνευτικές κατασκευές μαχητών τεκμηρίων ή έμμεσης απόδειξης δια τεκμηρίων βάσει τελολογικών σταθμίσεων, σε περιπτώσεις που ανακύπτουν ανυπέρβλητες αποδεικτικές δυσχέρειες για τον ζημιωθέντα²²².

Ο ζημιωθείς οφείλει, βέβαια, να επικαλεστεί και να αποδείξει την παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά, καθώς και τη ζημία. Εφόσον όμως οι δύο πρώτες προϋποθέσεις απορρέουν από τη μη τήρηση του τεχνικού κανόνα, ο ζημιωθείς θα πρέπει ουσιαστικά να αποδείξει την παράβαση του τεχνικού κανόνα και τη ζημία. Ο ζημιώσας από την πλευρά του θα πρέπει, εν είδει ενστάσεως, να αποδείξει την έλλειψη του αιτιώδους συνδέσμου στη συγκεκριμένη περίπτωση (λόγω π.χ. μεσολαβήσεως εξωτερικού αιτίου), καθώς και το γεγονός ότι, μολονότι δεν τήρησε τον συγκεκριμένο τεχνικό κανόνα, ωστόσο έλαβε μέτρα ασφαλείας επαρκή για την προστασία των τρίτων²²³.

Κατ' αποτέλεσμα, η άποψη αυτή γίνεται δεκτή και στη νομολογία, όπως δείχνει η προαναφερθείσα ΑΠ 285/2008, η σχετική με τη ζημία από τα λύματα του ελαιοτριβείου. Στην

²²⁰ ΕφΑθ 1039/1979, ΝοΒ 27, 984· ΕφΑθ 671/1978, ΝοΒ 28, 790 (αμφότερες με σχόλιο Παπανικολάου).

²²¹ Καρακώστας, ο.π., σελ. 479 επ.

²²² Βλ. Λιάπη, Η αιτιώδης συνάφεια στην ευθύνη από ενημερωτικό δελτίο, σε ΔΕΕ 2/2003, 138 επ., ιδίως 147 επ. (τυποποιημένη αιτιότητα), καθώς και σελ. 149, υποσημ. 111-114· Ρούσσο, Αιτιώδης συνάφεια και θεμελίωση ευθύνης κατ' ΑΚ 914, 71 ή 914, 922, σε ΕλλΔ/νη 1994, 1492, 1493 (πιθανολογούμενη αιτιότητα)· Παπανικολάου, Η ευθύνη της τράπεζας ως αναδόχου..., αρ. 248, (έμμεση ή κοινωνικοτυπική αιτιότητα).

²²³ Πρβλ. Καρακώστας, ο.π., σελ. 483 επ.

απόφαση αυτή επιστρατεύονται τα διδάγματα της κοινής πείρας, ώστε να αποδειχθεί η προσφορότητα της συγκεκριμένης παράνομης και υπαίτιας συμπεριφοράς των ζημιωσάντων να προκαλέσει τη ζημία. Η απόφαση αυτή αναφέρει: «Αιτιώδης δε συνάφεια υπάρχει, όταν η πράξη ή η παράλειψη του ευθυνόμενου προσώπου, ήταν κατά τα διδάγματα της κοινής πείρας ικανή και μπορούσε αντικειμενικά να επιφέρει κατά τη συνηθισμένη και κανονική πορεία των πραγμάτων, το επιζήμιο αποτέλεσμα... Το αναπότρεπτο αυτό γεγονός (των κατολισθήσεων) δεν αποτελεί ανωτέρα βία αναφορικά με τη ζημία που προκλήθηκε στην ενάγουσα. Όχι μόνο διότι υπήρχε δυνατότητα πρόβλεψης και αντιμετώπισης του αναπότρεπτου φυσικού γεγονότος, αλλά και γιατί οι κατολισθήσεις που εκδηλώθηκαν συνδυάζονται και με την υπαιτιότητα των ομορρύθμων εταίρων (1ου και 3ου των εναγομένων), οι οποίοι -από βαριά αμέλεια- παραμέλησαν να αποτρέψουν τη ζημία ως συνέπεια του περιστατικού της "ανωτέρας βίας", αφού, όπως εκτέθηκε παραπάνω, ούτε κατασκεύασαν ούτε έθεσαν σε λειτουργία τις δεξαμενές εξουδετέρωσης και καθίζησης προκειμένου να αποδυναμώνεται και να εκμηδενίζεται η τοξικότητα των υγρών αποβλήτων του ελαιοτριβείου, αλλά και, περαιτέρω, δεν έλαβαν τα κατάλληλα μέτρα (τα οποία αναφέρθηκαν ανωτέρω) προστασίας του ως άνω πλαστικού αγωγού, μέσω του οποίου διοχετεύονταν τα λύματα του ελαιοτριβείου. Αποδείχθηκε, λοιπόν, ότι η ζημία που προξενήθηκε στην ενάγουσα οφείλεται στην παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά των ομορρύθμων εταίρων, που αντιπροσώπευαν την ομόρρυθμη εταιρία και επομένως όλοι οι εναγόμενοι ευθύνονται εις ολόκληρον...».

Ο Άρειος Πάγος στη συγκεκριμένη απόφαση υπονοεί ακριβώς ότι μια συμπεριφορά, όπως αυτή των αναιρεσειόντων, η οποία είναι αντίθετη με τους κανόνες της τεχνικής και άρα αμελής (παράνομη και υπαίτια), *κατά τα διδάγματα της κοινής πείρας* – δηλαδή κοινωνικοτυπικώς - *είναι πρόσφορη* να προκαλέσει τη συγκεκριμένη ζημία. Ο ισχυρισμός ότι ο αιτιώδης σύνδεσμος ελλείπει (εν προκειμένω ότι η ζημία οφείλεται σε ανωτέρα βία) πρέπει να προταθεί και να αποδειχθεί υπό μορφής ενστάσεως από τον εναγόμενο και ήδη αναιρεσειόντα ζημιώσαντα. Ο Άρειος Πάγος, λοιπόν, δέχεται τη συνδρομή του στοιχείου της αιτιώδους συνάφειας όχι τόσο επειδή οι ενάγοντες και ήδη αναιρεσίβλητοι το επικαλέστηκαν και το απέδειξαν ως θεμελιωτικό ισχυρισμό, αλλά κυρίως επειδή οι εναγόμενοι και ήδη αναιρεσειόντες δεν κατάφεραν να αποδείξουν την έλλειψη – ή διακοπή – του, ως διακωλυτικό ισχυρισμό.

Η λύση αυτή, της αντιστροφής του βάρους απόδειξης του αιτιώδους συνδέσμου, είναι η πλέον ενδεδειγμένη και στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης, ώστε να μην αποστερείται ο ζημιωθείς κατ' ουσίαν του δικαιώματός του παροχής εννόμου προστασίας.

VI. ΤΕΛΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Η ανωτέρω ανάπτυξη κατέστησε σαφές ότι οι κάθε είδους κανόνες της τεχνικής διαδραματίζουν πράγματι έναν σημαίνοντα ρόλο στο χώρο της αστικής ευθύνης από αδικοπραξία, ιδίως ως προς τη θεμελίωση των στοιχείων του παρανόμου και της υπαιτιότητας, αλλά και για τον αιτιώδη σύνδεσμο και την απόδειξή του. Ως τελικές παρατηρήσεις, ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθούν τα ακόλουθα, ώστε η αξία των κανόνων αυτών να μην υπερεκτιμηθεί.

Οι τεχνικοί κανόνες - στη Γερμανία σε μεγαλύτερο, στην Ελλάδα σε μικρότερο βαθμό - συνήθως δεν είναι κανόνες δικαίου, αλλά εξωνομικές κανονιστικές ρυθμίσεις. Δεν είναι άμεσα δεσμευτικοί για κάθε τεχνικό, ούτε δεσμεύουν το δικαστή στην κρίση του. Σε κάθε περίπτωση, ο δικαστής – ακόμη και με τη συνδρομή πορισμάτων της πραγματογνωμοσύνης - μπορεί να αμφιβάλλει για την ορθότητα των κανόνων αυτών, παρά τη δεδομένη εξουσία ρύθμισης των σχετικών ενώσεων ή επιτροπών επί του συγκεκριμένου τομέα. Και εφόσον δεν διαπιστώνει πλήρως τη σαφήνεια ή ορθότητα του κανόνα μπορεί ελεύθερα βέβαια να αποστεί από αυτόν, βασιζόμενος στα διδάγματα της κοινής πείρας ή συντασσόμενος με τα πορίσματα πιθανώς αντίθετης πραγματογνωμοσύνης. Το στοιχείο αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό και θα πρέπει να τονίζεται διαρκώς ώστε να μη διαφύγει της προσοχής μας.

Δέσμευση του δικαστή υφίσταται μόνον απέναντι στο νόμο (αρθρ. 87 § 2 Σ και αρθρ. 97 § 1 GG²²⁴) και στις αξιολογήσεις που αυτός εμπερικλείει. Ο δικαστής, συνεπώς, δε θα ανταποκρινόταν στο καθήκον του, εάν απήφιστα δεχόταν την ορθότητα της αξιολόγησης ενός τεχνικού κανόνα, περί του μέτρου ασφάλειας ή των πιθανών κινδύνων, χωρίς να τον περάσει από νομική – ήτοι αξιολογική - βάσανο. Είναι προφανές, επομένως, ότι οι κανόνες αυτοί πολύ λίγο απαλλάσσουν το δικαστή από το βάρος που συνεπάγεται η συγκεκριμενοποίηση των αορίστων εννοιών της «επιμέλειας» ή του «πταίσματος». Η κρίση του εκάστοτε δικαστή, ως προς το εάν και κατά πόσον το «Επίπεδο της Τεχνικής» που απεικονίζεται σε μη νομοθετικές ρυθμίσεις, παριστά μια «δίκαιη» για την έννομη τάξη κατανομή κινδύνων, ώστε να «ανυψωθούν» οι ρυθμίσεις αυτές στη βαθμίδα των υποχρεώσεων πρόνοιας (Verkehrspflichten) συνιστά το απαραίτητο διηθητικό φίλτρο, διαχωρίζον τους νομικά αδιάφορους κανόνες από τους πραγματικά θεμελιώδεις κανόνες της *lege artis* διεξαγωγής της οικείας δραστηριότητας²²⁵.

Και η σημασία αυτής της επιφύλαξης στην πράξη δεν θα πρέπει, βέβαια, να υπερεκτιμάται. Στην πράξη ο δικαστής δύσκολά θα μπορεί να αποστεί από την επιλογή ή τη στάθμιση που παριστά ένας τεχνικός κανόνας ή το εκάστοτε επίπεδο της τεχνικής και αυτό για

²²⁴ Grundgesetz – Γερμανικό Σύνταγμα ή Θεμελιώδης Νόμος της Βόννης.

²²⁵ BGH NJW 1984, 801, 802.

καθαρά πρακτικούς λόγους: επειδή θα του λείπουν οι απαραίτητες τεχνικές γνώσεις της ειδικότητας που αποτελεί το αντικείμενο της υπόθεσης. Έτσι, παρατηρείται μια πραγματιστική μάλλον «δέσμευση» του δικαστή στον κανόνα, η αξιολόγηση του οποίου θα είναι καθοριστική για τη δικαστική κρίση. Το συμπέρασμα αυτό επαληθεύεται πολλαπλώς, τόσο από την σαφή γερμανική²²⁶ όσο και από την υπαινικτικότερη ελληνική νομολογία.

Αλλά και αναφορικά με τους κανόνες του δικαίου της τεχνικής ασφάλειας ισχύει σε κάποιο βαθμό η επιφύλαξη σχετικά με τη δεσμευτική ισχύ τους απέναντι στο δικαστή ή τον ερμηνευτή του δικαίου. Ο έννομος σκοπός της επίτευξης τεχνικής ασφάλειας και της προστασίας εργαζομένων και τρίτων από ζημιολογικές ενέργειες που σχετίζονται με την εκτέλεση τεχνικών και οικοδομικών έργων, τη λειτουργία μηχανημάτων και εγκαταστάσεων κλπ. αντιμετωπίζεται από την έννομη τάξη μας ως καθήκον της Πολιτείας. Κατά συνέπεια, επιφορτίζεται κυρίως το γερμανικό και ελληνικό δημόσιο δίκαιο με την αποστολή της πραγμάτωσης των δικαιολογιακών στόχων της τεχνικής ασφάλειας, έχοντας αναπτύξει αμφοτέρω προς τούτο ένα πυκνό πλέγμα ρυθμίσεων από νομοθετικές διατάξεις, προεδρικά διατάγματα, διοικητικές πράξεις.

Το αστικό δίκαιο, αντιθέτως, ενδιαφέρεται για τη ρύθμιση των εννόμων σχέσεων και την επίλυση κάθε συγκεκριμένης διαφοράς μεταξύ ιδιωτών. Συνεπώς με αυτή του την αποστολή και ανεξάρτητο από τις αξιολογήσεις άλλων κλάδων του δικαίου, μπορεί και πρέπει να θέτει περαιτέρω υποχρεώσεις στους κοινωνούς του δικαίου, μη δεσμευόμενο από το κανονιστικό πλαίσιο άλλων δικαιοκονικών τομέων, εφόσον κάτι τέτοιο κρίνεται απαραίτητο έπειτα από τη στάθμιση των αντιτιθέμενων συμφερόντων των μερών, και με βάση την τελολογία των οικείων διατάξεων του Αστικού Κώδικα. Όπως επίσης δεν είναι απίθανο να διαπιστωθεί σε μια δεδομένη περίπτωση ότι η ρύθμιση του τεχνικού κανόνα – και άρα και η παράβασή της - είναι αδιάφορη για τις αξιολογήσεις του αστικού δικαίου.

Μεταξύ αυτών των άκρων ορίων εκτείνεται, αλλά και περιορίζεται, η σημασία των κανόνων της τεχνικής στο πεδίο της αδικοπρακτικής ευθύνης. Σημαντικό, ωστόσο, είναι να τοποθετηθούν τα πορίσματα της εργασίας αυτής σε ένα ευρύτερο πλαίσιο. Το θέμα της παρούσας εργασίας, εξεταζόμενο εδώ πράγματι από λιγότερο ικανή γραφίδα, εντάσσεται στον ίδιο κύκλο με την εξέταση των ζητημάτων της ιατρικής ευθύνης, της ευθύνης για περιβαλλοντική ζημία, της ευθύνης του παραγωγού για ελαττωματικά προϊόντα κλπ. Κοινό συνδετικό στοιχείο αποτελεί η διερεύνηση της σημασίας που έχουν κανόνες του οικείου κλάδου δραστηριότητας, οι οποίοι προβλέπουν τη *lege artis* διεξαγωγή του εκάστοτε εγχειρήματος, για το αστικό δίκαιο της ευθύνης. Εντός του πλαισίου αυτού θα πρέπει να εκτιμηθούν τα πορίσματα, στα οποία καταλήξαμε.

²²⁶ OLG Hamm VersR 1982, 152 επ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Γεωργιάδης Απόστολος σε: Γεωργιάδη – Σταθόπουλου, Αστικός Κώδικας, τομ. IV, 1982.
- Ο ίδιος, Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, 1999.
- Δεληγιάννης Ιωάννης, Σχόλιο, ΕΕΝ 23.
- Καϊάφα-Γκμπαντι Μ., Κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα, αρθρ. 264-289 ΠΚ, γ' έκδοση, 2005.
- Καρακώστας Ιωάννης, Περιβάλλον και Δίκαιο, Β' έκδοση, 2006.
- Κορνηλάκης Πάνος, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, τομ. II, 2000.
- Λιάππης Δημήτρης, Η αιτιώδης συνάφεια στην ευθύνη από ενημερωτικό δελτίο, σε ΔΕΕ 2/2003, 138 επ.
- Λιτζερόπουλος Αλέξανδρος Γ., Στοιχεία ενοχικού δικαίου, 1960.
- Μπαλής Γεώργιος, Γενικά Αρχαί του αστικού δικαίου, εκδ. 8^η, 1961.
- Παπαδόπουλος Π. –Μπανούτσος Η. και Συνεργάτες, Υγεία και Ασφάλεια στο χώρο της Εργασίας, 2004 Αθήνα.
- Παπανικολάου Παναγιώτης, Μεθοδολογία του Ιδιωτικού Δικαίου και Ερμηνεία των Δικαιοπραξιών, 2000.
- Σπυριδάκης Ιωάννης, Το αδίκημα κατά ΑΚ 914, θεωρητικοί προβληματισμοί και πρακτικές εφαρμογές, 1999.
- Σταθόπουλος Μιχάλης, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 2004.
- Ο ίδιος σε: Γεωργιάδη – Σταθόπουλου, Αστικός Κώδικας, τομ. II, 1979
- Φίλιος Παύλος, Ενοχικό Δίκαιο Α', Γενικό Μέρος, β' έκδοση 1996.
- Χριστοδούλου Κωνσταντίνος, Η τάση για διεύρυνση του παρανόμου και οι πρακτικές επιπτώσεις της στο ελληνικό σύστημα ευθύνης, σε τιμ. τομ. Κ. Μπέη, τομ. V, 2003.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Brox Hans, Besonderes Schuldrecht, 1977.
- Brox Hans - Walker Wolf-Dietrich, Besonderes Schuldrecht, 2007.
- Canaris Claus Wilhelm, σε: Festschrift für Karl Larenz, 1983.

- *Deutsch Erwin*, Allgemeines Haftungsrecht, 1976.
- *Eberstein*, BB 69, 1291 (1293).
- *Emmerich Volker*, Schuldrecht, Besonderer Teil, 1976.
- *Esser Josef/Weyers Hans-Leo*, Schuldrecht, 2000.
- *Fikentscher Wolfgang*, Schuldrecht, 1997.
- *Kötz Hein*, Deliktsrecht, 1988.
- *Koziol Helmut*, Haftpflichtrecht, II/2, 1984.
- *Larenz Karl*, Lehrbuch des Schuldrechts, Band II, 1981.
- *Larenz Karl – Canaris Claus Wilhelm*, Lehrbuch des Schuldrechts, Band II, Halbband 2, Besonderer Teil, 13 Aufl., 1994.
- *Lenckner Theodor*, σε FS Engisch, 1969.
- *Lukes Rudolf*, Urheberrechtsfragen bei überbetrieblichen technischen Normen, Carl Heymanns Verlag KG, 1967.
- *Marburger Peter*, Die haftungs- und versicherungsrechtliche Bedeutung technischer Regeln, σε: VersR 1983, Heft 25 (A), σελ. 597 επ.
- *O ίδιος*, Die Regeln der Technik im Recht, 1979.
- *O ίδιος*, Zur Verteilung der Darlegungs- und Beweislast bei der Haftung für Umweltschäden, σε JuS 1986, σελ. 354.
- *Mertens Hans Joachim*, σε Münchener Kommentar – BGB, Schuldrecht, Besonderer Teil III, 3. Auflage, 1997.
- *Raab Thomas*, Die Bedeutung der Verkehrspflichten und ihre systematische Stellung im Deliktsrecht, σε JuS 2002, σελ. 1042.
- *Sörgel – Spickhoff*, Bürgerliches Gesetzbuch, Bd.12, Schuldrecht 10 §§ 823 – 853, ProdHG, UmweltHG, 2005.
- *Sörgel – Zeuner*, Bürgerliches Gesetzbuch, §§ 823 – 853, 12. Aufl., 1999.
- *Staudinger/Hager*, Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Zweites Buch, Recht der Schuldverhältnisse, §§ 823-825, 1994.
- *Staudinger/Schäfer*, Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Zweites Buch, Recht der Schuldverhältnisse, §§ 823-826, 1985.
- *Von Bar Christian*, Verkehrspflichten: Richterliche Gefahrsteuerungsgebote im deutschen Deliktsrecht, 1980.
- *O ίδιος*, σε: JuS 1988, σελ. 172.

- *Wagner*, σε Münchener Kommentar – BGB, Schuldrecht, Besonderer Teil III, 4. Aufl., 2004